

М. 83.
К-66

Кытай, Корей эл жомоктору

КОҢГУРОО

илер Кытайдын борбор шаары Пекинде болдунар беле? Эгер болсоңор, анда шаардын чет жагында чоңдугу жагынан дүйнөдө теңдешти жок коңгуроону көрүп, анын кооздугуна, көз уялткан ажайып сулуулугуна суктанган чыгарсыңар.

Бул коңгуроону качан жана кандай темир уста жасады болду экен?..

Эмне үчүн бул чоң коңгуроонун үнүнүн тазалыгы, кагылганда анын добушу алыска-алыска жаңырганы куду булактан чыккан күү сыяктуу шынгырап барып, андан соң эң каардуу, эң айбаттуу үнгө алмашканын, баш катырып байыркы Кытай кол жазмаларынан, тарыхый китептеринен издеп бекер убара болбогула.

Китептерде бул жөнүндө эч нерсе жазылбаган, бирок байыркы бабалардын айтымында мына-мындай окуя болгон дешет. Эмесе угуп тургула.

Нечен кылымдар илгери Кытай императору жаңы шаарды куруу жөнүндө өкүм чыгарат.

— Жаны шаар Бейжин деп аталсын. Ал кооздугу жана чоңдугу жагынан жер жүзүндөгү шаарлардын бирине да окшобошу керек, — деди император. Бирок ал ойлогондой болбой, окуя таптакыр башкача болду.

Кытай эли улуу Бейжин шаарын эки жолу курушту, эки жолу тең душмандар талкалап, өрттөп, ташын талкан кылды.

Каардуу душмандар мен эр жигитмин дегендин баарын кулчулукка айдап, кыздарын күн кылышты. Кичинекей балдар менен кары картандарын өлтүрүп тынышты.

Айласы кеткен император бийик тоодогу үңкүрдө жалгыз өмүр өткөрүп келаткан улуу акылман карыяга келет.

— Урматтуу акылман карыям, — деп баштады император кайраттуу сүйлөп.

— Мага кеңешинизди бериңиз. Мен канткенде Кытай элинин борбору Бейжин шаарын курдуртам. Аны канткенде ажыдаардай душмандардан коргоп кала алам? — деп сурады. Акылман карыя жооп кайтарды:

— Кытайдагы колунан көөрү төгүлгөн темир устага эң чоң конгуроону жасаткын. Конгуроонун жаңырган үнү шаардын күнгөй, тескейи, чыгышы менен батышына чейин бүт угулгандай болсун.

Император кайтып келери менен акылмандын айтканын ишке ашырууга киришет. Үч жолу алаканын чаап, колунан көөрү төгүлгөн чебер устаны таап келгиле! — деп жигиттерине буйрук берет.

Жигиттери буйрукту ишке ашырыш үчүн, аттанып жолго чыгышты.

Арадан ай өтүп, Кытайдагы эң мыкты деп аталган Чэн Ли аттуу устаны императордун алдына алып келишти.

Чэн Ли жүгүнүп таазим этти. Ошондон кийин падыша сөз баштады:

— Менин империяма дүйнөдө теңдеши жок эң чоң, эң кооз конгуроону жасоого, сага милдеттейм. Эсинде болсун анын үнү биздин эң ардактуу, сүйүктүү мамлекетибиздин төгөрөгүнүн төрт бурчуна чейин угулгандай болсун.

Чэн Ли кың дебей макул болуп, ишке киришти.

Дем алуу, уйку дегенди унутту. Устанын Сян Лин аттуу он беш жашар кызы конгуроонун сыртын кооздоо үчүн алтындын

тазасын, апакай күмүштүн мыктысын тандоо менен алек болду. Көп күндөр бою, ысык мештин үстүндө, конгуроонун темири боркулдап кайнап жатты. Качан гана аны калыпка куюп, эми даяр болот дегенде конгуроонун үстү тарабынан жаракка кетти.

Кайрадан Чэн Ли темирди ээритүүгө киришти. Кызы Сян Лин жардамдашып атасынын жанында жүрдү.

Эмнегедир Чэн Линин иши оңунан чыкпай жатты.

Кайрадан темирдин эритмесин бир нече күн казанда кайнатышып, калыпка куйганда баягы окуя кайрадан кайталанды. Бу жолу бир эмес эки жаракка пайда болду. Жини келген император, Чэн Лиге эскертти:

— Эгерде үчүнчү жолу конгуроодо жаракка кете турган болсо, сенин башың алынат.

Картаң Чэн Ли билегин түрүнүп кайтадан ишке киришти. Бирок анын көзүндө мурдагыдай нур чачырабады, анын шаймашай кыймылы басандап, негедир кабагы салынкы.

Дегеле мурдатан белгилүү эмеспи, адам жасаган ишинен кубат албаса, андан жакшы жыйынтык деле чыкпасы.

Атасынын ахыбалын байкаган акылдуу кыз Сян Лин терен ойго батты. Түн кирип эл тынч уйкуга баткан кезде Сян Лин жыла басып сыртка чыкты. Анан ал тоону көздөй чуркап жүрүп олтуруп, түз эле үнкүрдөгү акылман карыяга келди. Болгон окуяны бүт айтып, атасына зээни кейигенин, канткенде атасын куткарып чыгарын сурады.

Акылман карыя кабагын карыш түйүп бир аз ойлонуп турду да, сөзүн баштады: Конгуроону какканда андан, ажайып бир башкача, жеңишти даңазалаган үн жаңырып турушу керек, кызым... Мындай конгуроону жасаш үчүн сапаттуу темирдин күчү, алтын-күмүштүн мыктысы аздык кылат.

Конгуроонун конгуроодой жасалышы үчүн, Ата мекенин жанындай сүйгөн, ал үчүн жанын курмандыкка чалган адамдын каны эритмеге кошулушу керек.

Таң эртелеп күндөгүдөй эле Сян Лин атасына жардам берип жүрдү. Ал көпкө чейин мештин үстүндө эрип, боркулдап кайнап жаткан темирди карап турду. Кандайдыр кайгылуу ой, анын жүрөгүн мыкчып оорутуп жатты. Атасы эч нерсени сезбестен, улам отту күчөтүп темирдин эритмесин катуураак кайнатып, анын сапаттуу болушуна аракет кылып үстөккө-босток отко отун ыр-

гытты. Сян Лин акырындап кайнап жаткан казанга жакындай берди...

Ата мекен үчүн бирөөбүз жан бербесек, бул конгуроодон да жаракка кетиши мүмкүн. Демек душмандар кайрадан кол салып, эл журтту кыйратып, кулчулукка айдашы бышык. Кары-картан, кичинекей бала дебей өлтүрүлөт, кан суудай агат, шаар-кыштактар бүт өрттөлөт.

— Жок, кайрадан мындай болушун мен каалабайм!..

Картаң устанын көз алдында, сүйүктүү кызы Сян Лин кайнап жаткан темирге боюн таштады. Анын каны алтын-күмүш, темирдин кайнаган эритмесине аралашып кайнап жатты.

— Үнүнүн бардыгынча өксүп ыйлап, картаң чал жалгыз кызынын тагдырына ичи эзилип, казанды тегеренип, сай-сөөгү сыздап боздоду.

Ошентип конгуроо калыпка куюлуп даяр болду. Конгуроо болуп көрбөгөндөй зор болуп чыкты. Анын бетинде кымындай да жаракасы көрүнбөйт. Бул конгуроонун ажайып нур чачкан көрүнүшү бүт элди таңдандырды. Чэндин эмгегине император эмес, бүтүндөй Кытай эли суктанды. Устанын зоболосу көтөрүлдү.

Байыртадан салт боюнча, карыя адамды конгуроону биринчи болуп кактыруучу... Бул жолу Чэн өзү какты.

Үнүнүн тазалыгы, уккулуктуулугу эч нерсеге теңдешсиз эле.

Уста бул үндөн, өз кызынын Ата мекенин, эли-жерин чексиз сүйгөн, ал үчүн жанын курман кылган Сян Линдин үнүн укту.

Арадан күндөр өттү. Ажайып кооз Бейжин шаары курулуп бүттү.

Күндөрдүн биринде таң сүрүп келаткан учурда конгуроонун үнү жаңырды. Анын үнүн угуп ойгонгон элдин жүрөгүн, кайраттуулук ээлеп, эр жигиттер курал жарактарын алып, жаш балдар улууларга жардам берип, кары-картаңдар аларды колдоп, мурда болуп көрбөгөндөй күч менен душмандарга аттамышты.

Кырчылдаган кыргын башталды. Душмандар конгуроонун үнүнөн алдан-күчтөн тайып, жеңилип жатышты. Ал эми Кытай жоокерлери чарчоо дегенди билбестен, тескерисинче

Сян Линдин кайраттуу чакырыгын уккан сыяктуу күчтөрүнө күч кошулуп душмандарды акыр аягына чейин кырып жок кылышты.

Кийинчерээк согуш болгон жерге калың катмардагы чалкандуу, тикенектүү чөптөр өсүп чыккан экен.

Бул окуяны силер жомок деп ойлобогула. Бул жомок эмес...

Мына ушундай окуя карт тарыхта болгон жана боло бермекчи.

Өз эл жери үчүн курман болгон балдарын Ата мекен эч качан унутпайт. Муну эсинерден чыгарбагыла!

ЖҮЗ МИҢ ЖААНЫН ОГУ

ул жомокту бизге жүз жаштагы эң кары жоокер-ка-
рыя айтып берди. Бала чагында ага чоң атасы айтып
берген экен. Ошондон улам байкасанар болот, бул
окуя тээ илгери-илгери байыркы заманда болгон.

Бул жомок бир дыйкан өз мекенин кантип душмандардан
коргоп калгандыгы тууралуу болмокчу.

Каардуу душман Кытай элине кол салмакчы болуп улуу
Янцзы дарыясынан өтүш үчүн даярдык көрүп жатышкан.
Муну билген Кытай императору тез арада жоокерлерин
топтоп, дарыянын берки жээгинде согушка даяр турууну
көздөдү.

Түн кирери менен, император эмне болуп жатканын билмек-
ке душмандарды көздөй чалгынчыларын жөнөттү.

— Падышам, душмандарды санап бүтө албадык. Асманда канча
жылдыз болсо, же кең талаада өсүп жаткан күрүчтүн саны канча
болсо дал ошончо десек болот. Анан ар бир душмандын куржу-
нунда огунун көбүн айтыңыз, — дешти.

Император коркконун билдирбей минтип сурады: «И, эрендер, көзүнөр дагы эмнени көрдү, кулагыңар эмнени укту?..»

Душмандар минтип сүйлөшүштү: Төрт күндөн кийин Янцзыны сүзүп өтөбүз, анан Кытай элин бүт кырып, императорун сууга чөктүрүп, кийин калган элин кул кылабыз дешти.

Бул сөздү укканда, Кытай жол башчысынын денесин калтырак басты. Императордун кеңешчилери чабармандардын сөздөрүнөн улам көпкө кеңешишти, анан мындай сунуш киргишти.

— Кудурети күчтүү кудай, Кытай элине эмне үчүн жардам бергиси келбей жатат! Душмандардын куралы көп болсо, согушуп убара болбой эле баш ийип женилип берели,— деди бирөөсү.

— Кул болсок, кул болорбуз, аман калганыбыз эсеп,— дешти бир канчасы. Бул кепти уккан кары дыйкан, императордун алдына суранып киргиси келди.

— И, сага эмне керек? Эмнеге келдиң каракчыдай болуп,— деди, увазири эшик алдына туруп.

— Мен, императорго өзүнүн кеңешчилеринин сөзүн укпаса экен,— деп келип олтурам. — Эй акмак, булар сен ойлогондой жөнөкөй адамдар эмес, окумуштуу, илимдүү, кыраакы адамдар! Император булардын сөзүн укпаганда, кимдин сөзүн укмак эле!

— Менин сөзүмдү уксун! — деди карыган дыйкан чебеленип.

Хе-хе! Ой, бул дөөрүгөн жинди неме го, аман кезинде чыгып кет,— деп найзасын кезеди тиги. Император ызы-чууну угуп сыртка чыкты, анын артынан кеңешчилери кошо чыгышты. Дыйкан тизе бүгүп императорго таазим кылды:

— Улуу урматтуу акылманым! Айтыңызчы биз эмне согушпай эле женилип беребизби, душмандарга?

— Ооба,— деп жооп берди император. — Кытай жоокерлеринин жааларынын огу өтө аз. Бекер кытай жерине кан төктүрбөй, женилип берели,— деп чечтик!

— О! Кудайымдын тандаган адамы!.. Эмне Кытайда темир усталар жокко эсе бекен? — Буйрук бериңиз, тез арада жасап бүтүрүшсүн! Дыйкандын сөзүн уккан император ачуусуна чыдабай үнүнүн баардыгынча бакырды.

— Эмне үч күндүн ичинде жүз миң жаанын огу кантип жасап бүтмөк эле. Сен мага акыл үйрөтпө, алжыган акмак!

— Эмне болсо да падышам, душмандарды куулук менен, акыл менен, эмгек менен женип чыгышыбыз керек. Биздин Кытай жоокерлерине мен ишенемин. Ал сөздү уккан император ойлонуп калды. Анан кеңешчилеринен тетири бурулуп, — менин кеңешчилерим эч нерсе акыл ойлоп таба албай, женилип берүүнү сунуш кылышты, — деди император. Ошондо карыя дыйкан эки колун асманга көтөрүп тээ алыстагы тоону, өсүп турган дарактарды, тегеректеги элди карады да сөзүн улады.

— Падышам үч күндүн ичинде сиздин алдыңызга жүз миң жаанын огун даярдап алып келейин.

— О, кыйынсынган абышка! Болуптур эгер үч күн ичинде сен айткан жүз миң жаанын октору даяр болбосо, алдыгы таш баканын башындай болгон башың кесилип, аңга ыргытылат.

— Мен макулмун, — деди ишеним менен кары дыйкан.

— Үч күнгө чейин мага жыйырма беш кайык, элүү жоокер анан талаадагы болгон самандарды мен айткан жерге жеткирип бериниз.

Императордун кеңешчилери дыйкандын сөзүнө, боорлору эзилгенче күлүштү.

— Сен ойлоп жатасың го «Баарыбызды самандан жасалган ок менен коргоп калам», — деп.

— Мен жасаган жаанын огу душмандыкынан кем эмес, өткүр болоруна ишенемин, — деп кесе айтты дыйкан. Ары карап ойлонуп, бери карап ойлонуп, акыры император макул болду. Дыйкандын сураганын бүт жеткирип берди.

Арадан бир күн өттү. Императордун тынчы кетти. — Бар! Дыйкан канча ок жасады билип кел, — деп генералын жөнөттү. Генералы барып тез эле келип калды:

— Тиги дыйкан күн-түн дебей шарап ичип, ойноп күлүп сайран куруптур. Ал эми элүү жоокер эч нерсе жасабай уктап жатышат, — деп айтып келди генерал.

— Ал мени алдады! — деп бакырды император. Анын кыйкырыгынан улам, падыша сарайындагылар жүгүнүп жерге кулашты.

— Ырас болду, каяктагы каракчыдай болгон селсаяк дыйкандын сөзүн угуп, эми шылдың болуп олтурат, — деп шыбырашып ич ара күлүп, шылдыңдап таба кылып жатышты, кеңешчилери.

— Арадан эки күн өттү. Генерал кайрадан болгон окуяны айтып келди императорго:

— Дыйкан камыштардын арасына кирип алып башын уруп олтурат. А жоокерлер, жээкте сайрандап жатышат. Буга император чыдабады. Алпаргыла мени,— деп буйрук берди. Жан жоокерлери падышаны чатырчанын ичине отургузуп, тактыны көтөрүп дыйканга келишти.

— Кана көрсөт, жасаган куралдарды! — деп бакырды император.

— О! Урматтуу падышам, сабыр кылыңыз. Мөөнөтүм бүтө элек, дагы бир күнүм бар. Ошондо келиңиз, анан сураганыңызды алыңыз, — деди кебелбей туруп дыйкан. Падыша кары дыйкандын сөзүнө ишенбеди.

— Жүз миң жаанын огун бул чал кантип жасап бүтмөк эле, — деп ачууланды. Чатырына кирердин алдында, обочороок жерге терендетип чуңкур каздырды. Бир күндөн кийин дыйкандын башы алынып дал ошол жерге көмүүлөрүн эскертти.

Ошол учурда дыйкан элүү жоокерге буйрук берип кайыктардын ичи сыртына калындатып саманды төшөттүрүп бекиттирди. Андан соң жоокерлер ар бир кайыкка самандан калындатып алачык жасашты.

Түн кирди, эмнегедир ошол түнү дарыянын үстүн калың туман басты. Түн бир топ болуп калган кезде, дыйкан жоокерлерге кайыктарды айдаттырып, душмандар жаткан жээкти көздөй жөнөп кетишти.

Кайыктар дарыянын ортосуна жете бергенде душмандардын үндөрү кадимкидей угула баштады. Кайык айдагандар — «шарпылдатып үн чыгарып албайлы», — деп өтө сак сүзүп бара жатышты. Бир кезде дыйкандын күлгөнү түнкү тынчтыкты бузду. Ошону эле күтүп жатышканбы айтор элүү кайыктагы элүү жоокер кошо каткырып күлүшүп, жезден жасалган чылапчындарын даңгыратып ургулай башташты. Жээкте жаткан душмандарга бул үндөр бир укмуштуудай угулуп, суу үстүндө, мүйүздөрүн челип, аларды көздөй миңдеген буйволдор чуркап келе жаткандай сезилди.

Калың тумандан эч нерсе көрүнбөдү. Качан гана карарган немелер жээкке жакындай бергенде чабуулга даяр турушкан душмандар жааларын жаадырып аткылап киришти. Жаалардын

үндөрүнөн топтошкон коңуздардын үндөрүндөй жужулдаган үндөр, жыландын ышкырыгындай ышкырыктар жоокерлердин үндөрүнө кошулду. Жаалардын октору кайыкка тигилген самандарга сайылып жатты. Кытай жоокерлери ан сайын күчөп кыйкырышып, чылапчындарды ургулап ого бетер катуулатып, дүнгүрөтүп жатышты.

Качан гана жээкке жакындап калганда дыйкан, «Токтогула!», — деген буйрук берди. Кайыктар тык токтоду. Бирок элүү жоокер үндөрүн басышкан жок ансайын күчөтүштү. Жамгырдай жааган жаанын окторунун үндөрүн басып кетишти. Жаанын жебелеринин күчүнөн кайыктар чайпалып жатты.

Арадан бир топ убакыт өткөн соң, жаанын жебелери анда санда гана атылып, баягы ышкырган үндөр сейрек угулуп калды. Ошол учурда дыйкан душмандарга карап, — «Ыракмат силерге!..», — деп кыйкырды. Андан соң Кытай жоокерлери кайыктарын буруп артка сүзүп жөнөштү.

Таң сөгүлүп күндүн биринчи нуру жерге чачырай баштаганда, дарыянын үстүн көргөн адамдын үрөйү учуп, жүрөгү түшмөк. Суу үстүндө капкара болуп жайнаган чоң-чоң ажыдаарлар сүзүп келаткандай сезилди.

А бирок, жакын келип караганда, алар ажыдаар эмес эле, кайыктардагы, саман чатырларга нык сайылган миң-миң деген жаанын октору эле.

Күн аркан бою көтөрүлүп калган кезде, император кенешчилери, жан жоокерлери менен жээкке келишти. Болгон окуяга күбө болушту. Ошол учурда элүү жоокер жаанын жебелерин миң-миңден санап, боолоп байлап жатышкан.

Байланган жебелер жүз миңден ашса дагы, кайыктарда сайылган жаалардын жебелери али толтура болуучу. Муну көргөн император, дыйкандын ойлоп тапкан амалына айран таң калып, аябай кубанды:

— Сен дыйкан жер иштеткенди эле билет десем, көп амалды билет турбайсыңбы. Айтчы, кантип билдин, үчүнчү күндүн түнү дарыяны туман басаарын?

Анда дыйкан жооп берди: — Эгерде жоокер өз жеринин жаратылышын, асман менен жердин ортосундагы кубулуштарды жакшы билбесе, анда бала багып үйүнө олтура бергени дурус.

Элдин ичинен императордун мыкты делген окумуштуу-кенешинин бири суурулуп чыкты:

— Мен да билгем түндө дарыянын үстүн туман басаарын!

— Сиз билгенин менен, эч кимге пайда алып келген жоксуз, — деп мыйыгынан жылмайды дыйкан.

Ошол күнү миң-миндеген жаанын жебелери Кытай жоокерлерине таркатылып берилди. Көп өтпөй аркы өзөндөгү душмандарга каршы сапарга чыгышты.

Ал кезде душмандардын жанында миңге жетпеген гана жаанын жебелери калган эле. Жык жыйма келе жатышкан эр жүрөк Кытай жоокерлерин көрүшкөн душман аскерлери, коркконунан жол башчысынын буйругун укмак түгүл, аркасына карабай качып жөнөштү.

Ошентип көп убакыт өтпөй акылдуу, айлакер дыйкан императордун биринчи кенешчиси болуп дайындалып, Кытай элине көп пайдасын тийгизген дешет.

КЕРЕМЕТ ДАРЫ

Б айыркы улуу Кытай жергесинде Хан аталган айыл болгон. Бир нече кылымдар илгери, ушул кыштакта Пин-фу деген кичинекей бала жашаган экен. Бала жарык дүйнөгө келген мезгилде, атасынын көзүнө асмандан көгүлтүр жылдыз жаркырап көрүнүптүр. Дал ошол күнү кечинде көгүлтүр жылдыз чыккан учурда, жакын жерде жайгашкан калың токойдогу адамдарга жашоо бербей келген каардуу жолборс жан берген дешет.

Күн өткөн сайын кичинекей Пин-фу акылдуу, зээндүү бала болуп чоңоё баштайт.

Ал он төрт жашка келгенде атасына минтип айтат:

— Ата, монголдор биздин жерибизди басып алышты. Мен монголдор менен согушуп, элди азаптан, кулчулуктан куткарайын... Мага уруксат бериңиз? — дейт... Атасы ары карап ыйлап, бери карап айласыз күлүп акыры макул болот. Атасы менен коштошуп Пин-фу түн киргенде жолго чыгат. Атасы баласын узатып жатып асмандагы көгүлтүр жылдызды карайт. Жылдыз Хан айылынын үстүнөн жылып баланы ээрчип, жарык нур чачыратып, ага жол көрсөтүп баратканын көрүп ~~көзүнө~~ жаш алат...

Күн сайын кеч киргенде Пин-фунун атасы асмандан көгүлтүр жылдызды күтүп, балам тирүү экен, баламдын жылдызы күн сайын жаркырап, күчүнө кирип барат. Кудай буюрса менин балам дагы эр жигит болуп чоңоюп жаткан экен, — деп кубанат.

Пин-фу узак жол жүрүп, акыры чоң шаарга келип окуй баштайт. Курсагын тойгузуш үчүн, өтө карыган дарыгердин жардамчысы болуп ишке орношот...

Күндөрдүн биринде дарыгер Пин-фуга:

— Сен абдан зээндүү, билимдүү, чыйрак бала экенсиң... Ошондуктан карыган, мага окшогон чалдын колунда иштеп эмне кыласың? — деп сурап калат.

Бул суроого Пин-фу: — Агай, антпеңиз... Ким өз эл жерин жакшы көрсө, эки нерсени жакшы өздөштүрүшү керек...

Өз эл-жерин душмандардан коргоп, ар кандай оору-сыркоодон сактап турушу керек... Ошондуктан сизге кызмат кылуу менен, сиздин өлбөс-өчпөс дарыгерлик ишинизди үйрөнүп, аны улантып кетиш менин колумдан келет, — деди бала...

Айткандай эле картаң дарыгердин тажрыйбасын үйрөнүп Пин-фу анын ишин улантып, бүт ооруну айыктыруучу жападан жалгыз мураскер болуп калат.

Баскынчылар Кытай элин аяшкан жок... Ысыкпы-суукпу, аларды иштеткени иштеткен, кыйнаганы кыйнаган... Ошондон улам оорутуу адамдардын саны, көбөйгөндөн көбөйүп жатты...

Мунун баарын көргөн Пин-фу баскынчыларды ого бетер жек көрдү. Бир күнү Пин-фунун атасы көгүлтүр жылдызды асмандан таба албай калды... Жылдыз горизонттон чыгып, алыскы тоолордун үстүндө эле. Ошондон улам баласы тоодо жашап жүргөнүн билди.

Көп өтпөй Пин-фу аттуу жигиттин душманга каршы күрөшүп, өч алып жүргөнүн бүт эл билди. Ал эч нерседен коркпогон, көк жал Кытай жигиттерин топтоп, душмандарга маал-маалы менен сокку уруп турушкан. Бирок санаса сан жетпеген душмандарга каршы, он чакты Кытай жоокери аз экенин сезген Пин-фу, бүтүндөй Кытай эли бир күндө, бир убакта душмандарга көтөрүлүш чыгаруусун эңсеп, кантип аларга кабар таркатышты ойлонуп башын катырды...

Ошол мезгилде Кытай элин чума оорусу каптады. Күн сайын миндеген адамдын өмүрү кыйылып, өлүм-житим көбөйдү...

Пин-фу дарыгер устатынан үйрөнгөн тажрыйбасын пайдаланып чума оорусуна каршы дары жасаш үчүн, дары чөптөрдү терип келмекке тоого чыгат...

Күн-түн дебей сейрек кездешүүчү дары чөптөрдү чогултуп, дары жасайт. Качан гана баардыгы даяр болгондо, бүт досторуна дарыгердин кийимдерин кийгизип, Кытайдын булун-бурчундагы айыл-кыштактарына, шаарларына чейин барышып дарыларды таркатышып, элди дарылап жүрүштү...

Ар бир оорулууга, соо адамга да Пин-фу жана анын достору эки түстөгү ак жана кызыл кагаздарга оролгон дарыларды таркатышты.

Ак кагазда: «Порошокту ичкин, айыгасын», — деп жазылса, кызыл кагазда «Күздө, айдын толуп турган учурунда, көгүлтүр жылдыз чыккан маалда даяр бол!» — деген сөз жазылган эле...

Арадан бир аз убакыт өтө электе Пин-фунун дарысын ичкен адамдар чума оорусунан айыгып, күчүнө толуп, сакая башташат. Ошентип чума оорусу биротоло токтойт.

Он бешинчи август күнү күз майрамы болот. Кытай жеринде дал ошол күндүн, таңын миллиондогон Кытай эли чыдымсыздык менен күтүп жатышты...

Ошентип калың түндү жамынып, мен Кытайдын уулумун дегендин баары колдоруна курал алып үйлөрүнөн чыгышты... Асманда жылтылдап көгүлтүр жылдыздын шооласы чачырай баштаганда, баардыгы душмандарга каршы чабуулга өтүштү... Ал таңда бир ууч гана адам эмес, бүтүндөй Кытай эли душман менен күрөштү... Бирдиктүү элдин мындай көтөрүлүшүнө эч бир душман чыдай алмак эмес...

Ошентип эр жүрөк Кытай баласы, өз эли-жерин ушинтип кулчулуктан куткарып, аман алып калган экен.

КЕМБАГАЛДЫН ЖУЗААРЧЫСЫ

Илгери-илгери өтө эле көп жыл мурун Кытайда бир бай бирок өтө сараң адам жашаган экен. Анын дал эле өзүндөй ач көз, ажаан аялы болгон дешет.

Күндөрдүн бир күнүндө бул адамдар, кул базардан бир кызды сатып алышат. Ал кыздын өңү суук, өтө эле ажары жок болгондуктан кожоюндары аны эң арзан баада сатып алышкан эле. Кожоюндар кызды атынан чакырбай «Маймыл» деп тергеп алышкан.

— Эй, Маймыл шыпыр үйдү!

— Эй, Маймыл алып кел тигини, муну!

— Эй, Маймыл бол тез!

— Эй болбойсунбу куураган Маймыл деген сөздөр үй жаньнан өтүп бараткандарга даана угулуп туруучу. Эгерде кыз бир аз эле алдан тайып, чарчанкы көрүндү дегичекти анын жонунда таяк ойноп, тамак берилбей ачка калуучу. Ошондуктан таң заарынан ишке киришкен кыздын качан ойгонуп, качан эс алганын эч ким байкоочу эмес.

Күндөрдүн бир күнүндө кожоюндар базарга кетишкен күнү капысынан дарбаза кагылып калат. Кыз сыртка чыкса кайырчы турат.

Үч-төрт күндөн бери тамак жебей, жол жүрүп келем, ачкадан өлгөнү калдым жардам бер-ги-лечи-и! — дейт.

Кыз ага боору ооруп үйгө киргизет да анын колуна түйүнчөккө оролгон бир аз күрүчүн шашыла карматат.

— Алгын бул күрүчтү. Мен муну нан жаап жаткан кезде, күрүчтүн куурайларынан бирден терип чогултуп алгам. Эгерде кожоюн бул түйүнчөктү көрүп калса экөөбүздүн тең жаныбызды сууруп алат,— дейт кыз коркуп.

Кембагал түйүнчөктү шашылып койнуна катып жатып, чөнтөгүнөн көгүлтүр бет аарчыны сунду да ыраазы болгонун билдиргендей башын ийип жүгүндү.

— Бул бет аарчыны алгын, таң агарып келаткан учурда жүзүңдү сүртүп жүр... унутуп калба, күндүн жарыгында сүртүнө көрбө!.. Дал ушул учурда кожоюндар үйгө кирип келишет.

— О, акмак, сен ээн баш, уруксаты жок бул кайырчы селсаякты неге үйгө киргиздин! Азыр экөөңдү тең сазайынарды колунарга карматайын!..

— Ошентип бай колуна таягын көтөрүп кембагалды көздөй бурула бэргенде, азыр эле бүжүрөп турган селсаяк көздөн кайым жок болот.

Аны көргөн каардуу бай чочуп кетсе да аялы экөөлөп кызды аябай сабап, ажылдаган ажаан иттерин кызды көздөй коё беришет.

Качан гана таң агара баштаган кезде кыз байкуш эсине келет. Кечээки селсаяктын жүз аарчысы оюна келип аны жүзүнө сүртөт.

Арадан үч күн өтөт. Үч күн тең таң атып келе жаткан учурда жүз аарчы менен өтө серт, эң эле түрү суук бетин сүртүп турат. Төртүнчү күн дегенде күзгүдөн өзүн көрүп чочуп кетет.

Күзгүдө: Ай десе айдай, күн десе күндөй тим эле чүрөктөй сулуу кыз турганын көрөт. Селсаяк бечеранын көгүлтүр жүз аарчысы, керемет окуяны жаратканын эми билет, кыз.

Кожоюндар кыздын сулуулугун көрүп чалкасынан кетишет. Ичтери күйүп, эмне кыларын билишпейт.

— Эй кыз, эгерде сен мунун сырын ачып айтып берсең, сени эркиндикке чыгарабыз,— дейт ичи тар бай.

«Эркиндик»,— деген сөздү укканда кыздын жүрөгү кубанычка бөлөнөт.

Эркиндикке чыгуу үчүн бар нерсесин берүүгө даяр эле!..

Ошентип кымындай сырын жашырбастан бүт баарын айтып берип, байга көгүлтүр бет аарчысын кош колдоп сунат.

Мына, алар ушуну эле күтүп жатышкан... Кызды алдап, тамак жасоочу бөлмөгө киргизишти да абдан кабанаак иттерин бошотуп:

— Алгыла эрендерим!.. Талап жеп салсанар да өзүнөр билгиле! — дешип, экөө тең бөлмөлөрүнө кирип жок болушат. Иттер кызды тиштеп түгүл кыз берген тамакка аябай тоюшуп, ыраазы болушкандай жанына келип жатып уйкуга кетишет.

Таң атат. Бай менен аялы уйкудан эртелеп ойгонушуп, кыздын көгүлтүр бет аарчысы менен экөө тең жүздөрүн жышып сүртүнүшүп, кайрадан уйкуга кетишет.

Качан гана күн чайыттай тийип айлананы ысыта баштаган учурда көздөрүн ачып, экөө бири-бирин тигиле карашып, анан ачуу кыйкырышып күзгүгө жетишти... Күзгүдө бети-баштарын түк баскан эң эле түрлөрү суук эки маймыл турган.

— О кокуй, эмне болуп калганбыз... Бизди куураган «Маймыл» алдады!.. — деп каарын чачыратты бай.

— Мен азыр анын башын алып, иттерге ыргытпасам элеби?! — деди.

— А мен болсо анын чачтарын жулуп, отко салам. Куураган гана каракчы!.. Сени элеби!.. — деп алып үнүнүн бардыгынча өкүрүп-бакырып баратты.

Ошентип эки «Маймыл» тамак жазоочу бөлмөнү карай чуркашты. Бирок эшик алдында жаткан иттер маймылдарды көрөр замат ажылдап, тиги экөөнү кууп жөнөшөт. Коркуп кетишкен эки маймыл, жан алакетке батып бири-биринен озуп, терезеден секире качышты, андан ары тосулган дубалдын бийиктигине карабай аттап-буттап ашып өтүшүп көчөгө чыгышты. Аларды көргөн көчөдөгү жолбун иттер биринен сала бири эки маймылды көздөй ажылдап үрүп кууп баратышты.

Бай менен аялы эч нерсени көздөрүнө илбей, буттары буттарына тийбей качып келатышты. Жандары аман калган экөө, иттердин үндөрү угулбай артта калса деле чуркап келе жатышып, карангы токойго кандайча кирип, ал жактагы баш-

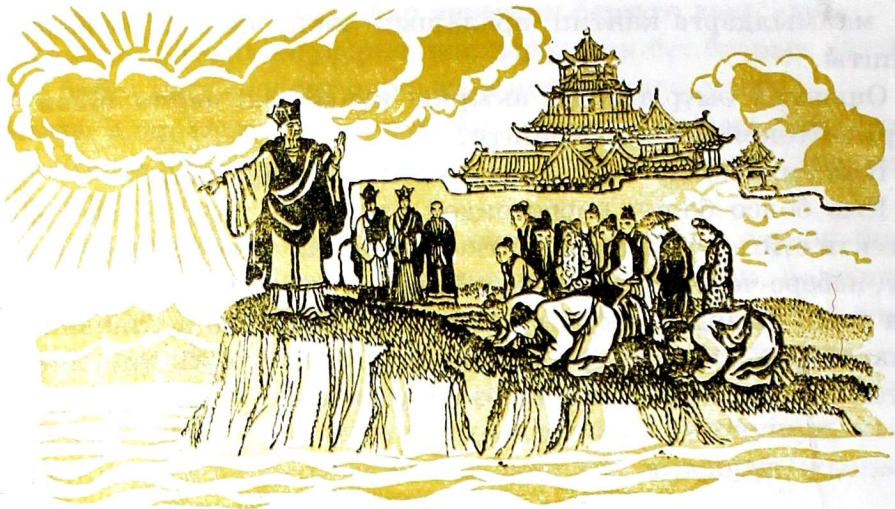
ка маймылдарга кантип аралашып калгандарын сезбей калышты.

Ошентип өмүрлөрүнүн акыркы күндөрүнө чейин ошол чытырман токойдо кала беришти.

Кыз эмне болду экен, — деп жаткан чыгарсынар?

Кыз болсо болуп көрбөгөндөй бактылуу болуп, өзү курдуу эмгекти сүйгөн, мыкты жигитке турмушка чыгып, бала-бакыралуу, небере-чөбөрөлүү болушуп бейпил турмушта жашап калышкан экен. Алардын укум-тукуму ушул кезде дагы уланып, бейбечараларга жардам берим, башкаларга үлгү көрсөтүп, эл ичине эмгегин өтөп, кадыр-баркка ээ болуп жашап келишет — дейт.

ДАРЫЯ АЖЫДААРЫНА КЫЗДЫ КҮЙӨӨГӨ УЗАТУУ САЛТЫ

Б айыркы-байыркы убакта Сары дарыя делип аталган өзөндүү суунун жээгинде жашашкан адамдар: «Дарыяда ажыдаар бар», — деп коркушчу, а түгүл ага сыйынып турушчу. Жыл сайын күрүчтөн мол түшүм алыш үчүн, эмнелерди гана кылышкан жок алар... Чиркөөлөргө келишип, анын кызматкерлерине дарыя ажыдаары боорукерлик көрсөтүшү үчүн эң акыркы тыйындарын берип кайтышар эле.

Катуу кургакчылык болгон жылдардын биринде, ачкачылыктан жадаган элди чиркөө кызматкерлери чогултуп жыйын өткөрүшөт, жыл сайын дарыя ажыдаарына белек катары он беш жашар кызды күйөөгө берип турууларын билдиришет. Эгерде кимде ким мындай чечимди туура көрбөсө, дарыя ажыдаары каарданып жыл сайын кургакчылык, ачарчылык, суу ташкыны менен адамзатка жашоо бербей кыйнай турганын айтып, катуу эскертишет.

Ансыз да кыйналып турган эл, мындай чечимди угушуп, дүрбөлөңгө түшүштү, абдан кейишип, өзгөчө кыздары бар ата-энелер буркурап ыйлап жатышты. Айрыкча чиркөө башчысынын айтканы айткан, дегени деген эле!.. Айлалары куруп дарыя

ажыдаарынын каалаган нерсесине бир дагы адам каршы боло алышкан жок... Айласыздан баары макул болушту.

Ошентип жыл сайын жаз чыгып, жерге күрүч себилип бүтөрү менен он беш жашар кызды Сары дарыяга чөктүрүп турушту. Жүрөк үшүткөн бул көрүнүш адатка айланган салт болуп кала берди.

Бирок, качан болсо, колунда жок бечаранын кыздары суу түбүнө кетүүчү. Ал эми байлардын кыздары бейкапар жыргап жүрүшчү. Алардын ата-энелери жаз келери менен чиркөө кызматкерлерине алтын, күмүш, мончокторун берип марытып турушар эле. Ошондуктан тандалып келип, эң кедей үй-бүлөнүн кызы курмандыкка кетүүчү.

Дал ошол кыштакта эл ичинде эч нерседен коркпогон Чжао Бай-янь деген жөнөкөй бир акылдуу дыйкан жигит жашоочу. Бир жолу Чжао Бай-яньдин туулган күнүндө анын ата-энесине түлкү жетип келип адамча сүйлөйт: — «Силердин уулуна эң бактылуу саатта жарык дүйнөгө келген. Ошондуктан дал ушул жылдын каалаган күнүндө, башка адамдын келбетин алып кубулса болот», — деп айтып көздөн кайым болот.

Көп өтпөй күрүч себүү аяктап, ажыдаарга кыз узатуу күнүндө, чиркөөнүн башчысы алыскы сапарга кетип келе албай калат. Бул кабарды угар замат Чжао Бай-янь түлкү айткандай чиркөө башчысынын келбетине кубулуп, майрамдык кийимин кийип, башка кызматкерлерин ээрчитип жээкке келет. Ал учурда жээкте эл эбаак жыйылып, а түгүл алтындын буусуна ширетилип, кооздолуп жасалган арабага ажыдаардын болочок келинчегин олтургузуп даярдап турушкан экен. Өлүмгө айласыз кетип жаткан кыздын кумсарган өңүн, алыс эмес жерде көз жашын көлдөтүп буркурап ыйлап-сыздап турушкан кыздын ата-энесин көрүү, карап тургандардын сай-сөөгүн сыздатат. Качан гана чиркөө кызматкерлери келип, өз орударына турушканда барабандардын дүнгүрөгөн үндөрү жаңырды.

Эл демдерин ичине катып чиркөө башчысынын буйругун гана күтүп калышты. Ал колун көтөрүп белги берген учурда даяр турган бечара кыз Сары дарыяга ыргытылмак. Бирок окуя тап-

такыр башкача болду. Жарданып карап турушкан эл, бүтүндөй чиркөө кызматкерлери Чжао Бай-янды — «Башчыны» карап тигилишти.

Чжао Бай-янь белги берердин ордуна сөз баштады: — Шашылбагыла!.. Бүгүн улуу урматтуу ажыдаарыбызды ардактап, кызды салтанатуу түрдө өзүбүз узатып барып келебиз! Кызыбызды жеткирип, жакындан жакшылап таанышып, урмат-сыйын көрүп кайтып келели. Сурай турган нерселерибиз көп, жардам берсин.

Чжао Бай-янь сөзүн токтотуп жакын турган бир кызматкерин чакырып буйрук берди: — Сары дарыянын ээси болгон улуу урматтуу ажыдаардын ак сарайына барып, бизди тосуп алышын кабарлап кайра келе калыңыз!

Монахтын өнү кумсарып, башчысынын айткан сөзүнө ишенип-ишене албай тайсалдап калды. Ошол учурда Чжао Бай-янь жан-жөөкөрлөргө монахты «Жөнөткүлө!» — деп буйрук берди. Жан-жөөкөрлөр тигинин каршылык көрсөткөнүнө карабай, жардан алыс сууга ыргытып жибершти.

Арадан жарым сааттай убакыт өттү.

Бул адамдын колунан эч нерсе келбесин көрдүнөр, болбосо эбак эле келип жообун айтмак, — деп Чжао Бай-янь жанында курсагын чедирейтип турган семиз чиркөө кызматкеринин ийinine колун коюп: — Менин буйругумду сиз гана аткара аласыз. Сизге мен ишенем, барыңыз! — деди. Тиги эч нерсени укпаган дудук сыяктуу анкоолонуп жалдырап калды. Жан-жөөкөрлөр жабылып келип, чедирейген анткорду дагы сүйрөп сууга ыргытып жибершти. Арадан дагы бир топ убакыт өттү.

Чжао Бай-янь ачууланып ары-бери басып: — Жалкоо акмактар, колдорунан бир иш келбейт. Менин буйругумду аткара албай, кутуруп жатканын карасанар! Ал ачууланып, көздөрүнөн каарын чачыратып үчүнчү монахты карап сөзүн улады: Кезек сенде, тезирээк ажыдаарга жетип буйрукту аткарып, тиги жиберилген эки акмактын каякта жүргөнүн билип жетип келгин! — деди.

Үчүнчү кызматкер жан-талашып, тизе бүгүп, кечирим сурап жалбарып жиберди. Аны карап турушкан калган чиркөө кыз-

маткерлери дагы жерге жыгылышып чөгөлөп таазим кылышты. Ажыдаарга адам өмүрүн эч качан кыйбай турганын, бул өкүмдү таптакыр алып салуу жөнүндө, айтышып Чжао Бай-янга жалдырашты.

Мына ошондо гана Чжао, эл журтка карап «Болуптур мен макулмун, эми таркагыла, өлүм жазасына кете турган кызды бошоткула!» — деп буйрук берди. Кыз ордунан туруп, ата-энесинин кучагына оролду.

Ушул күндөн баштап дарыя ажыдаарына кызды күйөөгө узатуу салты аяктады. Кыздары бар үй-бүлөлөр тынч иштеп, тынч уктап бейпилчиликте жырғап жашап калышты. Ал эми бул окуя унутулбай, эл ичинде жомок болуп айтылып кала берди.

ХУАН СЯО

ар экен, жок экен илгери-илгери өтө деле чон эмес айылда кедей жигит жашаптыр. Анын аты Хуан Сяо экен. Ал өзүнүн жеринде эртеден кечке иштесе дагы, курсагын эч тоюнта албаптыр.

Айласы кеткенде айылындагы соодагерге жардамчы болуп ишке орношот. Таң эртеден, түн киргенге чейин, жанын сабап иштесе дагы, ачка боюнча калчу экен.

Бир күнү Хуан Сяо кожоюндун тоокторуна жем берип жатса, асмандан куду таш түшкөнсүп, заматтын ортосунда тырмактуу алгыр куш учуп келип чаар тооктун бирөөнү чапчыган бойдон асманга көтөрүлөт. Бирок тоок оор болгондуктан алгыр куш жерге жапыс учуп, канаттарын зорго күүлөп баратты. Хуан Сяо урунун артынан калбай кууп жөнөдү. Куубаганда эмне кылысн? Кожоюн тоогу үчүн Хуан Сяону иштен кууп жиберилиши мүмкүн эле.

Ошентип Хуан Сяо алгыр куштун аркасынан калбай чуркап кете берди. Күн да батып, айыл болсо эбак артта калган. Куш калың бактын үстүнөн ашып, ачык жай аркылуу учуп баратканда атылган жаанын огу ышкырып барып, түз эле кушка сайыл-

ганын көрдү. Куш өзүнүн чапчып бараткан табылгасын коё бербестен, жерге күп эткизе кулап түштү.

Жигит заматта кушка жетти. Куштун жанында бир колуна жаасын, бир колуна хризантема гүлүн кармаган сулуу кыздын турганын көрдү. Кыз бурула берип кушка жетип келген жигитти көрүп, аны таң кала карады. Жигит эмне дээрин билбей, унчукпай кызга тигилди. Көз алдында чындап эле бул окуя болдубу, же түшү болуп жатабы, айтор делдиреп калды жигит. Бир кезде кыздын назик үнү кулагына угулду:

— Жигит, атың ким?

— Менин атым, Хуан Сяо. А сеникичи?..

— Юань Мэй.

Экөө таанышкан соң Хуан Сяого, кандайдыр бир күч киргенсип, кыздын жанына келип, акырын анын колун кармады.

— Сен мага жагып калдың. Мен сенин татына көзүңдү, ажайып сулуу өңүңдү көрүп турмайын, бул жашоодо жашабай деле койгонум артык. Юань Мэй, суранам сенден, мага турмушка чыкчы, — деп өтүндү Хуан Сяо.

— Сен да мага жагып калдың... Мен, макулмун. Мен сенин түбөлүк жарың болоюн. Бирок, алгач сен менин атама жуучу жибергин.

Хуан Сяо соодагер кожоюнунун үйүнө кубанычтуу келди. Анан өзүнүн кожоюнунан жуучу болуп беришин өтүндү.

— Болуптур. Сен айткандай болсун. Бирок акысына жайлы жайлай, күздү-күздөй бекер иштеп бересин, — деди соодагер.

Хуан Сяо ойлонбостон туруп макул болду. Эртеси кожоюну Юань Мэйдин атасынын алдына жуучулукка жөнөдү.

Юань Мэйдин атасы, бай соодагерди кубанычтуу тосуп алды.

— Кана, күйөө баланын акчасы көппү? — деп сурады кыздын атасы.

— Ачыгын айтсам, анын ийне менен түртүп коёр бир тыйыны жок.

— А күйөө баланын канча жери бар?..

— Жерди буга ким коюптур!

— Болду. Мындай күйөө баланын мага кереги жок, — деди кыздын атасы. Хуан Сяонун чындап эле менин кызыма үйлөнөм деген ою болсо, тойго чейин белек катары он алтын кирпич, үч

алтындын буусуна ширетилген жип, анан бир капчык акак таш алып келсин! — деди.

Соодагер үйүнө кайтып келери менен Хуан Сяого, кыздын атасынын айтканын бүт айтып берди. Андан соң кожоюн тигинин кайгырып турганын көрүп шылдындап, каткырып күлүп, үйүнө кирип кетти.

Таң үрүл-бүрүл болуп сөгүлүп келаткан кезде Хуан Сяо, жердин жети катмарында жашаган картан акылман карыядан акыл сурамакка жолго чыкты. Хуан Сяо бир күн жол жүрдү, эртеси болду, анын эртеси болуп төртүнчү күн дегенде чоң шаарга туш болду. Шаарга тегерете чеп куруп жүрүшкөн бир топ адамдарга жолукту. Сөздөн сөз чыгып, жигиттин каякка жол тартып баратканын сурашты. Хуан Сяо акылман карыя Пын-Лиге баратканын айтты.

Угуп тургандар Хуан Сяону тегеректеп, жалдырай сурашты: — Биз тургузган чебибизди куруп бүтүрө албай койдук. Эмнегедир күн батыш тарабынан улам эле жарака кетип, урап калып жатат. Түшүнбөй жатабыз, эмне себептен экенин. Айлабыз кетип, чарчап да бүттүк. Кимге барып, кимден жардам сурайбыз. Сага оор болбосо, биле келсең Пын-Лиден, — деп өтүнүп калышты.

Хуан Сяо макулдугун берип, жолун улантты. Кетип баратып айылга туш келди. Бир үйдүн эшик алдында бүк түшүп ыйлап олтурган чалды көрдү. Жанына келип:

— Эмне үчүн ыйлап жатасыз? — деп сурады.

— Мен кантип ыйлабайм. Бүгүн менин жанымдан артык көргөн кызым он төрт жашка чыкты. Бирок, ал эч сүйлөй албайт. Дудук. Эч ким дарылай албай койду. Ушул бойдон кала береби, жалдыраган байкушум, — деп ого бетер эчкирип ыйлады.

— Атаке, мени күтүңүз. Мен акылман карыя Пын-Лиге бара жатам. Андан сиздин кызыңыз жөнүндө сурай келейин.

Жигит жолун улантты. Жол өтө узак болуп, абдан татаалданып баратты. Хуан Сяо шаркыраган сууну кечти, аскасы асман тиреген тоону ашты, ысыгы жан чыдаткыс чөлдү кезди. Акырында океанга туш болду. Хуан Сяо сууда мыкты сүзө билүүчү. Бирок океанды кантип сүзүп өтмөк. Башы катты.

Ошол учурда чоң ташбака жай гана сүзүп, жигиттин жанына келди:

— Мен сени океандан өткөрүп коёюн. Бирок сен менин сураган нерсемди аткарасың.

— Макул, — деп жиберди жигит.

— Жүздөгөн жылдар бою сууда сүзүп келем. Мен аябай карыдым. Эми суу түбүнө жетип ошол жерде тынч эс алгым келет. Негедир океандын түбүнө жетейин деп эч жете албайм, эмне себептен экенин билбей койдум. Сен Пын-Ли карыядан менин өтүнүчүмдү сурай келгин.

Ошентип Хуан Сяо таш баканын да өтүнүчүн аткарууга макулдугун берди. Таш бака жигитти жонуна отургузуп, күнү-түнү сүзүп олтуруп, көздөгөн жерине жеткирди. Дал ошол жерде акылман Пын-Ли жашоочу. Хуан Сяо дарбазага келип, эшигин какты. Жооп болбогон соң, түз эле эшик ачып үйгө кирди. Төрдө, оттун жанында олтурган акылман Пын-Ли карыяны дароо тааныды.

— Кана, кандай өтүнүчүң бар? — деди карыя.

— Мен сизге бир гана өтүнүч менен келе жаткам. Жолдон дагы үч өтүнүч кошулду. Руксат берсеңиз төртөөнү тең айтайын сизге? — деди Хуан Сяо.

— Жок, мен үч гана сурооно жооп берем. Төртүнчүсүн тим эле кой, — деди акылман.

Хуан Сяо капа боло түштү. Эми кантмек. Өзүнүкүн айтса, беркилердин бирөөсүн калтырыш керек. Эгерде шаардын курулушчуларынын өтүнүчүн сурабаса, чеп эч качан курулуп бүтпөйт. Аларга душмандар оной кол салып, шаар эли кыргынга учурайт. А дудук кыздын атасынын өтүнүчүн аткарбаса, чал байкуш өмүр бою сыздап өтөт. Же, таш баканын суроосун айтпай койсомбу? Жо-жок, ал мени бу жерге чейин жеткирип келбедиби. Анда мен аны алдап, карасанатайлык иш жасаган болом. Төртүнчүсү өзүнүкү. Юань Мэй эсине түштү...

Болочок кайнатасынын талабы кулагына угулгансыды. Башы гатты. Ойлонуп-ойлонуп, акыры өзүнүн өтүнүчүн айтпай эле коёюн деген чечимге келди.

Ошентип акылман карыя, Хуан Сяо ойлонуп бүткөнчө күтүп отурду. Кийин жигиттин үч суроосун кунт коюп укту.

Акылман Пын Ли, Хуан Сяонун суроолоруна мындай жооп берди.

Биринчиси, курулуп жаткан чептин күн батыш тарабындагы жарака кеткен жерин бузуп, дал ошол жерди тереңдетип казышсын, табылган нерсени алып чыгып, чепти улантып кура беришсин. Андан кийин чеп эч качан урабайт.

Экинчиси, дудук кыздын чачында үч кызыл чачы бар. Эгер аларды жулуп салса болду, кыз сүйлөй баштайт.

Үчүнчүсү, таш баканын үстүнкү катуу чапанынын алдында ага кереги жок нерсе турат. Аны алып салса болду, океан түбүнө оңой гана жете алат.

Ушуларды айтты да, акылман Пын-Ли заматта көздөн кайым жок болду. Хуан Сяо кайра кетүүгө камына баштады. Бирок өзүнүн суроосу жоопсуз калганына ичи ачышты. Канткенде болочок кайнатасынын сураган алтындарын, алтын жибин, акак таштарын таап бере алам, эми Юань Мэйге үйлөнө албай каламбы, — деп терең ойго батып, капа болуп жолго чыкты. Кабагын карыш түйүп, көңүлсүз жээкке жетти. Аны суудагы таш бака күтүп жаткан.

Акылман Пын-Ли эмне деди? — көзүн жалдыратып таш бака Хуан Сяого жалооруй карады.

— Мени тиги жээкке жеткирсең, эмне болгонун айтып берем, — деди.

Алар аркы өйүзгө жетери менен Хуан Сяо таш бакага минтип айтты:

— Кана, үстүндөгү чапаныңды чеч. Акылман Пын-Линин айтканын аткарайын, — деди.

Таш бака Хуан Сяонун айтканындай кылды. Хуан Сяо таш баканын катуу чапанынын астына акак таштар көп жыйылып калганын көрдү. Чапанды тазалап, кайра кийгизди. Таш бака ыракматын айтып, ошол замат суу түбүнө кирип жок болду.

Кубанычка баткан жигит акак таштарды бекем катып алды да жолун узартты. Ал баягы кыштакка келип абышкага жолукту. Абышка жол карап, анын жанында дудук кызы атасынын тизесине башын жөлөп олтурган экен. Абышка Хуан Сяого колун сунуп:

— Акылман Пын-Ли менин кызыма жардам бергиси келбей койдубу? — деп ыйламырады.

Хуан Сяо унчукпастан түз эле дудук кызга келип, анын ча-

чынын арасынан үч кызыл чачты жулуп алды. Мына керемет! Кыз ошол замат сүйлөп кирбеспи. Хуан Сяонун колундагы үч кызыл чач узун алтын жипке айланды. Аны да бекем катып алды жигит.

Ошентип Хуан Сяо шашылып шаарга келди. Анын алдын утурлап топтошкон чеп куруучулар тосуп чыгышты.

— Сен бизге сүйүнө тургандай жооп алып келдинби? — дешти жабылып.

Хуан Сяо чептин жарака кетип, урап турган күн батыш тарабына келди да күрөктү колго алып чепти уратып, алдын каза баштады.

Бир аз эле казганда күрөккө катуу нерсе урунду. Ал жабык идиштеги он алтын кирпич болуучу.

— Эми чепти улантып кура берсеңер болот. Чебинер эч качан урабайт, — деп Хуан Сяо тигилер менен коштошуп табылгасын алып, туулуп өскөн айылына шашылды.

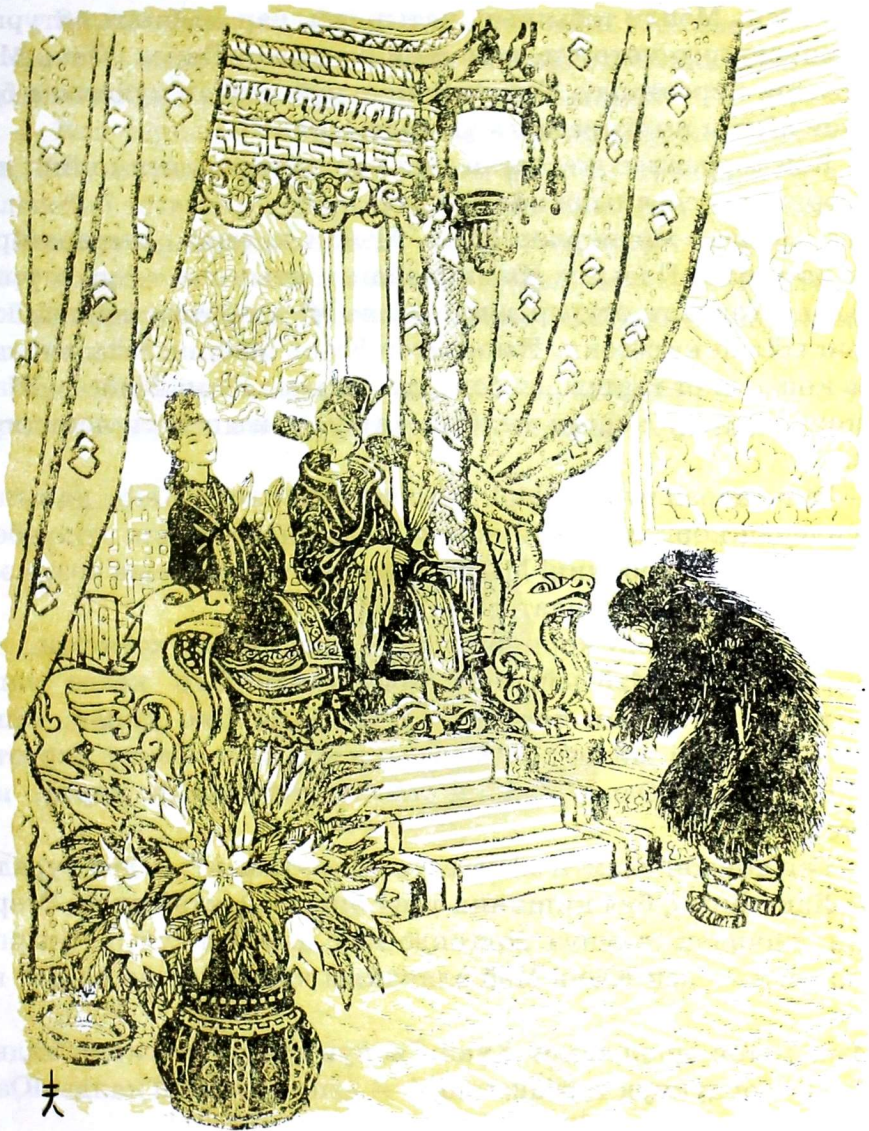
Эч нерсеге тойбогон, ач көз, кыздын атасы Хуан Сяо берген белектерге ыраазы болсо да, кызы Юань Мэйди кедей жигитке эч бергиси келбеди. Бирок анын айткан убадасын бүт айыл билет эле, ошондуктан аргасыз той жасап, эл чакырып кызын күйөөгө узатты.

Ошентип, Хуан Сяо соодагер кожоюнуна сөз бергендиги үчүн жай, күз дебей бекер иштеп берсе да, эки жаштын бактылуу жашашына эч нерсе тоскоол болбоду.

Хуан Сяо келинчегин көрбөй бир саатка да чыдап тура албайт эле. Анан, татына келинчегинин сүрөтүн, кызыл-тазыл туш менен жибек жоолукка түшүрдү. Ал жоолукту жумуш учурунда анда-санда эс ала калган кезде карап коюп жүрдү. Бир күнү Хуан Сяо жоолукту чөнтөгүнөн кандайча түшүрүп койгонун сезбей калат. Жерге түшүп калган жоолукту, шамал алда-кайда учуруп жөнөйт. Жоолук бирде бакка илинип, бирде чатырга чейин учуп, акыры түз эле императордун короосуна келип түштү. Император жоолуктагы айдай сулуу Юань Мэйдин сүрөтүн көрүп, суктанып:

— Тез арада сүрөттөгү кызды таап, менин алдыма алып келгиле! — деп жан-жөөкөрлөрүнө буйрук берди.

Ошол замат жан-жөөкөрлөр ар бир үйгө кирип, белгисиз сулууну издеп жөнөштү. Көп өтпөй алар Хуан Сяонун жепирейген

夫

үйүнөн Юань Мэйди табышып, чатырчасы бар зембилге олтургузуп императорго көтөрүп, жөнөмөй болушту. Бирок Юань Мэй каршылык көрсөтпөдү. Тескерисинче күйөөсүнүн кулагына бир нерсени айтып шыбыраганга үлгүрдү:

— Кой терисинен жасалган тонунду, тетирисинен кийип императордун ак сарайына келип кал...

Тез эле жан-жөөкөрлөр Юань Мэйди көтөрүп, императорго алып кетишти. Падыша Юань Мэйди тактысына чогуу отургузуп алды. Тактыга отурар замат Юань Мэй көзүнүн жашын көл кылып ыйлап кирбеспи. Император Юань Мэйдин ыйын токтотууга көп аракет кылды, эч болбоду. Акыры Юань Мэй: — Жан-жөөкөрлөрүңүздү көргүм келбей жатат, чыгып кетишсинчи, — деди.

— Эмне карап турасыңар!.. Чыгып кеткиле!.. Жаңы ханышанар силерди көргүм келбей жатат, — дегенден кийин түшүнбөйсүнөрбү! Буйрук беремин! Мындан кийин ханышанын сөзүн эки кылбай, айтканын орундатасыңар!

Жан-жөөкөрлөрү коркконунан залдан чыгып кетишти.

Бирок Юань Мэй ыйын эч токтотподо. Бир кезде эшик ачылып, кой терисин тетири кийген Хуан Сяо кирди. Ошол замат Юань Мэй ыйын токтотуп, тончон Хуан Сяону көрсөтүп күлө баштады. Юань Мэйдин көңүлү ачылганын көрүп, император:

— Сен тончон адамга эмнеге күлүп жатасың? — деп сурады.

— Карасаныз, бул кишинин тону бир кызыктай экен. Эгерде сиздин ушундай тонунуз болгондо мен дайыма күлүп, жыргап жүрөр элем, — деп Юань Мэй алаканын чапкылап ан сайын кубанды.

Император ошол замат Хуан Сяонун тонун чечтирип алды.

— Сиз зордукчул турбайсызбы! — деп таарынып калды Юань Мэй.

— Анын тонун алып алган соң, сиз ага өз кийимиңизди белекке беришиңиз керек!

Император Юань Мэй айткандай кылды. Чечинип өз кийимин Хуан Сяонго кийгизип, өзү Хуан Сяонун тонун, өтүгүнө чейин кийип алды. Карап турган Юань Мэй боору эзилгенче күлдү. Качан гана император тонду кийип кымтыланып бүткөн кезде, Юань Мэй катуу кыйкырды:

— Эй, жан-жөөкөрлөр! Күзөтчүлөр мага келгиле!

Заматта алар топтолуп келип калышты. Юань Мэй императорду сөөмөйү менен көргөзүп, буйрук кылды.

— Кой терисин кийген бул адам императорду өлтүргөнү жатат, оозу-мурдун таңып, эч кимге үнүн уктурбай, жан адамга билгизбей тезирээк алпарып зынданга ыргытып жибергиле!

Император болуп жаткан окуяга түшүнүп-түшүнө элегинде күзөтчүлөр аны зынданды көздөй сүйрөп чыгып кетишти.

Түн киргенде Хуан Сяо менен Юань Мэй башка шаарга качып кетишти.

Ошентип алар бала-бакыралуу болуп, өмүрлөрү өткөнчө бири-биринен ажырашпай, бактылуу үй-бүлөлөрдөн болушкан экен.

УЗУН КҮНДҮ ЭҢСЕГЕН ЦЗУН

ытай элинде байлыгы ашып-ташыган бирок битирлиги жагынан атагы алыска таркаган Цзун аттуу адам болгон дешет. Бир топ дыйкан Цзундун жерин иштешип эгин айдап, күрүч сээп эмгектенишчү экен.

Цзун жыл сайын мол түшүм алып аны сатып, андан түшкөн акчага байып, байлыгы ашып-ташыган сайын, колунда иштеген жумушчуларына сараң мамиле жасап, айлыгын аз төлөп а түгүл сарптап калган акчаларын түн ичинде кайта-кайта санап жүрүп, түнкүсүн уктабай калыптыр.

Күндөрдүн бир күнүндө таң агарып баратканда Цзун уйкуга кетет. Түш көрөт, түшүндө укмуштуудай иш көрөт. Эмнегедир күн алты саатка узарып, Цзундун жумушчулары күндөгү убактан сырткары дагы, алты саатка узак иштей баштайт.

Түшкө жакын Цзун уйкудан ойгонот. Түшүн эстеп: — «Чын эле, менин түшүм чындыкка айланып калса... Бах чиркин... Мен анда дүйнөдө эби жок бай болор элем», — деп ойлонот... Отура калып колун асманга көтөрүп, күндү алты саатка узартып беришин кудайдан өтүнөт, жалынат, жалбарат... Муну жумушчула-

ры угуп өтө капа болушат... Ананчы!.. Ансыз деле алар Цзундун жеринде жыйырма саатка жакын убакыт иштешет.

Бир аз эс алганга дагы уруксат бербейт Цзун, иштегиле, жалкоолонбой иштегиле, эмне туруп калдынар! — деп ачууланып, кыйкыра берет.

— Кудай деген дайыма бай адамдар менен ынтымакта жашайт, жакшы көрөт аларды. Ошондуктан кудай Цзундун сөзүн угуп дагы алты саатка күндү узартып койсо, анда эле өлгөнүбүз ошол, — дешип коркуп жатышты бечера дыйкандар.

Бир күнү кечинде Цзундун үйүнө монах келип калат.

Анын келишин эбак уккан бай, монахты бөйпөлөндөп тосуп алды. Монах чечилбеген нерселерди заматта чечип, укмуштуу нерселерди болтуруп жиберээрин уккан бай, анын алдына дас-торконун жайнаттырып, колуна келишинче сый көрсөтөт. А түгүл конуп кетиңиз, — деп аны алып калат.

Эртеси эртен менен монах төшөгүнөн тура электе, Цзун эшиктен баш багат:

— Улуу урматтуум, көптөн бери бир ой менин тынчымды алып жүрөт... А балким, сиз өзүңүз эле бүтүрүп берээрсиз?.. — деп өз максатын төкпөй-чачпай бүт айтып берет. Монах буга минтип жооп кайтарды:

— Кудайым сенин өтүнүчүңдү уккан экен... «Бир суткада канча саат болсо, ошончо убакытта Цзун өзү эс албастан иштеп жол баштап берсин... Цзундун айтканын эки кылбай орундатып бейрейин», — дептир кудай... Мен кечээ сага ошону айтайын, деп келгем, — дейт монах.

Цзун аябай кубанды. Кубанганынан ичиндеги оюн жашыра албады. Кудайым менин айтканымдай кылса, дыйкандар мага дагы алты саат бою иштеп берсе, мен анда... мен анда укмуштуудай бай болом. Цзун келатат дегенде... Элдин баары кулдук уруп жыгылышат... Урмат-сыйга бөлөнөм... Ошентип таң атканда Цзун талаага чыгып жер казууга киришет. Акырын басып, шашпай монах анын артынан келсе, бай жер жаңгакты казуу менен алек болуп жаткан... Арадан эки саат өтпөй Цзун чарчай баштады, бир аз эс алууну көздөдү...

Монах; — Эс алууга болбойт, — дегендей башын чайкады... — Жалкоолонбой иште... Кудай эмне дейт!..

Бай оор үшкүрүнүп, ишин улантты. Көп убакыт өтпөй чекесинен тер кетти, күндүн ысыгы мээден өттү, чарчаганынан алы кетип бай жыгылайын-жыгылайын деп темтендеп калды... Ай-

ласы куруду... Цзундун дыйкандары ал учурда, жумуштарын токтотуп, кожоюнубуздун окуясы эмне менен бүтөр экен, — дешип кызыгып күтүп жатышкан...

Чекесиндеги терди аарчып, канча сааттан бери иштеп жатканын билгиси келген Цзун чарчаганынан сүйлөй албай оозун кыбыратты... Ан сайын монах үнүн катуулатты;

Жалкоолонбой, иште!.. Көлөкөндү деле карасаң боло, үч саатка да жете элек иштеп жатканыңа. Цзун күрөгү менен дагы бир аз иштемиш болду эле, бирок анын буттары шалактап эпке келбей чарчаганынан жер кучактап жыгылып калды. Кулаганын билдирбеш үчүн топуракты кош ууштап, мыкчып майдалап калды.

Кан чыкканча колдору жооруп, акыры аябай оорутту окшойт, монахтан жалооруй сурады: — Менин иштегениме канча саат болду?..

— Төрт сааттан кийин, түщ болот, — деп жооп берди Монах. Бул сөздү уккан бай эс-учун жоготуп, жер кучактап жатып калды.

Көп өтпөй аны замбилге салып көтөрүп, үйүн көздөй алып жөнөштү. Ошол күнү бул окуядан кийин эч ким иштегени жок.

Монах болсо дайынсыз жок болду. Кээ бир дыйкандардын айтуусунда;

Эч кандай деле монах болгон эмес экен. Болгону бир дыйкан монахтын кийимин кийип алып, сараң Цзундун сазайын ошентип берген дешет. Кийинчерээк сараң бай көчөдөн өтүп калса болду: «Узун күндү энсеген Цзун келе жатат! — дешип элдер күлүп, шылдындашчу болуптур.

«КАЛПЫЧЫНЫН КАЗАНЫ КАЙНАБАЙТ»

Юньяна деген чон шаарда бул окуяны шаардын жашоочулары азыркы учурга чейин унутушпайт экен. Бул окуя тээ илгери эле болгон дешет. Аны бабалар чон аталарга, чон аталар аталарга, аталар бизге эми биз силерге айтып берип жатабыз. Эмесе, жакшылап көңүл коюп, угуп тургула.

Күндөрдүн бир күнүндө Юньяна шаарына бир алып сатар адам, күркөө дүкөнүн ачат. Алып сатардын иши алдыга жылып, күркөө дүкөнүнө келип соода жасагандардын саны күндөн күнгө көбөйө берет. Бири кирсе, экинчиси чыгат, үчүнчүсү кирсе, төртүнчүсү... Бирок дүкөнгө киргендин баары алданмайынча кетчү эмес, сөзсүз түрдө таразадан алдатат, же акчасынан жедиртет.

Айтор дүкөнчү мындай алдамчылык ишке тез эле көнөт.

Алдамчы дүкөнчүнүн шумпайлыгын эл алдына алып чыгып, бул кылыгын кантип койдуртсам, — деп ойлонуп жүрүп, көп алыс эмес жерде жүк ташыгыч болуп иштеген жигит, бир күнү мындай чечимге келет:

Бир күнү дүкөнчү пайдага түшкөн акчаларын жулмундап санап олтурганда, эшик ачылып, ичкериге түйүнчөгүн сыга кучактаган жигит шашылып кирет. Ал дүкөнчүнүн алдына келип түйүнчөгүндөгү муштумдай алтынды көрсөтөт.

— Акчага алмаштырып бериңизчи? — дейт. Дүкөнчүнүн сук көзү жигиттин колундагы алтынга өтөт.

— Кана таразага тартып, көрө салайын... дүкөнчү алтынды шап ала коюп, таразага салды.

— Алтын болгону элүү гана унций¹ экен. Мен сага элүү таэле берем, — деди дүкөнчү.

— Коюңуз соодагерим, сиз туура эмес эсептеп жатасыз. Алтыным элүү унций, болсо жүз таэле болот... Сиз мага жүз таэле бересиз.

— Капырай, тим эле кыйынын көр мунун... Мен билип турам сен бул алтынды бирөөнөн уурдап келгенсин.

Сенин алтының болгону элүү унций болгондуктан, элүү таэле деле буюрсун сага. Ме, муну алып жолуңа түш, жок андай эмес дей турган болсоң, азыр мен кароолчуларды чакыртып сени карматып берем...

Жигит болуптур, дегендей эңкейип жүгүнүп: — Соодагерим, бул менин алтыным эмес, муну «Өткөрүп берчи», — деп оорулуу досум берди эле.

Эгерде сиз бул кагазга элүү унций деп жазып берсеңиз болду... Мен сиз айткан баага макул болуп алтынды сизге таштап элүү таэлени алып, кете берейин.

Дүкөнчү жигиттин айтканындай кылып жазып берип, аны дүкөндөн узатып койду. Жигиттин коркоктугуна кубанган дүкөнчү, боору эзилгиче каткырып күлүп жыргады;

Муштумдай алтын алтымыш унций эле, ал эми алтымыш унций алтындын баасы өтө кымбат болот. Өзүнүн ишине маашырланган алдамчы, суурмадан алтынды алып чыгып, бир суктанып алмай болду...

Көз айнегин кийип, колуна алтынды алып айландырып карап жатып, негедир колдорун калтырак баса баштады.

Көз айнеги мурдунан жылмышып жерге түшүп, талкаланга-

¹ Унций, таэле — акча бирдиги.

нын да сезбей калды. Анткени анын колундагы алтын таза эмес, жасалма алтын болуучу.

— А-а-а, акмак!.. — Мени алдай турган сенсиңби!.. Ал дүкөнүнөн атып чыгып, тиги жигиттин кеткен тарабына чуркап жөнөдү. Алдамчы — дүкөнчү эч качан мынчалык ыза болгон эмес. Жигитти кууп жетип, желкесинен тартып өзүнө бурду...

— Кана, шумшүк акчамды кайтарып бер!.. Жигит тигинин колун силкип таштап...

— Бербейм!.. Билгенинди кыл! — деди. Ал шарт бурулуп башка сөз айтпастан, бак ичине кирип жок болду. Жигитке алы жетпегенин сезген дүкөнчү тигинин артынан сөгүнүп, бакырып-кыйкырып, кала берди. Бирок жигиттен жооп ала албады.

Болгон окуяга ичи күйүп, айласы кеткен алдамчы, сот болуп иштеген тааныш адамына барып, жүк ташыган жигиттин кылыгын төкпөй-чачпай айтып берди.

Эртеси эртең менен жүк ташыгыч жигит, ачууланган соттун алдында турду.

— Эй жигит, тиги улуу урматтуу адамды кантип алдадың?.. Эмне, башыңдан айрылайын деп турасыңбы?.. Ыя?...

— Кечиресиз таксыр, мен алдаганым жок, — деп жооп кайтарды жигит.

— Алдыңыздагы муштумдай алтын меники эмес... Менин алтыным таза, сапаттуу бир аз кичирээк болуучу. Ал эми колунуздагы жез экени көрүнүп турбайбы...

— Эх, иттин гана баласы... Мунун айтып турганын көр!.. — Кыйкыргандан соттун күрөө тамырлары бодурайып чыга түштү.

— Бул жигиттин жалган айтып, жанды кашайткандыгы үчүн мунун таманына жүз шапалак урулсун!.. Сот жардамчыларына бамбук таягын алып келгиле, — деп буйрук берди.

— О, кадырман таксырым, — деди жигит. — Сизден өткөн адилет адам жок жер жүзүндө... Менин сөзүмө ишенбесеңер, алдыңыздагы жезди таразага тартып көрсөнүз деле болот.

Заматта, таразага тартып көрүштү.

— Алтымыш унций, — деди сот, таразанын өлчөмүн көрүп...

— Менин алтыным болгону элүү гана унций болчу. Ишенбесеңиз колумдагы кагазды окуңуз, бул кагазга дүкөнчү өз колу менен жазып берген... Окугула!. Дагы бир жолу айтам алдагы

жез, меники эмес... Меники элүү унцийлик, муштумдай таза алтын болчу!

Мына ушул окуядан кийин, элди алдаган алдамчынын бети ачылып, уят болду.

Көп өтпөй алдамчы — дүкөнчү Юньяна шаарынан айласыздан көчүп кетти. Анткени аны көргөн адамдын баары шылдын кыла беришчү. Анын дүкөнүнө дагы эч ким кирбей койгон. Ал эми, кичинекей тентек балдар: Калпычы!.. Калпычы!.. — дөшүп аркасынан калбай, жарыша кыйкыра беришип айласын куруткан дешет. Ошондон улам: «Калпычынын казаны кайнабайт», — деген сөз айтылып калган экен.

СЫЙКЫРДУУ КАЗАН

аз айы башталары менен жер айдоо үчүн дыйкан өгүзүнө сокосун сүйрөтүп, талаага чыгат. Эртеден кечке жер айдап жүрүп капысынан сокосу катуу нерсеге урунуп сынып кетет.

Кырсык деген, каш кабактын ортосунда деген ушул!.. — деп абдан капа болду дыйкан. Бул жерде таш турмак, тамыры катуу чөп да жок эмес беле, эмне болду?.. Дыйкан күрөгүн алып жерди казып жатып, чоподон жасалган чоң казанды таап алат. Ачууланган дыйкан күрөгү менен уруп казанды аз жерден талкалап коё жаздады...

— Болору болду, казанды талкалап таштаганда эле сокомдун тиши онолуп кетмек беле. Андан көрө үйгө алып барып, жаандын суусун чогултканга пайдаланайын...

Ошентип дыйкан табылгасын өгүзүнө арта салып үйүнө жеткирет. Үйүнө барары менен бычак менен казандын ичиндеги топуракты тазалай баштайт. Түбүнө чейин тазалап, мына бүтөйүн дегиче, капысынан колундагы бычагын казанга түшүрүп жиберет. Казандан бычагын кайра алайын дегиче... — Мына сага керемет!.. Казандын түбүндө бычагына оппокшош дагы бир бы-

чак пайда болот... Аны да алайын дегиче, алган бычагынын ордунда дагы бир башка бычак чыга түшөт...

Табылган казан жөнөкөй эмес, сыйкырдуу казан экенин сезген дыйкан, жез тыйындан бирөөнү казанга ыргытып көрөт. Тыйынын чыгарары менен казандын ичинде дагы бир тыйын пайда болот. Мына сага тыйынды кайра ыргытса дагы, дагы тыйындар жалтылдап чыга баштайт...

Кызыгыш калган байкуш дыйкан тыным албай казандан тыйындарды үймөк-үймөк кылып чыгара берет... Ошентип таң ата баштаганда дыйкан, чарчаганынан катуу уйкуга кетет...

Бечара дыйкандын балдары бар эле. Бала деген бала да, арамдык дегенди билбеген... Атасы уктап ойгонгуча, сыйкырдуу табылга туурасында кошуна-колондун балдарына мактанып айтып коюшат. Ошентип бул кеп айыл ичине бүт таркап кары-жаш, бала-бакыра дебей баарына угулат... Бул шумдуктуу окуяны угушкан эл дыйкандын үйүн көздөй агылып келе башташат.

Качан гана түш оой бергенде, уктап жаткан дыйканды кошунасы жулкуп ойготот...

— Эй, сенин айдоо жерин менен менин жерим бир жерде... Ошондуктан бул сыйкырдуу казан, экөөбүздүн жерибиздин кесилишкен жеринен табылган... Демек бул табылга экөөбүздүкү!..

Талаш-тартыш башталат... Акыры талашты туура чечип берет деген ойдо, кошуналар сотко келишет...

Дыйкан болгон окуяны чып-чыргасын коротпой бүт сотко айтып берет...

— Чындап эле сыйкырдуу казан экенине мени ишендире ала-сыңарбы?.. — деп сурады сот.

— Ооба сыйкырдуу казан!.. — деп жарыша жооп беришти кошуналар...

— Кана, табылгандарды алып келгилечи мага, текшерип көрөйүн...

— Көп өтпөй соттун алдына казанды көтөрүп келишти. Сот колуна даярдап олтурган алтын тыйынын казанга ыргытты... Ошол замат алтын тыйындын жанында экинчи алтын тыйын жылтылдады...

— Баракелде!.. — деп калды сот... Чындап эле керемет казан

экен... Муну экөөнөргө тең бөлүштүрүш мен үчүн абдан кыйын болуп турат... Эки колу менен башын мыкчый кармаган сот терең ойго чөмүлдү. Арадан бир саат, эки саат өттү, акыры үч саат дегенде зорго башын көтөрүп оор үшкүрүп алды да, дыйканга суроо узатты...

— Бул казанды сен таптың беле?..

— Ооба, мен тапкам,— деп ордуна тура калды дыйкан...

— Анда айтып берчи мага дыйканым... Эгерде казанды кошунаңа берип койсом, сен менин чечимиме ыраазы болор белең?..

— Жок! — деп, катуу жооп берди дыйкан. Сот кайрадан терең дем алды да дыйкандын кошунасына суроо берди...

— Эми сен жооп берчи!?! Эгерде, казандын сага тиешеси жок деген өкүм чыгарсам, сен ыраазы болосунбу?!..

— Болбоймун,— деп кыйкырып жиберди кошуна...

— Мына көрдүнөрбү... Мен силерге боорум ооруп, турат... Дагы жакшы, мендей ырайымдуу сотко туш болгонуңар... — Демек... Силер макул болсоңор, экөөнөрдү тең капа кылбашым үчүн, бул казан менде кала берсин... Чечим ушундай!.. Урушпай-талашпай үйлөрүнөргө жөнөгүлө!..

Кошуналар сотко каршы эч нерсе айта алышканы жок... Жолдо кетип баратышып амалкөй сотту тилдеп, сөгүп жатышты...

Ал эми сот, кошуналар кетери менен эшиктерин бекитип алып, казандан алтын тыйындарды чыгарганга киришти... Ошол учурда терезеден үймөлөктөшүп учуп кирген аарыларды да байкаган жок... Аарылар бөлмөнү айланып учуп түз эле казандын кырына конушту. Ал учурда адилетсиз сот казандын ичине башын батырып алып алтын тыйындарды биринен-сала бирин чыгарып жаткан... Дал ошол мезгилде аарылар соттун бетине жармашышты... Айласы кеткен сот башын казандын ичине ого бетер жашырды... Аарылар улам көбөйгөндөн көбөйүшүп, адилетсиз адамдын башынан бутуна чейин чагып жатышты... Көзү эч нерсени көрбөй жан аракетке түшкөн сот, бөлмөдө ары-бери чуркап жүрүп сыйкырдуу казанды сындырып алды. Ошол замат аарылар терезеден учуп чыгып кетишти.

Ошентип, өз пайдасы үчүн кам көргөн сотту атасы түгүл энеси дагы тааный албады... Анткени аарылардын уусунан баласынын кулактары кудум ат кулактын жалбырагындай, бети башы желмогуздун башындай болуп шишип кеткен эле.

Үч күндөн кийин гана сот эсине келди... Шишиген көзүн ачса тегерегинде эң күчтүү деген дарыгерлер аны дарылап жатышкан экен... Ошентип көп жылдардан бери жыйнаган акчасы, үч күндө чачылып дарыгерлердин эмгек акысына жумшалып кетти...

Бирок, ал канча даарыланса дагы, сол жак көзү эч айыкпай, мыйрыйган боюнча кала берди...

Мына балдар, адилетсиз ач көз сотту тагдыр ошентип жаза лаган экен.

АЛТЫН БАЛЫК

Члгери-илгери Кытай жеринде эн чоң Янцзы дарыясынын жээгинде Гуан аттуу өтө кедей балыкчы жашаптыр. Анын аялы эч качан төрөгөн эмес экен. Бир күнү Гуан таң ата дарыяга келет. Дарыянын терең жерине жеткенде кайыгын токтотуп, торун ыргытат...

Негедир балыкчынын жолу болбойт... Бир нече жолу ордун которот, бирок бир да балык торго илинбейт.

Качан гана кеч кирип күн кыпкызыл болуп батып бараткан кезде, балыкчы торун жыйнаштырып, анын ордуна кайырмагын сууга ыргытат.

Көп өтпөй, кайырмакка балык түшкөнүн байкап, балыкчы аярлык менен кайырмагын тарта баштайт...

Кайырмактын илмегинде күндөгүдөн башкача чоң, эң эле сулуу балык илингенин көрөт балыкчы. Илмектеги балыкты бошотуп жатып балыктын далысында үч алтын канаты бар экенин байкайт.

Гуан олжосуна кубанып турса дагы негедир ага түркүн ойлор келип турду...

«Бул балыкты сатып, анын ордуна бир жумага жеткендей күрүч сатып алсам, калган акчасына аялыма таш баканын

сөөгүнөн жасалган эң эле кооз тарактан сатып берип кубандырсам»...

Гуан балыкты илмегинен бошотор замат колундагы балыгы адамча сүйлөп кирсе болобу...

— Коё бер мени! Эгер мени коё берсен, сага жакшы болот, — деди балык. Чочуп кеткен Гуан балыкты кармаган бойдон катып калды...

— Мен дарыянын ханышасы болом... Сен коркпогун, андан көрө менин жонумдагы үч канатымды сууруп ал... Биринчисин эл баспаган жерге көмөсүн, экинчисин — көлмөгө таш байлап туруп чөктүрүп жибер, ал эми үчүнчүсүн аялыңдын жаздыгынын алдына коюп кой... Эгерде сен мен айткан нерселерди туура жасасаң, сен бактылуу болосун. Сенин бактың алтыңдын аярына тоюп бүткөнүңчө созулат... Бул сөздү унутпа!.. Эмесе мени коё бер, — деди алтын балык.

Гуан бир азга ойлонуп турду да, балыктын жонундагы үч алтын канатын сууруп алып, балыкты дарыяга коё берди.

Балыкчы үйүнө келсе, анын аялы отту дүркүрөтө жагып канганга сууну кайнатып коюп, күйөөсүн чыдамсыздык менен күтүп жатыптыр.

— Балыгын кана? — деп сурады аялы... Гуан оор үшкүрүп алып, бүгүнкү болгон окуяны аялына төкпөй-чачпай айтып берди.

— Андай болсо, бүгүн тамак ичпей эле уктай берели, — деди аялы.

Уктардан мурда балыкчы бакчасына чыгып, биринчи канатты көлмөсүнүн жээгине көмүп койду, экинчисин көлмөгө ыргытты ал эми үчүнчүсүн аялынын жаздыгынын астына катып салды.

Эртеси Гуан аялынын кубанычтуу күлкүсүнөн улам ойгонуп кетти.

— Гуан, сүйүнчү, сүйүнчү карасаң, бул жакка...

Чын эле аялынын жанында көздөрү карагаттай жодураган, жүзүнөн алтыңдын нуру чачыраган мотурайган наристе кыз жатат...

Кубанычы койнуна батпаган Гуан танкы чымчыктардын кубулжуган үнүн угузам деп, кызын көтөрүп бак ичине чыкты.

Ал көлмөсүнүн жээгине келип, көргөн көзүнө ишенбей танкалып токтоп калды, көрсө кечээки түнү алтын канатты көмүп

койгон жерге, лилия гүлүнүн сабагы өсүп калганын көрдү. Кичинекей наристе ошол тарапка колун сунуп талпынып калды. Андан дагы Гуанды таң калтырган нерсе... Көлмөдөгү тунук сууда, кичинекей алтын балыктын сүзүп жүргөнү болду. Балыктын кыймылын көрүп кичинекей наристе кыткылыктап күлүп, колун жансагылады...

— Сага жагып жатабы, айланайын, — дешип, балыкчы аялы экөөлөп кызды эркелетишип, анын кичинекей колдорун өпкүлөп калышты.

Дал ошол күндөп баштап, Гуандын үй-бүлөсүндө чоң өзгөрүү башталды... Күнүгө кечинде ал дарыядан олжолуу кайтчу болду.

Балыкчынын кызы күн өткөн сайын таптатынакай болуп чоноюп жатты. Ал кыз айылдагыларды жылдыздуулугу, боорукерлиги, акылынын тунуктугу менен таң калтыра баштады. Кыз чонойгон сайын көлмөнүн жээгиндеги лилия гүлү дагы бой керип, алтындан гүл ачып, адамдарга ширесин берип, өзгөчөлөнүп өсө берди. Анын ар бир ачылган жаңы жалбырагы дагы алтын болуп жарала баштады.

Ал эми көлмөдөгү кичинекей алтын балык да чоңоё берди.

Ошентип Гуандын үйүндө жомоктогудай керемет окуя болуп жатты. Бирок кез кезде Гуандын кызынын көңүлү чөгүп калса болду, өсүп турган лилия гүлүнүн жалбырактары соолуп, көлдөгү алтын балык суунун үстүнкү бетине сүзүп келип куйругу менен сууну тынымсыз чапкылап калуучу...

Арадан көз ачып жумганча он алты жыл зымырап өтүп кетти. Гуандын кызы бойго жетип чонойду, анын сулуулугунан адамдар эмес, учуп бара жаткан чабалекейлер да бакка конуп, суктанып карап калуучу.

Кыз аябай эмгекчил болуп өстү. Ал эч качан иши жок олтура алуучу эмес, үйдөгү иштин баарын жасоочу. Тамакты бышырып, атасынын балык кармоочу торун торлоп, кездеме токуп, сайма сайып, кийим тигип деги койчу бүт тиричиликти кылуучу.

Көп өтпөй кошуна айылдан жигиттер келип, акмалап карап жүрүштү. А түгүл кыздын ата-энесинен, кызынын колун сурашып кудалашмакка келип-кетип жатышты. Бирок ата-энеси жандарындай көргөн кызын эч бир жигитке ыраа көрүшпөдү. Ар

бир кудалап келген адамдарга ар шылтоону айтып кетирип жүрүштү.

Күндөрдүн бир күнүндө, балыкчынын кайыгы токтоочу жээкке абдан кооздолгон чоң-чоң кемелер келип токтогонун көрүштү.

Ал кемеден Гуандын кичинекей короосуна чейин жасалгалуу кийинишкен уландар биринин аркасынан бири келип, маанилүү конокту күтүшкөндөй каз катар тизилишти. Көп өтпөй музыканын коштоосунда биринчи кемеден жибектен кымбат баалуу асыл таштардан басылып жасалган, кооз кийинген, кодойгон карган чал түшүп түз эле Гуандын үйүн көздөй басты.

Каз катар тизелешкен уландар тизе бүгүп таазим кылып жатышты.

Картан чал Гуандын алдына келип башы жерге тийгиче жүгүнүп салам берди.

Гуан, — «Бул адам кызыма келген экен», — деп дароо сизди...

— Мен, кызымды сизге бере албайм. Кызым жок менин жашоом жок. Кызым мага гана эмес, эл журтумдун баардыгына нур чачкан жан.

Колун сурап убара болбой эле кайтып кете берсеңиз болот, аксакал...

Мен сиз менен сүйлөшпөйм, — деп кесе айтты Гуан.

Мыйыгынан жылмайган болуп тиги картаң чал, жан жоокерлерине кыйкырды:

— Алып келгиле менин белектеримди!.. Ошол замат күрсүйгөн-күрсүйгөн төрт жигит, колдорун куушурушуп өтө оор нерселер салынган чоң ак капты, балыкчынын алдына алып келишти... Картаң чал кылычын сууруп чыгып капты жарымынан бөлө чаап жиберди. Каптын ичинен күмүш тыйындар төгүлүп кетти.

— Булар сеники! — деди картаң чал. Бул күмүш акчаларды алып, ордуна кызынды мага аялдыкка бергин...

— О, таксыр! — деди Гуан.

— Бул капты эмнеге бөлө чаптың?.. Бу кап деле акчага келген да!... Бирок... Ачыгын айтканда... Менин кызым сизге аялдыкка барбайт..

Менин кызым ата-энесин таштап эч жакка кетпейт...

Картаң чал, кайрадан мыйыгынан жылмайып, кайрадан буйрук берди;

— Алып келгиле кызыл капты!..

Ошол замат сегиз адам, кызыл капты зорго көтөрүп келип, балыкчынын бут алдына ыргытышты. Картаң чал жалаңдаган кылычын сууруп чыгып капты дагы ортосунан бөлө чапты... Каптын ичинен көз уялткан, кумдай майда алтындар жайыла берди. Картаң чалдан башка карап турган адамдар ал алтындарды түз карап тура алышпады...

Алтындын жалтылдашы ушунчалык күчтүү болгондуктан адамдардын көздөрүнөн жаш агызды... Дегеле карап турууга эч болбоду.

Дал ошол алтын кумдан соң, балыкчы Гуан баягы алтын балыктын кебин таптакыр унутуп салды... Көз уялткан алтындын күчү Гуанды арбап салгандай болду, ал теңселип алтындын жанынан эч кете албай калды.

Ошентип Гуан, жандай көргөн алтын кызын картаң чалга аялдыкка берди. Ал күнү кечке той болуп, күн уясына кирер мезгилде картаң чал жаш кызды алып жолго чыкты.

Ошентип Гуан менен анын аялы экөө кайрадан жалгыздыктын күнүн көрө башташат. Карыган балыкчы балыкка баргыс болду. Анткени Гуан айтып бүткүс бакыйган чоң байга айланды. Бүт жумуштарын кызматчылары жасашат. Анын болгон иши эртеден кечке үйүнө бекинип алып алтындарын санап, таразага тартып кайра капка салып убара тартуу болду.

Арадан күндөр өттү. Көпкөн балыкчы бакка чыгып айланып келүүдөн эригип, жата берип семирп да кетти.

Бир күнү Гуан түшкү уйкусунан ойгонгон кезде бир кызматчысы жүгүнүп кирип:

— О мырза, күндө лилия гүлүнүздү сугарсам деле, барган сайын негедир соолуп бара жатат, — деди.

Гуан бакчага чыгып гүлдү караса, чындап эле баягы көркүнөн ажырап, сумсайым өңү жок, соолуп бараткан экен.

Балыкчы менен аялы түйшүккө бөлөнүп анын сабагына ти-рөөчтөрдөн жөлөп, таза суудан куюшпасын лилия гүлү тапта-кыр соолугандан, соолуй берди.

Көп өтпөй кайгылуу күн келди. Таң атпай Гуан сыртка чыгып алтын лилиясын караса, соолуп жерде жатат. Анын жалбырактары бозомук тартып жансыз. Балыкчы көлмөчөдөгү балыкты көздөй чуркады. Ал жерде дагы кайгы күтүп турган эле. Туптунук көлмөдөгү алтын балык тынымсыз сүзүп тынчсызда-

нып бирде суу түбүнө кирсе, бирде суунун бетине чыгып куйругу менен чапкыланып негедир уйгу-туйгу болуп жатыптыр.

— Кокуй күн, кокуй күн,— деп ыйлап кирди Гуандын аялы. Биздин кызыбыз кыйналып жаткан экен. Алтын бизге кайгы алып келди го.

Ушул сөздү айтып бүтөрү менен суудагы алтын балык жээкке келип адамча сүйлөй баштады.

— Сиздердин кызыңар Сары дарыянын падышасынын тузагында. Ал силердин көзүңөрдү алтындын нурлары менен арбап таштаган. Силер ажыдаарды адам катары кабыл алгансыздар.

Бул сөздү угуп карыган балыкчы менен аялы ботодой боздоп ыйлашты. Гуан өзүнүн бетин өзү тытмалап, башын ургуласа, аялы ыйлап жатып талып жыгылды. Мунун баарын көрүп турган алтын балык экөөнү аяп мындай деди:

— Тезирээк бир кайык менен узундугу жерден бийик тоого жеткидей жибек жип даярдагыла!

Балыкчы айтылган нерселердин баарын даярдап болгон соң:

— Аялыңды кайыкка олтургузуп жиптин бир учун карма, экинчи учун бекемдеп өзүңдүн колуңа оро дагы Сары денизди көздөй жөнөнүз — деди.

Баардыгы балык буюргандай болду. Качан кана кайык Сары дениздин ортосуна келип токтогондо, капыстан суудан алтын балыктын башы көрүндү.

— Менин куйругумду бекем карма, — деп кыйкырды балык. Гуан кайыктан сууга секирип балыктын куйругуна жетип эки колдоп бекем кармады.

Суу анын башын чүмкөдү, көбүктөнүп, шуулдап барган сайын анын дем алышы кыйындай баштады.

Балыкчы кызын ойлогондо, кандай кыйынчылык болсо дагы баардыгына даяр эле. Ошентип балыктын куйругун ого бетер бекем кармады.

Гуан менен балык суу түбүнө улам тереңдеп кирип олтуруп, океандын терең жерине жетишти.

Балыктын артынан көпкө жүрүп жылмакай чөп оролгон таштуу жерди аралап келе жатып, чоң хрусталь ак сарайга туш болушту. Дал ушул үй ажыдаардын турагы болуучу.

Балыкчы хрусталь дубалга бетин жармаштырып үйдүн ичиндеги кыймылды көрүүгө аракеттенди.

Бир кезде өзүн кармана албай, катуу кыйкырып жиберди. Укмуштуудай кооз жасалгаланган чоң бөлмөдө, акак таш менен бастырылган тактада анын кызы олтурган. Анын жанында Сары дарыянын падышасы жайкалып орун алган. Гуандын кызынын көйнөгү майда акак таштар менен баш кийими кызыл — кораллдар менен кооздолгон, ал эми мойнунда не бир укмуш жылтылдаган янтарь шурулары тагынган болсо дагы кыздын жүзүндө кубанычтын нуру эбак өчкөн сыяктанат. Тек гана көңүлсүз бир жерди карап жалдырайт.

Дениз падышасынын башында коюу өскөн жашыл балырлар ары-бери чайкалат. Бирок ал кыздан көзүн албай тигилгени тигилген. Анын үстүндөгү чапаны бир кызыктай башкача айтканда суунун агымы өзгөрүлгөн сайын, улам башка түскө боёлуп кубулат.

Гуан бардык нерсени унутуп, ичкериге кирүүгө умтулду. Бирок аны эшик алдында кароолчулукта турушкан эки суу жандыктары тосуп калышты. Ангыча артта сүзүп келе жаткан алтын балык күч менен келип эки кароолду эки жакка көмөлөтө сүздү эле Гуан ичкериге кирип кетти.

Бирок падыша менен кызы олтурган эң башкы бөлмөгө жетиш үчүн 100дөгөн хрусталь сарайларды басып өттү. Ар бир сарайда падышанын кызматчылары өз иштери менен алек. Бул жерлерде дениз кирпичтери, каардуу акулалар, жалкоо киттер. Бир кезде коюу балырлардын арасында дениз уйлары, үйүр-үйүр суудагы аттар деги койчу түрдүү, түстөгү жандыктар.

Акыры, Гуан падышанын бөлмөсүнө кире бергенде, аны көргөн байкуш кызы арыктаган колдорун атасын көздөй созуп ордунан турду. Албетте Гуандын келишин жактырбаган падыша колундагы айрысын аны көздөй мээлеп ыргытып жиберди. Алтын балык Гуандын алды жагына сүзүп бара калды эле, айры анын жылмакай денесинен тайып өтүп Гуанга тийбей калды.

Алтын балык куйругу менен хрусталь дубалды уруп-уруп өттү эле дубал, бүт талкаланып урап кирди. Ангыча ал жерге толгонтокой алтын балыктар сүзүп келишти.

Алды жакта сүзүп баарынан чоң балык жүрдү. Гуан баягы Янцзы дарыясынан кармап коё берген балыгын дароо тааныды.

Падыша жардамчыларын күткүчөктү алтын балыктар аны тегеректеп алышты. Гуан убакытты өткөрбөй, кызын бекем ку-

чактап, колундагы узун арканды кыймылдатып жиберди эле, аларды суунун үстү жагын көздөй тартып кетти. Үстү жакта кайыкта олтурган Гуандын аялы болгон күчү менен арканды тартып жатты. Бир кезде суу үстүнө күйөөсү менен кызы көрүнгөндө кубангандан ыйлап жиберди.

Балыкчы дароо кайыктын калактарын шилтеп жээкти көздөй шашылды. Анткени суу түбүндө дарыя менен деңиздин падышалары согушуп жаткан учурда, суунун үстүндө катуу шамал болуп, деңиз көбүктөнүп чоң толкундар жээкти көздөй урулат. Ошондуктан чоң толкундардын алдында кайык үстүндө болуу, албетте коркунучтуу.

Бактылуу үй-бүлө жээкке аман-эсен сүзүп келишкен мезгилде, алардын багындагы лилия гүлү бодурайып гүл ачып, тим эле кулпунуп өсүп калган.

А үйүндө болсо аларды укмуш бир окуя күтүп жаткан. Баягы кап-кап көз уялткан алтындар жөнөкөй гана кумдарга айланып калышкан экен. Окуянын мындай болушу эч кимди кайгыртып да койгон жок. Тескерисинче бардыгы кубанычтуу, көңүлдөрү куунак. Анткени алар бири-бирин абдан жакшы көрүшчү. Ошентип алар кайрадан биригишти. Бул өзүнчө эле бакыт эмей эмне.

Бул чындыктан жаралган жомогубузду кантип аякташты билбей турам.

Билгеним: Ушул кезде дагы Сары деңиз үстүндө өтө катуу шамал болуп, чоң-чоң толкундар жээкке келип урулат экен. Анткени каардуу деңиз падышасы, ушул учурда деле өзүнүн алтындары менен ач көз адамдарды арбап, тузагына түшүрүп турат дешет.

БИТИРЕГЕН САРАҢ БАЙ

Кытайдагы чоң кыштактын биринде Сараң бай деген дыйкан жашоочу экен. Ал башкалардан өзүнүн сараңдыгы, ичи тарлыгы, битирлиги менен айырмаланып туруучу. Ошондуктан эл анын Сын хе Пин деген атын өчүрүп «Сараң бай», — деп тергеп алышкан.

Ар жуманын базар күнүндө, Сараң бай чоң арабага толтура жер-жемиштерин базарга алып чыгып сатуучу. Анын бакчасы элдикинен башкача өтө чоң эле. Түшүмдү да көбүрөөк алуучу.

Бир күнү базарга Сараң бай арабасына алмуруттарын толтуруп алып зорго сүйрөп келет. Анын алмуруттары тимеле укмуштуудай даамдуу болуучу.

Ал өзүнүн тегерегиндеги кошуна соодагерлердин сатып жаткан жемиштерин айланып карап чыгып; — «Менин алмуруттарым элдикинен башкача баардыгы мыкты, көрүнүштөрү да сонун... Буюрса товарымды жакшы баада сатып кетем», — деп ичинен компоюп койду.

Бай ушуларды ойлоп кыялданып жаткан кезде, бир кембагал карыя анын арабасынын жанына акырын басып келди...

Кембагал кайырчынын кебетесине караганда, алыстан жол жүрүп келаткандай көрүнөт... Өтө арык, сакалдары өсүп кеткен, кийген кийимдери тытылып, алсырап аран турат.

Кайырчы байга келип, колун сунду.

Сараң бай тигини калп эле көрмөксөн болуп, кыңылдап ырдап башка тарапка бурулду...

— Боорукер таксырым, мендей бечарага алмурутундан бирди берип, сүйүнтүп койчу?..

Сураганың го сурады, бирок кимден сураганын билген жок да кургур!.. Сараң бай өмүрүндө бир адамга жакшылык кылбаган. Жада калса бирөөгө чүрүшкөн алчасын бергенден аёочу. Үйүндөгү аялы менен жалгыз кызы эмдигиче алманын даамын билишпейт,— дешет кошуналары.

Мына ошондой сараң, ичи тар адам бечера-кембагалга бир тоголок алмурутун берип коёбу?..

Бечара карыя кайыр сурап бир далай убакытка чейин күтүп турду...

Бирок Сараң байдан алмурут эмес, жылуу сөз да чыкпады.

Бир кезде жадады окшойт; — Бар... Бар! — Башкалардан, сура!

Балга жабышкан аарыдай болбой... Жогол, кет! — деп колун шилтеди Сараң бай.

Бирок кайырчы чал кетпеди. Айласы кеткен Сараң бай кайырчыны дагы кууду...

— Эй, бакадай болгон кандай немесиң... Түшүнөсүңбү сөзгө, кет десе, ит деле кетет тура!.. Кет нары!..

Кайырчы алаканын жайган боюнча; — Айланайын!.. Сенин арабанда элдикинен көп алмурут бар экен... Мен экини эмес, бир эле алмурут сурап жатам сенден...

— Эй, мен бул жерде бир алмурутту дагы акчага сатам... Жолуна түш!.. Жогол дегенден кийин, жогол!..

Сараң неме тамагы айрылганча бакырып, кайырчыны түртүп жиберди. Ошол замат ызы-чуудан эл тез эле чогулуп калды.

— Ой, карган киши экен, байкушка жаман алмурутундан бирди берип койсоң боло,— деди эл ичинен кекечтенген бирөө...

— Менде бир да жаман алмурут жок!.. Ким алмурут жегиси келсе, сатып жесин!.. Бербейм дегенден кийин, бер-бей-мин,— деп жооп берди Сараң бай.

— Болуптур, деди кекеч. Мына акча... эн жакшысынан бирди бер, бул карыяга...

Сараң бай эн чоң алмуруттан бирди сунду тигиге. Кайырчы кекечке жүгүнүп ыраазычылыгын билгизип, анан элге кайрылды...

— Эл журт!.. Менде толтура алмурут бар, кана бери келгиле мен силерге бекер эле берем!

Баардыгы таң калышты...

— Эмне үчүн өзүндө бар туруп, башка бирөөнүн алмурутун сурап жалдырап аттын, баятан бери?..

— Андай болсо азыр көрөсүнөр, мага эмне үчүн керек болгонун...

Ал тез-тезден колундагы алмурутту жеп, ичиндеги данектерин абайлап чогултуп алды. Анан ал жерди терең казып, данектерин салып жерге көмүп коюп, улам-улам суудан куюп жатты.

Эмне болот дегендей, чогулган эл кайырчынын жасап жаткан ишин кызыгуу менен карап турушту. Бир гана Сараң бай ачууланып, жинин токтото албай жатты... Себеби анын алмурутун сатып алмак түгүл, эч ким анын жанына басып келбей койду.

Бир кезде эл ичи «дуу» дей түштү. Сараң бай ылдый караса жерден тикчийип алмуруттун сабагы көрүндү. Бир мүнөттө ал чоңоюп өсүп кетти.

Ал эми эки мүнөттүн ичинде дарак гүлдөп, үч мүнөт дегенде жыбыраган чоң-чоң, татынакай алмуруттар бышып турганын көрдү...

Карыя алмуруттарды үзүп, чогулган элге берип жатты...

Алмуруттардын шириндигинен, эл бирден жеп, экинчисине кол сунуп сурап жатышты...

Сараң бай өзүнүн бакчасынан ооз тийбеген алмурутту, бул карыянын жаңы эле өсүп чыккан алмурутунан жулунуп-жулкунуп жеп кирди.

Акырында шакта, бир дагы алмурут калбаган соң, эл чекеден таркап кете баштады. Эл таркап, Сараң бай менен кембагал кайырчы гана бири-бири менен тиктешип калышты...

Сараң бай, кайырчы чал дагы эмне кылып жиберер экен дегендей суроолуу тигилди...

Андан ары окуя мындай болду.

Баягы кембагал чал таяк менен алмуруттун дарагын ургулай

баштабаспы... Ургулаган сайын, дарак уламдан-улам кичирейип олтуруп, бир кезде иппичке тал, талдан кылайып чыгып турган жалбырак, анан барып жалбырак жер менен жексен болуп жоголуп кетти...

Болуп жаткан окуяга таң калып, оозу ачылган Сараң бай эсин жыйып, өзүнө келгенде, кайырчы чал эбак эле ордуна жок болуп кеткен.

Сараң ордуна жыла албай, бир топко туруп калды, ойлонуп...

— Эх, кайырчы, кайырчы бүгүнкү алмуруттарын сатканда, эмне деген көп акчалуу болмок... Пай-пай, баарын бекер таркатып салды,— деп кейиди.

Качан гана Сараң бай кыялданып бүтүп арабасын караса, анын үстүндөгү алмуруттардан бирөө да калбай калыптыр...

А-а-а!.. — бакырып башын мыкчыды Сараң... Мына ошондо гана түшүндү, кайырчы чал кайырчы эмей эле сыйкырчы экенин... Ал сыйкырлап туруп арабадагы алмуруттарды, өзүнүн дарагына алып, элге таркаткан тура...

Ачуусу келген Сараң бай базар ичинен сыйкырчыны ары-бери чуркап аябай издеди. Таба албады... Ага, сыйкырчы чал куду жер алдына түшүп кеткендей туюлду.

Акыры чарчаган Сараң бай күн кечтегенде базардагы ордуна келди. Ал жерден да аны кырсык күтүп турган...

Тиги жакта сыйкырчыны издеп убара тартып жүргөндө, бул жерде бая калтырып кеткен арабасы жок... Эбак эле, уурулар уурдап качып кетишкен экен.

Ошентип ал күнү Сараң бай үйүнө алмурутсуз, арабасыз, акчасыз кайтты...

— Ач көз битиреген Сараң бай дал ошону көрмөк,— дешти көргөн эл.

КАРЫЯ МЕНЕН АЙЛАКЕР-АЛДАМЧЫ

өп жылдар илгери, эл арасында абдан алдамчы, куу адам жашаган экен. Ал жыл бою айыл-кыштактарды аралап, карта менен төлгө ачып элли алдап жанын багуучу.

Күндөрдүн биринде, төлгө тартып адамдардын башың айландыруу дагы айлакерге аздык кылдыбы, айтор катуу ойлонду. — Кой андан көрө, калп сокур болуп амалданайын, анан адамдар боору ооруп, мага бекер тамак-аш, акча-тыйындарынан беришет, — деп кыялданды.

Ал кандай кыялданса, дал ошондой болду. Бирок, «Ач көздүк, аңга түртөт», — деген сөз бар эмеспи. Мына дал ошол нерсе аны онтобогон ооруга, ойлобогон окуяга туш келтирди. Анда угуп тургула.

Бир күнү кечке жуук, айлакер адам талаа бойлоп келе жатса катуу шамал болуп, күн күркүрөп, чака менен куйгандай жамгыр куя баштайт. Ал жаандан калкаланайын десе же чатырчасы

жок, же жылуу кийими жок айтор айласы куруп, титиреп-калчылдап үшүп, талаанын дал ортосуна туруп алып кыйкыра баштайт.

— Эй, ким бар жакын арада. Сокур адамга жардам берип койгулачы!.. Жардам!..

Анын багына, алыс эмес жерде чөп менен жабылган алачык турган эле. Ал алачыкта жүгөрү талаасын кайтарып, кароолчу жашоочу. Аялуу кыйкырыкты угуп кароолчу сыртка чыкты.

— Бери басыңыз!.. Бул жакка келиниз!.. Тезирээк, — деп кароолчу аны алачыгына чакырып алды. Айлакер алачыкка кирип келип, бышып жаткан тамактын жанына келип, таш көмүрдүн кызыл чогуна жылынып олтура кетти. Сыртта жаан басылчудай эмес...

Тамак бышып, желип да бүттү. Бир кезде калп-сокур:

— Мен бир шору арылбаган, бечарамын...

— Сыртта бүт жолду суу жеп, көлчүктөргө жаан толуп калды. Бара турган жолум алыс. Эгерде руксат берсен, боорукер адам сенин алачыгына, бир түнөп кетейин, — дейт.

Кароолчу боорукер адам болуучу. Сокурдун сөзүнө ишенип макул болуп, өзү жей турган тамакты ага берип, жакшылап төшөк салып жаткырып, үстүнө накта жүндөн токулган жылуу килемчени жаап, кымтылап жаткырып койду.

Качан гана кожоюн катуу уйкуга киргенде, тиги алдамчы, үстүндөгү килемчинин бир бурчуна топчу тигип, ары жакта жөлөнүп турган чатырчаны алып, тегерете сайылган темирчелерин санап кайра жатып калды. Тан ата чатырча менен килемчени алып акырын гана алачыктан чыгып тез-тез басып качып кетти.

Кароолчу ойгонуп коногун караса, ордунда жок.

Коногу түгүл, алачыгындагы өзүнүн чатырчасы, түндө жаап койгон жаны килемчеси да көрүнбөйт. Ошол замат, ууруну из аркылуу кууп жөнөдү.

Аз жүрдүбү, көп жүрдүбү айтор он чакырым жүргөндөн кийин, өтө чон эмес кыштактан ууруну көрдү.

Бзасы койнуна батпай, ачуусу келип турса дагы кароолчу тиги сокурдун жанына келип, эл ичинде уят кылып албайын деген ой менен акырын сүйлөдү:

— Сенин уятын барбы, сени жаандан калкалап алачыгыма киргизип тамагымды берип, өзүм жата турган ордума сени жаткырып, сыйласам, боору ооруганды, боорго тээп дегендей оокатымды уурдап качып кеткениң кандай?.. Кана, килемчем менен чатырчамды кайтарып бер мага!..

Айлакер, калп-сокур кечирим сурап, кайта оокатын ээсине бериштин ордуна үнүнүн баардыгынча бакырып:

— Эй кагылайын эл журт! Бечара мендей сокурду сактап калгыла!.. Менин болгон оокатымды, мына бул киши талашып жатат!

Кароолчунун чындап ачуусу келди. Ал дагы үнүн жогору чыгарып, колун шилтеп сүйлөй баштады:

Эй, жанынды жегир!.. Менин килемчем менен чатырчамды уурдап кетпединби бүгүн таң атпай.

Эл, урушуп жаткандарды тегеректеп, чогулуп калышты.

— Эмне болду түшүндүргүлөчү?..

— Мен бул адамды кечээ жаандан коргоп, курсагын тойгузуп, алачыгыма кондургам. А бул болсо тиги килемчем менен чатырымды уурдап алып, таң атпай качып кетиптир!

— Калп! — деп бакырды алдамчы-сокур. — Мен мунун алачыгына барган да эмесмин. А түгүл бул адамды билбейм дагы!..

Менин оокаттарымды кайра өзүмө бергин, сыйын менен бергин, жүзү кара!..

Мен эмес, сенин жүзүн кара!

Экөөнүн талашы көпкө созулду. Кимиси туура, кимиси калп айтып жатканын чогулгандар биле албай көпкө убараланышты.

Бир кезде алдамчы-сокур: — Мен өзүмдүн буюм-териктериме дайыма белги салып коёмун. Анткени көзүм көрбөсө дагы кармалап, сыйпалап ошол белгимден билип аламын. Жараткан мени ушинтип көр кылып жаратып койсо кантейин... Менин ал-абалымды түшүнгөн киши бар бекен, бул дүйнөдө! — деп сыздап, ыйлап тиги адамга суроо узатты: — Кана айтчы, чатырдын ички темирчелери канчоо?.. Эгерде, сен туура эмес жооп берсең, сен акмак болосун!.. — Билбейм, — деди кароолчу.

— Аны саноого убактым да болгон эмес. Деги аны санаганда мага эмне пайда?..

— Мына көрдүнөрбү, — деди калп-сокур.

— Сен мындай чатырчаны колуна да кармап көргөн эмессин!

— А мен билемин. Бул менин чатырчамдын жыйырма теми-

ри бар. Ишенбесеңер санап көргүлө. Бир, эки киши санап көрүштү. Туура, жыйырма экен.

Калп-сокур дагы суроосун улантты:

— Сенин килемчендин белгиси барбы же жокпу?

— Ой, эч кандай деле белги-селгиси жок, кадимкидей эле жылуу килемче!

— Айтчы анда эмне тигилген?

— Мен ага эч нерсе тиккен эмесмин!

— Мына кармалдын! Бардыгыңар күбөсүнөр. Мына карагыла, килемченин бир бурчунда топчу тигилген. Эми ишендиңерби?! Тегеректеп турушкандар сокурга тийишкен тиги кароолчунун кылыгына нааразы болушту, а түгүл кээси сабап салгысы келди.

Байкуш кароолчу оозунан алдыргандай болуп, эмне кылаарын билбей, ичи ачышып, айласы куруп, башын жерге салып күнөөлүүдөй туруп калды.

Ошол учурда эл ичинен суурулуп ак сакалын сөнсөлтип, бир ак чач карыя чыга келди:

— Кана, экөөң тең бери келгилечи! — буйрук берди ал. Калп-сокур менен кароолчу карыяга жакын келишти.

— Килемченди мага көрсөтчү? — деди сокурдан. Калп-сокур асманды жалдырап карап, колун ары бери жансап куржунунун көзүн издемиш болуп, табалбаган сыяктуу ишарат кылды.

— Ай, бечара, бечара такыр эч нерсе көрбөйт тура! — деди бир аял абдан кейип.

— Жүрөгү жок айбан, муну эмне капа кылып жатасың? — деп кошулду экинчиси. — Ой бечараны жайына койгулачы, аянар боло байкушту, — деди үчүнчүсү.

Акыры килемчени карыянын колуна карматышты. Карыя аны жайып, сүрөттөрү абдан кооз экенин байкады. Оозунан жалын чачыраткан ажыдаардын жана кызыл-тазыл гүлдөрдүн, кооз куштардын сүрөттөрү түшүрүлгөн экен.

— Бул килемчени кантип колдонуп жүрөсүң?..

Бул жөнөкөй эле чүпүрөк го, дегеле карап болбойт муну, — деп карыя килемчени ыргытып жиберди. Калп-сокур сокурлугун унутуп, тиги жаткан килемчени көздөй чуркады.

— Куураган чал. Сен эмнени билип коюптурсуң?..

Эмне көргөн жоксунбу, бул килемчеде ажыдаар анын жанында, көгүш лилия гүлү, жана төрт кооз тотукуштун сүрөтү бар экенин. Бул сага чүпүрөк болуп калыптырбы, бул деген... — Накта таза килем!.. — деп калп сокур килемчени бооруна бекем кысты.

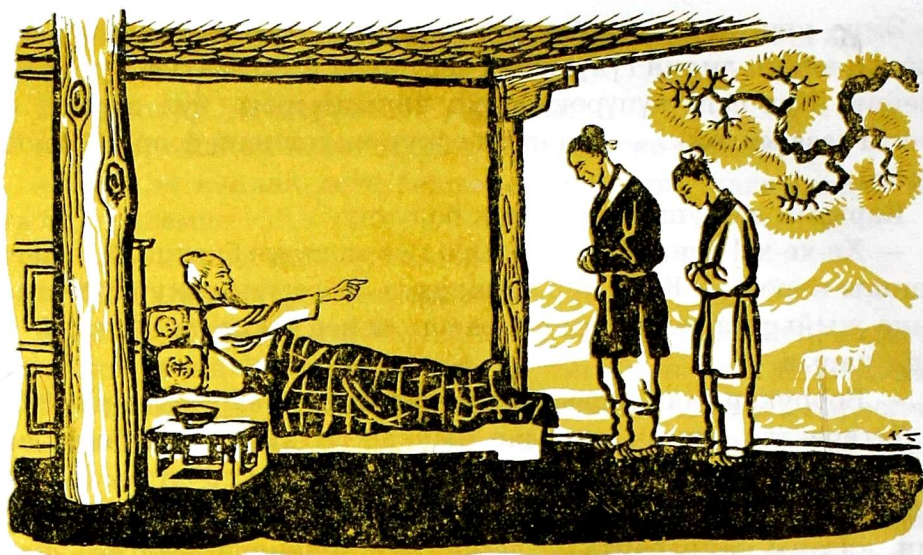
Карыяга дал ушул сөз керек болуучу.

— Хе-хе-хе! Сен, сокур эмессин! Сенин көзүң биздикинен дагы жакшы көрөт! — Кана бул анткордун, алдамчы сокурдун таманына жыйырма жолу бамбук таягы менен шапалак ургула! — деди карыя.

— Боорукер адамдарды сыздаткан кандай экенин көрсүн.

Тегеректеп турган адамдар чындыкты эми түшүнүшүп, айлакер-алдамчынын сазайын беришти. Айлакер-алдамчы уят болгонунан, эл журтка аралаша албай качып жөнөдү. «Калптын казаны кайнабайт»,— деген кеп ошондон калган экен, балдар.

ЭЧ КАЧАН ЫРААЗЫ БОЛБОГОН УЙЧУ ЖӨНҮНДӨ ЖОМОК

Улгери-илгери кичинекей кыштакта бир абышка жашаган экен. Анын эки уулу болот. Күндөрдүн биринде абышка катуу ооруп калат. Өлөр алдында балдарын чакырып, кичүү уулу Чанга агала түстөгү жалгыз уюн, улуу баласы Чжого үйүн мураска калтырып көз жумат.

Ошентип ага-ини атасыз жашап калышат. Улуусу эртеден-кечке жер иштетип дыйканчылык кылса, кичүүсү Чан өзөн бойлоп уюн откозуп күн өткөрчү. Эки бир тууган урушпай-талашпай ынтымакта жашашчу. Көп өтпөй агасы үйлөнөт. Анын аялы ичи тар, арамза, каардуу аял болуп чыгат. Чандын баскан-турганын жактырбай урушуп, а түгүл агасы жок учурда кол көтөрүп, сабап да калуучу. Ошондуктан Чан атасынан калган жалгыз уюн таң азандан, кеч киргенге чейин кайтарып үйүнөн качып калды.

Уюн дарыяга айдап келип, жуундуруп, күндөн калкалап көлөкөгө катып, чөптүн даамдуусунан берип айтор жатар учурда гана уюн айдап үйгө келүүчү.

Бир күнү болуп көрбөгөндөй окуя болду. Адаттагыдай эле

көк жайыкта Чандын ую оттоп, Чан болсо эки тизесин кучактап, ойго батып олтурса, кандайдыр үн угулат: «Чан сен бүгүн сак бол, жеңең сага уу кошулган нан даярдап жатат. Кечки тамакка олтурганда жей көрбө!» — деди. Коркуп кеткен Чан элендеп эки-жагын каранып чочуп турду. Жанында уюнан башка эч ким жок эле... «Мен үргүлөп уктап кеттим окшойт, түшүм болуш керек», — деп ойлоду Чан.

Кечинде үйүнө келери менен жеңеси кайнисин мурда болуп көрбөгөндөй кубаныч менен тосуп алды: — Чан, сен абдан чарчаган турбайсыңбы. Ачка болсоң керек... Кел, келе гой мен сенин эң жакшы көргөн калама наныңды көп кылып жасап койдум... Кана, дасторконго кел, олтурагой, — деп бөйпөндөп негедир башкача жылуу сөздөрүн жаадырып, Чандын башың сылап эркелетип жатты. Жеңесинен мындай жылуу сөздү укпаган Чан, таң калганынан улам баягы күндүзгү эскертилген сөздү унутуп койду.

Кызара бышкан калама нанды колуна алып, мына оозуна саларда, короо жактан уйдун жалооруй мөөрөгөн үнүн угуп, ошол замат күндүзгү кулагына угулган сөз эсине түшүп, алган нанын кайрадан дасторконго коё салды.

— Сага эмне болду?... Өзүңдүн эң жакшы көргөн наныңды жеп, тамагыңды ичпейсиңби? — деп боорукерлене анткорлонду жеңеси.

— Улуу агам турса, мен андан озунуп нандан жегеним болбос. Агамды күтө турайын. Ушул сөздү айтып Чан ордунан туруп, уй сарайга уктаганы кетип калды.

Эртеси эртелеп уюн айдап, өзөн жакка жол тартты уйчу.

— Бүгүн жеңең сени күрүч бышырып сыйлайт, — деди баягы үн.

— Сак бол, унутуп жеп алба, күрүч ууланган... Адамча сүйлөп жаткан ую, экенине эми даана ишенди Чан.

Кеч курун Чан үйүнө келсе, окуя чын эле ую айткандай болду.

Эшик аттап үйгө кире бергенде, ичкериден жеңеси күлмүндөп чуркап чыкты:

— Чан, айланайын келип калдыңбы?... Кир, кир үйгө, абдан чарчаган турбайсыңбы. Кечээтен бери ачка болгондурсун... Мен сага бир табак күрүч бышырып койдум.

Бул жолу да Чан, агасынан мурда озунуп тамак жебесин айттып, ары жакта турган катыган нанды колуна алып, уй сарайга кирип кетти.

Эртеси таң агара баштаганда, Чан уюн оттуу көк жайыкка айдап чыкты.

— Сен мени эки жолу өлүмдөн алып калдың. Айтчы, мындан ары мен эмне кылсам болот?

— Атандын үйүн таштап башка жакка жөнө, мени өзүң менен ала кеткин,— деди уй.

Чан уй айткандай кылды. Үйүнө кайтып келип, агасына: — Байке, мен өзүмчө жашайын. Эртең мен үйдөн биротоло кетем. Жакшы калгыла,— деди...

Агасы канчалык «Кетпе»,— деп жалдыраса да болбой Чан өз сөзүнөн кайтпады.

Уй сарайда акыркы ирет уктап, таң заарынан уюн жетелеп, туулуп өскөн айылын таштап жолго чыкты.

Чан ую көрсөткөн жол менен кете берди, акыры күүгүм кире баштаганда калың токойго туш болушту. Көп ойлонбой Чан ишке киришти. Эрте туруп, кеч киргенче эмгектенди. Эмгеги текке кеткен жок. Бир айга жетпей калың токой ичинде кооз салынган үй, үйгө удаа уй сарай курулду. Уйчу өз үйүндө тынч, бейпилчиликте жашап күн өткөрүп жатты. Ага эч ким тоскоол болгон жок. Ошентип күн артынан күндөр сызып өтө берди.

Күндөрдүн биринде Чанга ую минтип айтты: — Сен аялдын көгүш көйнөгүн сатып келчи,— деди.

— Мен аялдын көйнөгүн эмне кылмак элем? — деп чочуп кетти уйчу.

— Кереги тийет,— деди уй.

Ошентип Чан шаарга базарга барып, көгүш түстөгү аялдын көйнөгүн сатып келип, уй айткандай сарайдагы акырдын ичине салып, катып койду. Арадан эки күн өтүп, үчүнчү күн дегенде уй кожоюнуна: — Чан, сен менин үстүмө отуруп, көзүңдү бекем жумгун,— деди.

Чан ую аткандай кылды. Көзүн жумуп, уюнун үстүнө минери менен абаны жиреп бараткандай шуулдаган үн чыкты.

Арадан аз өттүбү, көп өттүбү айтор шуулдаган дабыш басылып калды.

— Эми, көзүңдү ачып, карай берсең болот,— деди уй.

Чан көзүн ачып, айлананы карап аябай таң калды. Бир аз мурда эле турган үйү, уй сарайы, тегерегин курчаган токой жок. Алардын ордуна калың четиндер, анын ары жагында шаркырап аккан шаркыратма... Шаркыратманын бери жагында чурулдашып сууга түшүп жатышкан сулуу кыздардын үндөрү жагырат.

— Чан,— деди агала уй,— акырын жашырына барып тээ суунун боюндагы чоң таштын үстүндө жаткан ак көйнөктү алып келип кал...

Чан жыла басып, уй айткандай ак кийимдерди көтөрүп жетип келди.

— Эми тезирээк үстүмө олтуруп, көзүңдү бекем жумгун. Көйнөктү бекем кучакта, түшүп калбасын,— деп эскертти уй.

Чан шашыла уйдун үстүнө олтуруп, көзүн бекем жумду.

Баягы шуулдаган үн чыгып бир аздан соң заматта басылды.

Чан көзүн ачса калын токой, өзүнүн үйү, уй сарайы турат.

— Тезирээк алдагы көйнөктү, менин акырымдын астына алпарып катып ташта, өзүң жатып уктай берсең болот,— деп буюрду уй. Чан көйнөктү, мурдагы жаны көгүш көйнөк турган жерге катып коюп, үйүнө кирип уктап калды.

Түн бир оокумунда Чан кандайдыр калдыраган үндөн улам ойгонуп кетти. Терезеден сырт жакты карады. Айдын жарыгы айлананы жап-жарык кылып турган экен. Капыстан, короодо жүргөн ай десе айдай, күн десе күндөй сулуу кызды көрүп чочуп кетти.

— Сен кимсиң, кайдан келдин бул жакка?— деп үн катты Чан.

— Менин атым Чжи Нюй,— деп капалуу жооп берди кыз.

Сен эмне менин көйнөгүмдү алып кеттиң?.. Кайра кайтарып бергин мага, суранам сенден,— деп көз жашын мөлтүлдөтүп ыйлап кирди кыз. Карап турган Чандын боору ачып кеттиби, айтор уй сарайды көздөй жөнөп калды. Акырдын ичиндеги катылуу көйнөктү алып чыгарды. — Чан, сен эмне кылганы жатасың? — деди уй.

— Мага бир кыз келип, «көйнөгүмдү бергин»,— деп ыйлап жатат,— деп жооп берди Чан.

— Сага келген бакытты коё берейин деп жатасыңбы? Бул кыз сенин болочок аялың, эси жок десе!

Эгерде кийимин берип койсоң, көздөн кайым жоголот ал, андан көрө баягы көк көйнөктү белек кылып берип кой, — деди уй шыбырап.

Чан дал ошондой кылды. Кызды үйүнө киргизип, көгүш көйнөктү Чжи Нюйга берди.

Чжи Нюй оор үшкүрүп: — Мейли эми, тагдырымдын буйругу ушундай экен, — деди да, көк көйнөктү кийип Чандын үйүндө кала берди.

Чжи Нюй күндө үйдө калып, тамак жасап, уй саап, короо жайды тазалап, иретке келтирип, а түгүл күрүч талаасына чыгып отоо чөптөрдү терип, көп жумуштарды бүткөрүп жүрдү. Күн өткөн сайын Чан ал кызды жактырып, аны көрбөсө куса болуп үйүн көздөй шашылып турчу болду.

Бир аз убакыт өткөн соң, кызга үйлөнүп алды.

Алар бири-бирин сүйүшүп көп жыл бирге турушат. Бир кыз, бир уулдуу болушат. Ынтымагы келишкен үй-бүлө ажырашып кетет деген жаман ой, Чандын кыялына түк келчү эмес. Чан аялын, балдарын жанынан артык көрүүчү. Аялы дагы күйөөсүн, балдарын абдан жакшы көрүп, бактылуу жар болуучу.

Күндөрдүн биринде уй кожоюнуна минтип айтты: — Чан, менин сөзүмдү жакшылап ук... Мен бул жарык дүйнөдө көп жашадым. Жамандык көрбөдүм. Эми мен карыдым. Көрөр күнүм, ичер суум бүтүп баратат. Кокустан мен өлүп калсам, менин теримди сыйрып бекем жерге катып койгун. Эгерде кимдир бирөөнү кууп кала турган болсоң, менин териме олтурсаң дароо жетесиң, эсинде болсун, теримди тешип алба, курч бычак менен абайлап шашылбай сыйрый көр!.. — деп катуу эскертти.

— Болуптур, сен айткандай кылайын, эч кабатыр болбо, — деп жооп берди Чан уюна.

Көп убакыт өтпөй, ую өлөт. Чан менен Чжи Нюй бала-бакырасы менен абдан кайгырышат... Чан уйдун терисин сыйрып жатып, баягы айтылган кебин эсинен чыгарып коёт. Эки жолу өлүмдөн алып калган, далай жакшылык кылган уюнун акыркы айткан керезин унутпай койсо болмок... Шашылып жатып бир эмес, беш жеринен тешип алды. Ага эч маани берген да жок. Аны көргөн аялы Чжи Нюй эки колу менен бетин басып, шолоктоп ыйлап жиберди: — Чан! Сенин уюңа болгон ыраазычылыгың ушубу!..

Агала уй сени эки жолу өлүмдөн алып калбады беле. Жок дегенде анын акыркы керезин туура аткарсан болмок, сен эч качан ыраазы болгон эмес экенсиң да уюна, эми сак боло көр, үйүндөгү бакыттан айрылып калба,— деди.

Дагы деле, Чан аялынын сөзүнө маани бербеди, кайра каткырып күлүп, ишин уланта берди. А түгүл терини нары-бери ороп уй сарайга ыргытып салды.

Үч күн өткөн соң аялы Чанга кайрылды: — Экөөбүз бири-бирибизге ынак болуп, канча жыл бирге жашап келебиз. Бирок, сен мага дагы деле ишенбейсиң... Ошончолук болгудай мен сага эмне кылдым?..

Чан таң калды: — Эмнеге мен сага ишенбейт экенмин, ишенем эле!

— Сен менин ак көйнөгүмдү ушул убакытка чейин эч бир көрсөтпөгөнүнө таң калам.

— Сенин көйнөгүңдү эстемек түгүл, эбак эле унутуп койгом, ала бер! Көйнөгүң уй сарайда, акырдын астында катылып турат,— деди эч нерсени ойлобогон Чан.

Чжи Нюй тез бурула басып үйдөн чыгып кетти. Арадан убакыт өтүп, түш маал болду. Негедир Чжи Нюй үйгө кирбеди. Заматта кеч кирди. Аялы дале жок. «Каякта жүрөт, эмне болду?» — деген ой менен Чан уй сарайга кирсе акыр үстүндө аялынын көгүш көйнөгү жатат. Чан акырдын астында катылуу турган аялынын ак көйнөгүн издеп таба албай койду. Аялы таштап кеткенин ошондо сизди...

Ал шашылып уйдун терисин жая салып, эки баласын олтургузуп: — Чжи Нюйдун артынан жөнөштү... Тезирээк! — деп, Чан уюнун терисине олтурар замат, үнүнүн бардыгынча кыйкырды. Сөз айтылып бүтө элегинде тери асманга көтөрүлдү. Чан өзүнө тааныш шуулдаган үндү кайтадан укту. Уюн эстеп ичи түз куйгандай ачышты. Тери заматта бийиктеп, көз ачып жумгуча катуу ылдамдык менен нечендеген чакырым жерлерди, айылкыштактарды, шаарларды, тоо-токой, дарыя-агын суу дебей артта калтыра берди... Чан балдары менен жерди канчалык карайлы дешсе да алар эч нерсени көрө алышпады. Арадан бир топ убакыт өтүп, асман карангылап, жылдыздар жымындап чыга баштады. Асмандагы кубулуштарды көрүп, Чан болуп көрбөгөндөй таң калып кетип баратты... Мына, жылдыздар

көбөйгөндөн-көбөйүп түн калындай баштады. Аңгыча эле алыс эмес аралыкта ак көйнөкчөн Чжи Ньюдун учуп баратканы көрүндү.

— Тезирээк, тезирээк! — деп Чан кыйкырып баратты... Тери тездеп учуп бара жатып, бир кезде ылдамдыгын акырындатты. Мүнөт сайын тери күчүн жоготуп, «Чан балдары менен кулап кетпесе экен», — дегендей абайлап учуп калды.

Алыстан жайылып аккан дарыя көрүндү. Дал ошол тарапты көздөй жеңил гана учуп Чжи Нью сызып баратты. Ал кубанычтуу түрдө артынан учуп келе жатышкан балдарына, күйөөсүнө колун жаңсап:

— Мен силерди күтүп жатам, эми биз эч качан ажырашпайбыз, биз дайым бирге жашайбыз! — деп чакырып жатты Чжи Нью.

Чан балдарын кучактап, аялын көздөй колдорун созуп, ага жете албай тери үстүндө учуп бара жатышты.

— Апа! Апаке! — деп балдары ыйлап баратышты...

— Чжи Нью, токтосоң боло!..

Тилекке каршы тери күчүн жоготуп улам ылдыйлагандан ылдыйлай берди.

Мына дарыя да жакындап калды.

— Мага келгиле! Тезирээк жеткиле! — деген Чжи Ньюдун чыркыраган үнү улам алыстап баратты...

Ошентип балдары энесине, энеси балдарына жетпей бири биринен алыстап ажырашып кала беришти...

Көрсө, теринин алсыраганы бекер эмес экен. Чандын өз колу менен жасаган теридеги жараттары, аба ыркырап кирген сайын улам чоноё берип, анын ылдамдыгынын азайышына себепкер болгон тура...

Муну көрүп, Чан өзүнүн акпейил агала уюнун эмгегине эч качан ыраазы болбогондой мамилесине, эң башкысы өзүнүн кайдыгерлигине нааразы болуп, абдан өкүндү... Өкүнгөндө эмне, өткөнгө кайрылып кайра бара албайсың... «Өткөнгө, өкүнбө!», — деген...

Ошентип Чан балдары менен дарыянын берки өйүзүндө, аялы Чжи Нью аркы өйүзүндө калып кетишти...

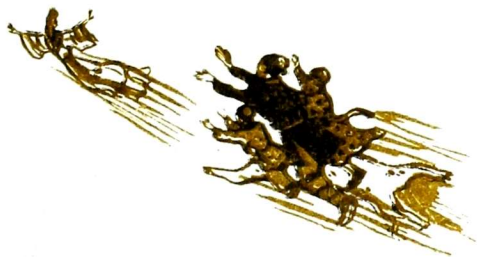
Андан бери арадан жүздөгөн жылдар өттү... Силер окурмандар бул окуя жөнүндө эмне билген болсоңор, бир өтүнүчтү аткар-

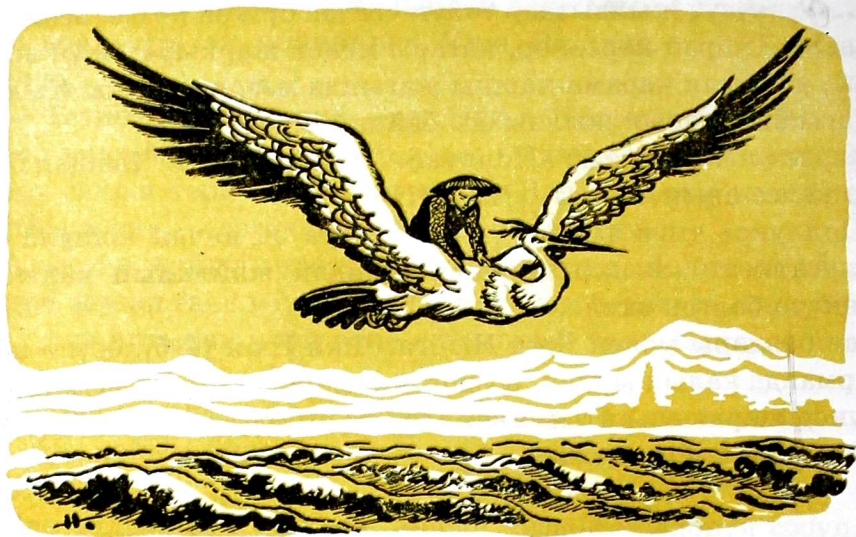
гыла... Түнкүсүн жылдыздар толук чыгып бүткөн кезде, асманды жакшылап карап көрсөнөр, катары менен жаркыраган үч жылдызды, алардын карама-каршы жагында мээримдүү жылтылдаган дагы бир жарык жылдызды байкайсынар...

Жерде ал жылдызды «Поллукс» — деп аташат. Чындап билгинер келсе анын өз аты, «Чжи Нюй».

«Поллукс» тиги турган үч жылдызга эч качан кошула албайт. Анткени, жылдыздардын мындай жайланып калышы төмөнкүчө болгон экен...

Чан балдары менен Чжи Нюйга, Чжи Нюй үй-бүлөсүнө жетпей арманда калып ыйлап, боздоп жатышкан учурда, асмандагы боорукер жаратылыштын ээси аларды түбөлүккө жылдыздарга айландырып койгон экен...

АЛТЫН АРАЛ

ир кыштакта У Дэ-чжи аттуу кедей жигит жашаган экен.

Жаз чыгып, айдоо башталган кезде кедей жигит бай кошунасынан, үрөндүккө буудай сурайт.

Илгертеден белгилүү эмеспи, бай адамдан бир нерсе өндүргүчө, тоого барып кашкулак кубалаган жакшы,— деген. Анын сыңарындай:

Бай кошуна У Дэ-чжинин өтүнүчүн угуп:

— Эртең келгин... Мен сага бир табак буурчак берейин, сен мага күзүндө эки чоң табак тандалган буудай бересиң,— дейт. Кедей жигит кубанып, таазим этип үйүнө кайтат.

Бай аялына буйрук берет: Бир табак буурчакты бышырып, арасына бир тоголок чийки буурчакты кошуп даярдап кой,— деп.

Эртеси эч нерседен арам ою жок, У Дэ-чжи кошунасы берген буурчакты алып айдалган талаасына сээп чыгат. Арадан күндөр өтүп, анын талаасына бир тал буурчактан башка эч нерсе өнбөй калат.

Күн чыккандан кеч киргенге чейин бир сап буурчакты өстүрүү менен алек болот кедей жигит. Аны сугарат, шамалдан коргойт, ит-куштан калкалап өстүрөт. Ошентип бапестеп баккан буурчагы кедей жигиттин багын ачат.

Күз келип эгин оро турган учур жетет. Кедей жигит эртелеп талаага келсе, көзүнүн карегиндей калкалаган жалгыз түп бурчагын сындырып, данын чокуп жеп жаткан чоң кушту көрөт. Айласы түгөнгөн жигит: Уятың барбы сенин, мендей бечаранын жалгыз түп буурчагын жеп салдың, — деп ыйламсырайт.

— Кайгырба жигит! Эмгегинди актап берем. Кел, андан көрө менин үстүмө олтуруп, бекем карма, — деп суранат тиги куш.

У Дэ-чжи куштун үстүнө олтуруп, куштун жонун бекем кармайт.

Куш калдаңдап чуркап барып асманга көтөрүлүп, түз эле күн батыш тарапка учуп жөнөйт. Алар көпкө учушту. Бир кезде алыстан чалкып жаткан деңиз, анын орто жеринде күнгө чагылышып, нуру көздү уялткан кумдуу арал көрүнөт.

Куш түз эле ошол аралга учуп келе жатты. Бир кезде куш улам ылдыйлап келип жерге конду. У Дэ-чжи ары чуркап, бери чуркап көргөн көзүнө ишене албай таңкалып жатты. Анткени бүт аралдын куму алтын экен...

— Мына бул алтындын баары сеники, — деди куш. Каалагыңча алгын!..

Кедей жигит кушка жүгүнүп таазим этип:

— Ыракмат, жароокер чоң куш.. Мен сенин жакшылыгыңды эч качан унутпайм, — деп, дароо тизелеп олтура калып чөнтөктөрүн алтын кумга толтуруп, кайрадан үйүнө жеткирип коюшун куштан суранды.

Куш таң калды:

— Аз алган жоксунбу?.. Дагы бир аз ала түш... Эсинден чыгарба экинчи жолу бул жерге кайрылып келбейбиз.

— Ушул алган алтындарым буюрсун. Бул алтындар мага гана эмес, айылдагы бей-бечараларга дагы жетет, — деп жооп берди У Дэ-чжи.

— Болуптур, айтканындай болсун. Кана, үстүмө олтуруп жонуман бекем карма.

Жигит куштун үстүнө минип, мойнунан кучактап бекем олтурду. Түн кирип калган кезде алар У Дэ-чжинин талаасына учуп келишти.

Эртеси бей-бечаранын баарысы У Дэ-чжинин колунан бир учтан алтын алышты.

Бул окуяны угуп У Дэ-чжинин үйүнө бай кошуна чуркап жетти.

— Сен мынча алтынды кайдан алдың? — деп сурады.

Кедей жигит калп сүйлөгөндү жаман көрчү. Ошондуктан болгон окуяны төкпөй-чачпай кошунасына айтып берди.

Бай үйүнө чуркап жетип, аялына бакырды:

— Тезирээк бир табак буурчакты бышырып жибер!.. Ошентип бышырылган буурчактын арасына бир тоголок чийки буурчакты салып, бай талаага жетти. Буурчакты жерге олтургузуп, күн сайын сугартып, отоо чөптөн арылтып, эч кимге тийгизбей кайтарып жүрдү. Акыры буурчагы өнүп-өсүп бышып жетилди.

Бай жанына эки капты алып, буурчак талаасына келди. Окуя кедей жигит У Дэ-чжи айткандай болду. Талаага келсе буурчактын сабагын сындырып, данын баягы чоң куш жеп жаткан экен. Бай жашырына сойлоп келип кушту кармап калды. Канатынан кайрып: — А, кармалдыңбы!.. Тезирээк мени алтын аралга жеткиргин, болбосо канатыңды сындырып салам! — деп коркутту.

— Болуптур, — деди куш! Менин үстүмө олтур, кеттик!.. Бай куштун жонун чапчып кармап олтурар замат куш асманга көтөрүлдү.

Көпкө учуп, акыры алтын аралга жетип келишти.

Бай алтындарды көрүп, аябай суктанды. Ал тез эле даярдап келген каптарын чыгарып бирин толтуруп, экинчисине киришти...

Куш байга кайрылып: — Аша чаппа, адам. Алдагы каптагы алтындар оор, жол абдан алыс...

Бай анын сөзүн угуп да койбоду. Экинчи кабын алтынга толтуруп тырыштыра байлап, андан соң чөнтөктөрүнө сала баштады.

Куш байга дагы кайрылды: — Көп жутунбасаңчы, жол алыс дебедимби. Оор жүк менен деңиз үстүнөн уча албай калышым мүмкүн!

Бай куштун сөзүн укмаксан болуп, түк кебелбеди. Тескерисинче, ары жакта жаткан чоң-чоң, кесек-кесек алтынды таап алып каякка салаарын билбей кайсалаңдады.

Ангыча белинде оролгон жипти сууруп чыгып, эки алтынды чырмап байлап өз мойнуна илип алды.

Куш үчүнчү ирет эскертти: Эмгек жумшабай туруп тапкан пайдан, тез жоголот, — дейт. Ач көз экенсиң, өз убалың өзүнө. Айткан сөзүмдү угуп да койбодун!

Бай куштун сөзүн укмак түгүл, тескерисинче табылгасынын баарын куштун үстүнө жүктөп, өзү бекем олтуруп эки буту менен «Кеттик» — дегендей теминип койду. Куш канаттарын күүлөп,

асманга көтөрүлдү. Көк деңиздин үстүндө кетип бараткан бай көзүн бекем жумуп, кыялданып келе жаткан кезде; — Мен чарчап баратам, бир кап алтынынды ыргыт сууга,— деп эскертти куш.

— Эч качан ыргыта албайм, уча бер! — деп жооп берди бай.

Куш бир аз учкан соң байга дагы кайрылды: — Алтындарынды ыргыт, мен күчтөн тайып баратам!.. — Алдан таясынбы же тайбайсынбы менин ишим жок, мени үйүмө тез жеткиргин бол! — деп бакырып жооп берди бай.

Жээкке чейин дагы алыс болуучу.

Айласы куруган куш алтындардын оор салмагын көтөрө албай улам ылдыйлап келип көк деңиздин үстүнө кулап түштү. Бай жанталашып эки каптагы алтынын коё берди. Бирок канча аракет кылса дагы мойнундагы, чөнтөктөрүндөгү алтындардын салмагы, аны суу түбүн көздөй чөгөрүп баратты.

Ошентип Сараң бай ач-көздүгүнөн улам бул жарык дүйнө менен кош айтышты.

Ал эми куш жээкке сүзүп чыгып, силкинип канаттарын каккылап алып, андан соң жеңил гана асманга көтөрүлүп тоону көздөй бет алып учуп кетти.

АКЫЛСЫЗ ЖОЛБОРС

алың токой ичинде акылдуу картаң жолборс жашап-тыр.

Өлөр алдында ал өз баласын чакырып, минтип сурайт:

— Дүйнөдө кайсы жандыктын тиштери курч болот? — дейт.

— Албетте, жолборстун, — деди уулу.

— Туура. Кана айтчы, кайсы жандыктын тырмактары өткүр жана курч?..

— Жолборстуку!

— Жообун туптура... Эми, айтчы: — Кайсы жандык эң катуу чуркап, бийикке секире алат?..

— Жолборс!.. Уулу ойлонбостон тез жооп берди.

— Азаматсың уулум!.. Эми, эң акыркы суроомо жооп бер...

Дүйнө жүзүндө ким күчтүү?.. Атасынын бул суроосуна жолборстун баласы каткырып күлдү; — Дүйнөдө кимдин тиши, тырмагы курч болуп, бийик секирип, катуу чуркаса ал күчтүү эмей, ким күчтүү болмок?!

— Демек, дүйнө жүзүндө эң күчтүү жаныбар, жолборс! — деп жооп берди.

Өлөр алдында жаткан жолборс оор үшкүрүп алды: — Уулум, мен дагы бир кезде сен ойлогондой жооп берчүмүн.

Бирок, балам билип ал, дүйнөдө эн күчтүү, эки буттуу адам деген бар... Эми, менин сөзүмдү жакшылап уккун... Колундан келсе адамдан кач, ага эч качан жолукпагын, аны менен күрөшөм, аны жеңем деп эч ойлобо!

Адам, жолборстон да күчтүү!..

Ушул сөздү айтып, жолборс о дүйнөгө узап кетти.

Уулу атасынын сөзүн эстеп катуу ойлонду... «Адам деген кандай жандык болду экен?.. Анын тырмактары курч, тиштери жолборстукунан да күчтүү болсо... Деги алыстан болсо дагы бир көрсөм болот эле...»

Жолборс ушуларды ойлонуп, адамды издеп жолго чыкты.

Издеп жүрүп, тоо таштын арасынан топозго жолукту.

— Бир болсо, адам деген дал ушул. Бирок жакын келбей, алыстан туруп сүйлөштү.

— Эй, сен адам эмессинби! Топоз таң калды:

— Каяктагы адамды айтасын?.. Мен жөнөкөй эле топозмун...

— А сен, өмүрүндө адам деген немени көрдүң беле?.. Ал топозго жакын келди...

— Албетте көргөм... Көргөндө да анын колунан жем жегем...

— Ой-эй!.. Айтчы анда, эмне адамдын тиштери, тырмактары меникинен да чоңбу?..

— Койчу, эмнени айтып жатасын! Адамдын тырмагы, тиштери бар, бирок сеникиндей чоң эмес...

— Кызык го анда? — таң калды жолборс...

— А, билдим андай болсо буттары меникинен да чоң анан күчтүү болуш керек э?..

— Кайдагы болбогон нерсени айтып жатасын... Адам, буту менен карышкырды дагы өлтүрө албайт! — деди топоз.

— Калп!.. Сен башка бирөө менен алмаштырып, башымды айландырып жатасын!.. Менин атам айткан, — «Жер жүзүндө адамдан күчтүү эч ким жок» — деген... Сен адам жөнүндө өзүн деле билбейт турбайсыңбы... Андан көрө ал жөнүндө башкалардан сурап көрөйүн...

Жолборс жолун улантты...

Ошентип кетип бара жатып, жолборс төөгө жолукту.

— Ой-ий, чоңдугун... Адам деген ушул болуп жүрбөсүн. Ал калың чөптүн арасына кирип алып, кыйкырды:

— Эй, сен адам эмессинби?!

— Койсончу, кантип мен адам болуп калайын. Кебетемдин бир жери дагы адамга окшошпойт,— деди төө.

— Сен адамды көрдүң беле?..

— Кантип көрбөйүн... Көрмөк турсун он жылдан бери, мен аны көтөрүп жүрсөм. Адам үчүн керек болсо күн, түн ысык-суук дебей бардык күчүмдү аяган эмесмин...

— Анда адам деген сенден чоң болуш керек э?..

— Жок, жок,— деп башын чайкады төө. — Адам деген кичинекей... Мен аны үстүмө олтургузушум үчүн, алдыңкы буттарымды бүгүп, ылдый чөгүп берем.

— Андай болсо адамдын териси тиш өтпөй тургандай таштай катуу болуш керек, ээ?

— Жок, андай эмес. Адамдын терисиндей жука тери эч бир жандыкта жок. Керек болсо алар чиркейдин чакканына да чыдабай катуу тырманышат,— деди төө.

— Опей, кантип ушундай болсун? — Демек мен ыраматылык атам байкуш мага калп айтып койгон тура. Балким өзү деле адамды көрбөгөн чыгар. Адам деген корко турган эч нерсеси жок, жөнөкөй эле айбан турбайбы.

«Мен аны... Атам корккон немени таап, жеп таштайын!» — деп ачууланды жолборс.

Көп жүрдүбү, аз жүрдүбү, айтор адамды жолуктурууга аябай шашылды. Жолборс бирок аны табалбай чарчагандан суй жыгылды. Ачка да болду.

Бир кезде токой ичинен тарсылдаган үн угулду. Ал карагай кыйып жаткан отунчу эле.

Жолборс ордунан туруп, үн чыккан жакты көздөй атырылып барып тез эле отунчунун жанына келди. «Бир кызыктай, күлкү келээрликтей айбан экен,— деп ойлонду жолборс. — Мунун же арсайган тиши жок, же курч тырмактары көрүнбөйт, же меникиндей териси жок» — деп ойлонду...

Анан күчүнүн баардыгынча секирип, күркүрөп барып адамдын тушуна келди.

— Эй, кулак сал менин сөзүмө,— деди жолборс, сендей жырткыч айбанды өмүрүмдө жолуктурган эмесмин. Бул токойдо карышкыр менен аюулар сени эмдигиче тытып, жеп салбаганына аябай таң калам...

— Мен жырткыч эмесмин, — деди адам.
— Деги сен кимсин? — ачууланды жолборс!
— Эмне көрбөй турасынбы, мен адаммын!..
— Адам?! — өтө таң калды жолборс... Көрсө, адам деген сен турбайсынбы!.. Ыраматылык байкуш атакем, ушул сенден коркуп жүргөн турбайбы, — деп каткырып калды жолборс...

Мына кызык!.. — Андай болсо, адамдан корккон сенин атан, абдан акылдуу жолборс экен, — деди отунчу.

— Эй, жиниме тийбечи!.. Азыр сенин сөөгүндү сөпөт, устуканыңды упат кылып, тытмалап жеп салам!.. Атам же мен, кимибиз акылдуу экенибизди дал ошондо көрөсүн!.. — деп жерди чапчып ыргытты жолборс...

— Жан соога, урматтуу жолборс... Өлөрүмдүн алдында мен эмнеге жөндөмдүү экенимди көрсөтүп коёюн сага.

— Болуптур... Бол бачым көрсөт! — ызырынды жолборс. — Менин кардым ачып, каным качып турат... Бас алдыга, мен арт жагындан басайын...

Отунчу тез-тезден басып үйүн көздөй жөнөдү, жолборс анын артынан баратты. Кетип баратып, аябай ызага батты...

— Капырай, менин атам ушундай эки буттуу чегирткедей немеден коркуп жүргөнүнө ичим күйөт... Ай, атакем ай, атакем!..

Аңгыча карагайдан бышыктап салынган үйгө келип токтоду отунчу.

— Бул эмне? — деди жолборс жактырбай.

— Бул жер менин жашаган жайым. Жаан жааса суу кирбейт, шамал болсо жел өтпөйт. Ушул жерде ызгаардуу сууктан, аптабы ысык күндөн коркпой жыргап жашаймын.

— А, ушундай дечи — мыйыгынан кытмыр жылмайды жолборс. Мен сени жеп тойгондон кийин, дал ушул жайда мен да жыргап жашаймын. Эң кызыгы, сендей тыртайган неменин ушундай жайды ээлеп турганына таң калып жатам.

Отунчу үйүнө кирип, эшигин ичинен бекитип алып, катуу кыйкырды.

— Эй, жолборс!.. Эми мага жетип көргүн!..

Жолборс эшикти ачам деп, болгон күчүн жумшады, бирок ачылбады. Анткени адамдын үйү абдан бышык салынган эле.

— Көрдүңбү кандай экенин!.. Мына, ушундай жайды даярдап

койгом. Мунун ичинен мен эч нерседен коркпоймун... Сенден дагы, — деп кыйкырды адам.

Ушуларды айтып адам үйүнүн эшигин ачып сыртка чыкты.

«Адам дегени акылсыз айбан тура», — деген ой жолборстун башына келди. Менден сактанып үйүнөн чыкпай олтура бербей, менин жаныма кайра келгени эмнеси?..

— Жолборс, кана эми сен кирип көрчү ичине, кандай экенин көрөсүн, — деди отунчу.

— Кирсе кирип көрөйүнчү, — деп жолборс күркүрөп барып үйдүн ичине кирип кетти.

Ошол замат отунчу эшикти сыртынан катуулап бекитти дагы, жай баракат карагай кыймакка токойго жөнөдү.

— Эй, коё бер мени бул жерден! — Айтып коёюн, эгер коё бербесең тытмалап жеп таштайм сени!..

— Жей албайт экенсиң! — деп жооп кайтарды отунчу. — «Билеги күчтүү жеңбейт, акылы күчтүү женет», кош бол, акылсыз жолборс!... Сенин атаң эң акылман жолборс экен, анын сөзүн балким эми түшүнөөрсүн!..

Ушуларды айтып, адам алыска узап кетти.

Камалып калган жолборс ары урунуп, бери урунуп, тырмактарынын курчун кетирип үй ичинен чыгалгыс болду...

Ошол кечте отунчу мылтыгын ала келип, үйүнө камап койгон акылсыз жолборсту атып салды. Анын терисин сыйрып, жыгачка илип эшигинин алдына каракчы кылып асып койду.

Бул окуя калың токой ичиндеги бүт жан-жаныбарларга атылган октой тез таркады.

ЖЕҢИШКЕ ЖЕТКЕН КОЁН

окой ичинде карышкыр менен түлкү адашып көпкө жүрүшүп бир үйгө туш болушту.

— «Бул кимдин үйү болду экен?» — деп сүйлөшүп бүтө электе, бактын башында олтурган маймылды

көрүп калышты.

— Эй маймыл, бул кимдин үйү?..

— Коёндуку. Ал азыр келет, бакчага сабизге кеткен, — деди маймыл.

Эки жырткыч бул сөздү угуп кубанып кетишти. Коён үйдө жок болсо дагы алар уруксатсыз анын үйүнө кирип, үйдү ээлеп алышты. Маймылды кошо чакырышты:

— Эми бул үй, үчөөбүздүкү болот...

— Биз азыр жортуулга кетебиз. Биз келгенче сен үйүбүздү кайтарып турасын, — деди карышкыр, маймылга сөөмөйүн кезеп.

Ошол учурда үй ээси коён келип, үйдүн ичиндеги кобураган кепти угуп, тыңшап калат.

— Ох, кардымдын ачканынан курсагым тырышып баратат, — деди карышкыр.

— Бир аз чыдай тур. Азыр коён келет. Аны экөөлөп жеп салабыз.

Ушул учурда коёндордун эттери даамдуу болуп, семирип турган учуру.

— Эх, экөөбүз аябай тоёбуз дейсиң! — деди түлкү шилекейин жутуп.

Башка коён болгондо, бул сөздү угары менен жүрөгү түшүп өлүп калмак, же качып жөнөмөк.

А бул коён акылдуу, кайраттуу коён болуучу. Ал коркуп турса дагы үйүн таштап кетпей, колундагы сабиздерин катыш коюп, эшикти шарт ачып үйгө кирип барды. Киргенин кирип алып: — «Эми качан тытмалап жиберешер экен», — деген ойдо болуп, бирок коркконун түк билдирбегенге аракет жасады. Эмнеси болсо дагы бардык нерсеге даяр болуучу.

Карышкыр коёнду көрүп тиштерин шакылдатып жиберди.

Коён баш кийимин көкүрөгүнө коюп, жүгүнүп учурашып.

— Бах, азыр абдан даамдуу тамак болгондо, — деди.

— Жаман болбос эле, — деп жооп кайтарды карышкыр. Анын көздөрү коёнго тигилип, азыр аны жеп салчудай туюлду.

— Эгер кааласаңар, бүгүн силерди аябай тойгузайын. А түгүл эртенки тамак-ашты да камдап салайын... Коён эки жырткычты алмак-салмак карады.

— Ха, сен эмне өзүң жеген жанагы, сабизиң менен тойгузайын деп турасыңбы? — деп ачууланып кетти ач карышкыр.

— Жо-жок антип ойлобогула! — деп каткырды коён. — Сабизди сиздер жей албайсынар, билем аны. Ошондуктан мен сиздерге бир сунушумду айтайын.

— Угуп туруңуздар. Бүгүн түш ченде токойдогу жалгыз аяк жол менен чиркөөнү көздөй, бир монах өтөт. Ал кечээ, императорго чын ден соолук тилеп кудайга жалынган экен. Аны уккан император монахты бир кап кийим, бир кап дамдуу тамак-аш менен сыйлаптыр. Эгерде төртөөлөп ал капты тартып алсак, ойда жыргайбыз дейсиңер!..

— Сенин оюн тим эле укмуш го, а бирок капты кантип тартып алабыз?...

— Мына ошол жагын кантесиң? — деди карышкыр.

— Коркпогула, ал жагын мага койгула. Мен капты түшүрүп берейин, а силер болсо аны көтөрүп үйдү көздөй жөнөйсүнөр, макулсунарбы?..

— Макулбуз! — деп жибершти тиги үчөө.

Ошентип коён, карышкыр, түлкү, маймыл болуп токойго келишти.

Алар калын чөптүн арасына жашынышып, боло турган окуяны күтүп жатышты.

Карышкырдын бир көзү жолдо болгону менен, бир көзү коёндоболду.

Коёндун этинин даамы оозуна келип, улам жаланып коет...

Көп өтпөй коён айткан адам көрүндү. Чын эле анын эки колунда, эки чоң-чоң кабы бар экен. Коён калп айтпаптыр. Император ал адамга жакшылап сый көрсөткөнү көрүнүп турат. Ал кыңылдап ырдап алган. Көнүлү ачык. Жол боюнда өскөн гүлдөргө суктанып, жалгыз аяк жолдо келаткан монах, тигилер жаткан жерге жакындай бергенде, коён булт этип чөп ичинен атып чыгып, анын алдынан чуркап өттү.

Адамдын бут алдына ан сайын жакын келип, кайра кайтып, кайра жакындап, айтор буйтап өтүп, аны кызыктырып кирди. Монах каптарын жерге таштап, коёнду кармаш үчүн жан талашып кууп баратты. Коён улам карматмакчы болуп барып, кайра анын колунан суурулуп качып жүрдү. Кызык эми башталды. Монах кызыкка батып, үстүндөгү чубалжыган чапанын чечип ыргытып коёнду кууганын токтотподу.

Коёнго дал ушундай окуя керек болуучу. Бир кезде коён дүмүрдүн түбүнөн өтө бергенде монах дүмүргө чалынып, чөптүн үстүнө кулап түштү. Коён аны карап турабы, айтор берки үчөөнү караса, каптар түгүл, монахтын чапанын кошо көтөрүп алып качып баратышкан экен. Коён айбандардын артынан жылт койдуду. Монах ордунан туруп, коёнду издеди.

Ал учурда коёндун карааны эбак көрүнбөй калган.

Коён үйүнө келсе, түлкү биринчи капты ачып жаткан экен. Каптын ичинен чоң булгаары өтүк, жапжаны шым, барабан, чоор чыкты.

— Э-э, бул каптагы нерселер кызыксыз экен, — деп мурдун чүйрүдү карышкыр: — Келгиле экинчи капты ачалы.

Коён карышкырдын сөзүнө каршы турду.

— Бул тамак салынган кап эч жакка качпайт. — Азыр дагы бир кызык окуяны баштай турган учур. Сен карышкыр өтүктү кийип койлор жайылган жайытка жөнө. Койлор сенин өтүкчөн экенинди көрүп «койчу» экен,— деп ойлошот. Учурдан пайдаланып бир короо койду токойго айдап келесин дагы, жыл бою жыргап-тойлоп жашай бересин.

— Мага деле бир акыл айтсаң? — оозуң чулчуйтту маймыл.

— Сен маймыл, шымды жакшылап кийип, жакын жердеги бакчага бар. Баардыгы сени «адам»,— деп ойлошот. Бакчага кирип алма, алмурут, бананды толтуруп жыйнап ал. Сен дагы жайы кышы жыргап, капарсыз жашайсың.

— Бул эмне деген жорук! — ачууланды түлкү. — Экөө тең жыл бою жыргап, майрамдап жүрүшсө, мен эмне тишимдин кирин соруп жүрө берейинби?!

— Сен деле оюмда турасың, сөзүмдү айтып бүткөнчө сабыр кылсаң боло,—деп сөзүн улады коён. Сен түлкү бу халатты кийип, колуңа чоорду алып мойнуңа барабанды илип айылга бар.

Көп ойлонуп тура бербей, барабанды ургулай баштагын. Анын үнүнөн эл чогулат. Анан сен чоорунду алып, сыбызгытып кал. Качан эл жыйналып, сени тегеректеп калган кезде оозунду кыбыратып, былдырап бир нерселерди сүйлөп, сөзүңдүн арасына «кудай силерди колдосун» деген сөздү бир нече жолу кайталап, кайра булдуруктап сүйлөнүп турсаң, сени Чиркөө адамы катары көрүп адамдар сага тоок, жөжө, өрдөк жана башка канаттууларын берип узатышат.

— Ошентип сен дагы жыл бою жыргап, курсагыңды сылап коюп жата бересин.

— Коёндун мынча акылдуу экенин, өмүрүмдө көрбөптүрмүн. Бая сени жеп койбогонума, ыраазы болом. Ой тобоо, мынча сабырдуу болуп кеткениме өзүм да таңгалып жатам,— деди карышкыр.

— Сен коёндун, накта коёну экенсиң! — Маймыл карышкырдын сөзүн кубаттады. — Деги эле ойго келбеген нерселерди ойлоп тапканын карабайсыңарбы...

— Мен түлкү болуп жаралганы, мындай акылдуу, коёнду биринчи жолу көрүшүм,— түлкү кепке аралашты.

— Эмне турабыз, келгиле анда ишибизге киришели.

Ошентип үчөө коён үйрөткөн кеңешти аткарууга киришишти.

Андан ары окуя мына мындай болду. Өтүктү кийип карышкыр жайытка барды. Койлорду токойго айдап кетерде, койчунун иттери карышкырды байкап калышып карышкырды кубалап жөнөштү. Ал качып баратып өтүгүнө улам чалынып жыгыла берди. Ансайын иттер ага жакындап мына-мына жертерде, карышкыр өтүктөрүн чечип жиберип, зорго качып кутулду.

Ошончо жайнаган иттерден аман калыш оңойбу...

Маймыл ал учурда, каптан алып чыккан шымды кийип алып, көп алыс эмес жердеги бакчага ууруга кирген. Ал шашылбастан көп алма байлаган бийик алма бактын учуна чыгып алып, алмаларды үзүп, жерге таштап жаткан эле.

«Аябай акылдуу коён экен» — деп өзүнчө сүйлөнүп, анда-санда алмадан тиштеп жеп коюп олтурган кезде, алыс эмес жерден балдардын үнү угулуп калды.

— Маймыл алма бактын үстүндө олтурат!..

— Маймыл, маймыл олтурат! — шашыла кыйкырып чуркап келе жатты бир бала.

— Кармагыла!.. Кармагыла! — деди экинчиси. Чочуп кеткен маймыл бактын башынан ылдый түшөйүн десе, кийип алган шымы улам бир бутакка илинип азабын берди. Балдар топурашып чуркап келатышты. Эптеп жүдөп жатып, маймыл жерге түштү. Балдар шымчан маймылды тегеректеп, бири таяк менен сайгыласа, экинчиси таш менен уруп, үчүнчүсү тор ыргытып жатышты.

Кийип алган шымы улам бир куурайга илинип качканга жолтоо кылса дагы, маймыл тентек балдардан эптеп бошонуп, калын токойго кирип зорго кутулуп чыкты.

Урулуп-согулуп, катуу таяк жеген бечера маймылдын көргөн күнү дал ушундай болду.

Ал эми түлкүнүкү, андан кызык.

Халатты койкоё кийип, барабанды асынып, чоорун колуна кармап түлкү коңшу айылга келди. Айылдын ортосуна келип күчүнүн баардыгынча барабанды ургулап, анда-санда чоорун сыздатып жатты. Дангыраган үндү уккан эл тез эле чогулуп калышты. Түлкү өзүнчө кобуранып көзүн ачып-жумуп, «Ку-

дай колдосун» деген сөздү басым менен айтып аракеттенип жаткан.

Түлкүнү тааныган, эл чочуп:

— Уруну кармагыла! Тирүүлөй кармагыла! — дешип түлкүнү кууп жөнөштү. Түлкү болгон күчүн жумшап качып баратты. Халат менен жол арылмак беле! Чуркаган сайын халаттын этектери желпилдеп эки бутуна оролуп, түлкү чуркай албай чалынып, мойнундагы барабаны салпактай берип же жерге түшүп калбай, улам бир чөпкө боосу илинип, качканга тоскоол болду.

Адамдар түлкүгө жете жаздап калганда, үстүндөгү халатты, мойнундагы барабанды зорго чечип ыргытып эптеп аман калды.

Ошентип карышкыр, маймыл, түлкү үчөө коёндун үйүнө жакын жерге келишип жолугушту. Болгон окуяларын, көргөн азаптарын бири-бирине айтышып, акыры коёнду күнөөлөштү.

— Эх, мурда эле акмакты сугунуп койгонумда, ачууланды карышкыр. Азыр дагы кеч эмес! — ушул сөздү айтып карышкыр коёндун үйүн көздөй атырылды. Анын артынан түлкү менен маймыл чуркап жөнөштү.

Үйгө жетип, эшикти ачышты. Коён ичин кармап онтоп жерде жатат:

— Ой, ичим! Каптагы тамак ашты жебеген, силер кандай бактылуусунар... Токойдогу адам каардуу сыйкырчы окшойт. «Сыйкырчынын оокатына ким тийсе, кокустукка учурайт» — деген чын белем. Ой, ой, мына эми каптагы банандан бирди жеп коём, — деп ууланып өлгөнү жатам, кошкула!.. Ушул сөздү айтып бүтүп коён, ары-бери оонап барып, сулап жатып калды. Айбандар коёngo аябай ишенишип, үчөөлөп тиги монахты сөгүштү, тилдешти, күнөөлөштү. Акыры ачка болушкандыктан уктап кетишти.

Эртең менен ойгонушса, ордунда коён көрүнбөйт. Каптагы тамак-аштын бири жок.

Шумпай коёндун дагы бир шылуун иши экенин, дароо сезишти. Куугунга түшүштү. Ойдон издешти, тоодон издешти табышпады.

Акыры чокусу асман тиреген асканын боорунда чийден чабыра токуп олтурган коёнду көрүштү. Коёngo жакындап келе жатышып, кыйкырышты.

— Болду, сенин сазайың толду! Эми эч жакка кете албайсын акмак, алдамчы!

Коён, жырткычтардын сөзүн угуп бүткөн сон:

— Силер эмне эле мени урушуп жатасынар? Мен силерди биринчи жолу көрүшүм. Эмне менден башка, мага окшогон коёндор жок бекен?..

— Капырай де, сен башка коёнсунбу?.. Кече сени монах кууду беле?..

— Жо-жок. Мен монах дегенди эч көргөн эмесмин. Бир аптадан бери ушул кырга олтуруп алып, чабыра түйгөнүм, түйгөн.

Балким силер катуу чуркаган «алдамчы» коенду издеп жүрбөгүлө?

Ал алдамчы коён, бир аз мурда тээ ылдыйдан безеленип чуркап, көк жайыкка кетип баратканын көргөм.

— Дал өзү! — Биз издеген коён, ошол! — кубанып кетишти үчөө.

— Сазайың колуна карматыш керек! — деп ачууланды маймыл.

— Жеп салам! — тиштерин шакылдатып жиберди карышкыр.

— Болуптур мен силерге жардам көрсөтөйүн. Силердин издеген душманыңар жайытты көздөй чуркап бара жаткан дебедимби. Ошондуктан азыр үчөөң тең, бул чабырага олтургула, мен силерди аркан менен жардан ылдый түшүрөйүн. Коёнго караганда силер жайытка тез жетесиңер, а балким алдынан чыга каласыңар.

— Кана, чабырага олтуралы, эй коён тезирээк бизди ылдый карай түшүргүн бол! — шашылып калды карышкыр.

Коён, чоңураак чабырага үчөөнү олтургузуп, капкагын жаап, аркан менен чырмап байлап, жардын башынан ылдый көздөй түртүп жиберди.

Чабыра тикенектерге сайылып, арчаларга илинип, таштарга урунуп, ылдый карай тоголонуп баратты. Карышкыр этинин ооруганына чыдабай улуп-уншуп баратса, түлкү каншылап, маймыл чыркырап кудайга үндөрү жетти! Арадан убакыт өтүп, чабыра тоголонгон бойдон жайытка жетип, зорго токтоду.

Ичиндеги үчөө жанчылып калышканбы, айтор үн-сөз жок бир топко кыймылсыз жатышты.

Арадан өз өттүбү же көп өттүбү айтор, улам бири көзүн ачып, эсине келгени, эс учун жоготуп талып калганын түртүп ойготуп акыры чабырадан чыгууга аракеттеништи. «Аңгектен качсаң дөңгөккө» — болуп кайран коен чабыраны, катуу кылып аркан менен тырыштыра чырмап байлап салган экен, эми минтип чечилбей ичиндегилердин айласын курутту.

Акыры карышкыр, ач айкырык-кыйкырык менен аркан-жипти кемирип олтуруп эптеп бир тешик жасады. Ошол тешиктен бири-бирин түртүп-тартып жатышып чабырадан зорго чыгып кутулушту.

Ичтери күйүп, ызаланып калышкан үчөө алдамчы коенду издөөгө киришишти. Көп өтпөй алыс эмес жерде, отту алоолонтуп жагып, ысынып муз үстүндө чокчоюп олтурган коенекти көрүп калышат.

— Тигине, бизди алдаган коён! Дал өзү. Аз жерден бизди о дүйнөгө аттандырып коё жаздабадыбы, акмак! — деп кыйкырып жиберди, түлкү.

— Кудум эле өзү! — деп жыргап кетти маймыл. А эгер карматпай качып кетсе, эмне кылабыз ыя?..

— Ал азыр колго түшөт. Өз убалы өзүнө, эки кара көзүнө!.. — деп арсайган тиштерин шакылдатты карышкыр ачууланып коенду көздөй жол баштады.

Үчөө жарышып чуркап келишсе, коён эч нерсе менен иши жоктой, бейкапар гана тигилерди карап олтурат. Бир коркуп койсочу...

— Оо, келгиле, төргө өткүлө. Сиздердей коноктордун келишине өтө кубанычтамын, менин отума жылынып кеткиле — деп жылмая сөз баштады коён. Анын үстүнө көптөн бери сиздердей кадыр барктуу айбанаттар менен таанышкым келип, көксөп жүрдүм эле, ырас болбодубу!..

— Болду, токто!.. Жап жаагыңды!.. Сенин былжырак сөзүңдү угайын деген түрүбүз жок! — деп ачуулана кыйкырып кирди ач карышкыр.

Сен бизди дагы алдайын деп турасыңбы?.. Жо-ок, алдай албайсың... Биз менен бирге жүрүп, зорго алып келген бир кап тамак-ашты өзүң жалгыз жеп, ал аз келгенсип үчөөбүздү тен

чабырага тыгып, тоодон ылдый чыркыратып тоголотуп өлтүрүп коё жаздаган коён, сен эмей ким ыя?.. Эмне кылсам ушу сени,— деп коёнду көздөй атырылып калды.

— Бир ачуунузду мага бериниз! — деп коён эки колун карышкырды көздөй сунуп жалооруп жиберди: Мен билем, сиздерди алдаган мага оппокшош бир коён бар. Ал бир аз мурда эле, тоодон түшүп тээ-тетиги жардын аркасына чуркаган бойдон кеткен. Мен өз көзүм менен көрдүм. Болду болбоду сиздер издеген дал ошол коён!

Эмне туруп калдык жалдырап, тезирээк жөнөдүк! — деп маймыл шашылып калды.

— Акырын! — деп шыбырап сөөмөйүн оозуна такады коён. Эгерде катуу сүйлөгөн үнүнөрдү тиги коён угуп калса, дароо качып кетиши мүмкүн. Андан көрө эч жакка барбай отко жылынып, ушул жерде болгула. Ал коён бул жерге сөзсүз ысынганы келет. Ошондо аны кармап ойда, сазайын колуна карматып, өчүнөрдү алып чыркыраткыла,— деп тигилерге боору ачыган болуп акыл үйрөттү. Тигилер бири-бирин карашып, коёндун сөзүн эп көрүштүбү айтор, акыры макул болушту.

Ошентип карышкыр, түлкү, маймыл үчөө оттун тегерегинен орун алышып, үн-сөз жок кыймылдабай олтуруп калышты. Шүмшүк — коёнду кармап, өч алып жатышканын элестетип үчөө үч башкача ойго батып, терең кыялга чөмүлүштү.

Эмесе тыпырайып тынч олтургула, кыймылдабагыла, уктунарбы? — деди өтүнүп.

— Уктук! — дешип үчөө бирдей жооп беришти.

Коён болсо, куурайлардан үстөккө-босток ыргытып, отту күпүлдөтө жагып жатты. Ансайын оттун жалыны, тегеректин баарын ысытып, тигилер олтурган музду акырындап эрите берди. Чыланып суу үстүндө олтуруу, тиги үчөөнө жакпай жатса да, шүмшүк коёндон өч алуу үчүн чыдап, кыймылдабай олтура беришти.

Арадан бир топ убакыт өтүп, от акырындап өчө баштады. От өчкөн сайын коён титиреп үшүп кирди. Бирок анын эс-дартынын баары, тиги үчөөнөн биротоло кутулуп өз үйүндө бейпил жашоо болуучу. Эмне кылсын... Анын башына не деген ойлор келип, не деген ойлор кетпеди. Акыры сөзүн улады:

— Мен куурай жыйнап келейин, силер кыймылдабай олтуруп тургула, — деп эскерттип коён кетип калды. Арадан бир саат өттү, эки саат өттү коёндон дайын жок. Таң атып, күн чыга баштады. Кечээ биз менен жүргөн коён, биздин «Шүмшүгүбүз» тура, — деп чаңырды түлкү.

Бу кандай, мен ал коёнду жей албай жүрө беремби, жо-жок!..

Ал бизден эч жакка качып кутула албайт, ызасына чыдай албай улуп жиберди карышкыр.

Ушул сөздөрдөн кийин айбандар ордунан турмакчы болушту эле, көрсө түнкү сууктан үчөөнүн тең куйруктары музга тонуп калган экен.

— Коён бизге жакшылык кылбайт. Менимче ал мергенчилерге кеткен окшойт, негедир адамдын үндөрү угулгансып жатат, — деди түлкү.

Мергенчи, «Адам» деген сөздү угуп чоочуп кеткен карышкыр менен маймыл орундарынан ыргып туруп, качып жөнөштү, аларды көрүп түлкү качты.

Жөнөгөнү курусун үчөөнүн тең куйруктары үзүлүп, муз ичинде кала берди.

Аз качтыбы, же көп качтыбы айтор токойго кирип барышты.

Алдары кетип алсырап, курсактары ачып шалдырап зорго келатышып токой ичинен коёнду көрүп калышты.

Коён кудуктун үстүндө сууну карап олтурган эле.

— Колго түштүн, жеп салам! — деп катуу кыйкырып карышкыр жулунду.

— Эми биз сага алданбайбыз! — деп чепилдеди түлкү.

— Жүзү кара, алдамчы! — деп маймыл досторуна болуша кетти.

— Эмнеге мени урушуп жатасыңар? — деп койду коён. Мен силер издеген коёнду кармап, суусу жок кудуктан чыгарбай кайтарып олтурам.

Карышкыр кудукка энкейип караса, чын эле кудуктун ичинде коён шүмүрөйүп олтурат. Суудагы коёндун көлөкөсү экенин байкаган да жок.

— Чын эле ушул жерде экен. «Кармайлы», — деп кубанычтуу улуп жиберди карышкыр. Коён кудуктун үстүндө олтурган боюнча:

— Карышкыр, сен жалгыз кармай албайсын, ал кыйын чуркаган коён. Үчөөлөп кармасанар, оной колго түшүрөсүңөр,— деди.

— Туура үчөөлөп тез кармайбыз!.. Мен, үч деп санаганда үчөөбүз тең бир мезгилде кудуктун ичине секирели,— деп калды түлкү.

Түлкү кудуктун үстүнө чыга калып «бир, эки, үч»,— деди.

Коён,— «кудукка түш!» деди.

Карышкыр, түлкү, маймыл үчөө кудуктагы сууга секиришти.

Ошентип акылы жок айбандар, кудуктан чыга албай чабалактап суу ичинде кала беришти.

Азаптан кутулган айлакер коён, жеңиш менен үйүнө кайтып, катып койгон сабиздерин кемирип бейпилчиликте жашап калган экен.

МАЙМЫЛ МЕНЕН ТАШ БАКА

алдар силер Лу-ин деген таш баканы билбейсиңерби? Океандын жээгинде асканын коңулунда жашаган Лу-инчи? Ал сууда үч жүз жыл жашаган экен.

Эгер аны билбесеңер, Лу-индин жашыруун айтып берген окуясын мен силерге баяндайын. Бул жомок Лу-индин маймыл менен болгон достугу жөнүндө.

Ал мындайча болгон экен. Күндөрдүн биринде таш бака жээкти бойлоп келе жатып, маймылга жолугуп калат.

Таш бакага маймыл, маймылга таш бака жагып калды. Таш бака маймылга минтип айткан экен.

— Урматтуу Макака!.. Мен сизге жолукканыма абдан ыраазы болуп жатам. Сиздей ардактуу маймыл менен достошууну чын дилден каалаймын:

Бул сөзгө маймыл жооп берди:

— Мен сиздей акылман таш бака менен жолугушуу үчүн көп жол бастым. Сиздин сулуулугуңуз, назиктигиңиз мага абдан жагат.

Ошентип экөө бири-бирине мактоо сөз айтып, сүйлөшүп келе жатышып таш бака жашаган коңулга келип калышат.

— Сүйкүмдүү Макака, менин үйүмө келип калдык. Эгер макул десеңиз даам ооз тийип кетиниз.

Таш бака маймылга, жаш-жаш чөптөрдөн океан түбүнөн алынып келинген дениз капустаcын берип сый көрсөттү.

Түштөн кийин коногун узатып жолго чыкты. Маймыл жакын жердеги токойдо жашоочу. Экөө кетип баратып, күнгө, көпкөк асманга, токойдун кооздугуна суктанып жүрүп олтуруп маймылдын үйүнө келип калышты.

— Мына, биз да келип калдык, — деди маймыл жоон жана бийик пальманын жанына токтоп.

— Менин үйүм бул пальманын эң үстүндө. Ардактуу Лу-ин, менин үйүмө конок болуп кетиниз, — деди колун бооруна алып маймыл.

— Айланайын Макака, сиз эмне билбейсизби, мен бийик даракка өмүрүмдө чыгып көргөн жан эмесмин. Мен сууда сүзгөндү, океандын түбүнө чейин барганды жакшы билем. Чакырганыңа чоң рахмат.

— Болбогон кеп!.. Маймыл алаканын чапты.

— Сиз менин куйругумду катуу тиштеп аласыз, мен болсом сизди акырындык менен өйдө карай чыгарып алам, сиз эч нерседен коркпонуз, — деди маймыл.

Таш бака макул болду. Маймыл акырын өйдөлөп, улам бийиктеп пальмага чыгып баратты. Анын куйругун тиштеп, урматтуу коногу Лу-ин келатты. Таш бака бул жарык дүйнөдө үч жүз жыл жашаса дагы, мынчалык бийиктикке чыгып айлана-тегеректи көрбөгөн экен, жүрөгү аз жерден токтоп кала жаздады.

Алар маймылдын үйүнө аз калганда, терезеден анын күйөөсү чыга калып кубанычтуу кеп айтты:

— О, таш бака айым, саламатсызбы!.. Мен, көргөн көзүмө ишене албай турам. Сиз дагы биздин үйгө келет экенсиз э?.. Кудайга шүгүрчүлүк дейм... Кош келипсиз урматтуу коногубуз!..

Биздин таш бака, абдан тартиптүү, өтө сылык болгондуктан, жакшы сөзгө жакшылап жооп бергенди адат көрчү. Макаканын күйөөсүнүн кубанычтуу сөзүн кубаттап, Лу-ин эмне деп айткысы келгенин ким билсин айтор тишин куйруктан бошотуп, сүйлөйүн

дегиче ылдый карай ала салып пальманын бутактарына урунуп-беринип барып жерге кулап түштү. Байкуш таш баканын кур-куйган мойну аз жерден үзүлүп кете жаздады.

Маймыл тез ылдый түшүп келип жерде кулап жаткан коногуна үйрүлүп, аны аяп жатты. Качан гана Лу-индин онтогон үнү басылганда:

— Кымбаттуу Лу-ин, эми менин куйругумду бекем тиштеп алыңыз, менин күйөөмдүн суроосуна таптакыр жооп бербей эле коюнузчу, макулбу?..

— Мен сизге сөз берем. Эми эч качан, эч кимге ооз ачпайм... Таш бака Макаканын куйругун тиштеп алып, кайрадан пальманын төбөсүн көздөй чыгып баратты. Үй тараптан маймылдын күйөөсү дагы көрүндү:

— Кош келипсиз урматтуу мейман! Бая эч жериниз кокустаган жокбу?.. Сиздин кулаганыңызды көрүп, абдан коркуп кетпедимби...

Мынча кичипейил мырза — деп ойлоду, бар жокту унутуп койгон таш бака: — Рахма-а-а-а!..

Ыраазы болгонунан улам, болгону «Рахмат» деген сөздү гана айткысы келген, Лу-ин кайрадан чалкасынан кулап, жерге «күп» этип учуп түштү.

Үчүнчү жолу жогору чыгууга таптакыр макул болбоду таш бака. Макаканын жалбарып-жалынып суранганынан улам гана акыры зорго макул болду. Бул жолу кыйналып жатып, эптеп маймылдын үйүнө жетишти. Маймылдын күйөөсү терезеден башын чыгарып аянычтуу сүйлөдү:

— Эмне, сиз дагы куладыңызбы?

— Ооба! — деп жооп бергичекти, көзүң жамандыкты көрбөсүн Лу-ин жылмышып барып, кайрадан аласалып жерге «күп» этти.

— Бул жолу таш бака жерге өтө катуу урулганданбы айтор, эсине келе албай көпкө жатты. Качан гана өзүнө келгенде, эч нерсени карабай бутун сүйрөп үйүн көздөй бет алды. Макака болсо коногунан кечирим сурап, пальманын үстүнө чыгып жакшылап конок болуп кетишин өтүнүп, Лу-инди ээрчип баратты. Бирок таш бака бул жолу таптакыр макул болбоду.

— Эртеси эртең менен Макака, кечээги меймандын ал-ахвалын билип келиш үчүн жөнөп калды.

Таш бака жаңы таанышын күлүп-жайнап, алдынан тосуп чыгат.

— Оо, абдан жакшы болбодубу — деди Лу-ин. — Мен жаңы эле сейилдеп келүү үчүн деңиз тарапка жол тартып бараттым эле. Кааласаныз жүрүңүз мени менен, — деп чакырып калды.

— Рахмат. Мен болгону бактан-бакка секирип, канаттуулардын уяларын текшерип, жумурткаларын алып качып ойноктоп бийиктикте жүргөндү жакшы билем. Бирок мен эч качан сууда сүзүп көргөн эмесмин. Суу ичинде бир секунд дагы боло албайм.

— Болбогон кеп! — деп сөзүн бөлдү таш бака. — Азыр менин үстүмө тыпырайып олтуруп аласыз, болду. Калганын өзүм бүтүрөм. Эч коркпоңуз.

Маймыл мындай чакырууга тез эле макул болду. Көп өтпөй суу жээгине келишип, маймыл Лу-индин үстүнө «шап» эттире олтуруп алды. Алар жээктен узап сүзүп баратышты.

Мындай эс алуу Макакага абдан кызык туюлду. Анткени ойлосонор, кайсы маймыл минтип таш бакага олтуруп алып суу үстүндө сейил курду эле... Карагылачы кандай рахат... Чайпалган суу бирде өйдө чыгарып, бирде ылдый түшүрүп тим эле жан сергитет. Бах чиркин!.. Менин ушундай жыргап баратканымды күйөөм же кошуналарым көрүшкөндө эмне!.. Ах!.. Ах!.. Бир аз убакыт өтпөй, Макака жадай баштады. Анткени байкап көрсөнөр: Кай жакты караба, — бүт эле суу, суу. Капырай мунун не кызыгы.

Бир кезде маймыл үй-бүлөсү жөнүндө ойлонуп кетип, анан кечээги таш баканын, кулаганын эстеп кыткылыктап күлө баштады.

— Кыймылдабай түз олтурсаныз, — суранам сизден. Сиз менин үстүмдөн жылмышып сууга кулап кетишиниз ыктымал! Кыймылдабаныз!

Маймыл таш баканы экинчи жолу кулаганын эстеп ого бетер күлдү.

— Түз олтуруңуз! — деп жинденди таш бака! Неге мынча күлөсүз?

Бирок маймыл күлкүсүн токтото албай, ан сайын катуулап,

каткырып күлө берди. Андан да таш баканын акыркы кулаганы, эс учун жоготуп жатып калганын эстеп тим эле боору эзилгенче каткырып күлдү. — Мен, —...Мен кечээги сиздин... Ха-ха-ха... Эстеп... Ха-ха-ха!!

Ошентип терең суунун үстүндө баратканын таптакыр унуткан, шайыр маймыл таш баканын үстүнөн көк деңизге кулап баратып дагы күлкүсүн токтото албай, сууга чакап барып чөгүп кетти.

Ошол күндөн, ушул күнгө чейин байкуш таш бакалар кыйшандаган маймылдар менен таанышууну биротоло токтотушкан экен.

ЭМНЕ ҮЧҮН ИТ МЫШЫКТЫ ЖАКТЫРБАЙТ?

Улгери-илгери бир кембагал адам жашаптыр. Анын жасаган иши эч качан онунан чыкчу эмес экен. Талаага күрүч айдаса кургакчылык болуп өнбөй калат, буурчак сепсе чымчыктар терип жеп кетчү, балыкка ууга чыкса кайыгы тоголонуп, айтор турмуштан жолу болчу эмес экен.

Мына ушундай Багыжок адам болуптур. Ошондон улам кошуналары аны «Багыжок» деп атап алышат.

Күндөрдүн биринде Багыжок жолдо келе жатып, жезден жасалган шакек таап алат. Сыртында жылан менен кылычтын сүрөтү тартылган, кадимкидей жез шакек экен. Үйүнө келип терезеге шакекти коюп анан уйкуга кетет. Багыжоктун короосунда ит менен мышык жашоочу.

Алар абдан ынтымактуу эле, эч качан урушушчу эмес. Бир табактан тамак ичишчү, бирге ойношчу.

Кеч кирип ай чыккан мезгилде, терезедеги шакектен нур чачырай баштайт. Ит аны көрүп кубанып куйругун шыйпандагы турса мышык анын жанына келип;

— Эмне үчүн кубанып жатасын? — деп сурайт.

— Мен сага жашыруун бир сыр айтайын... Биздин кожоюн бүгүн жолдон жылан жана кылычтын сүрөтү бар жез шакек таап алды... Мындай шакекке ким ээ болсо анын жолу ачылып, үйүнө ырыскы келет,— дешет...

Айткандай эле ошол күндөн баштап Багыжоктун багы ачыла баштайт. Талаага жүгөрү айдады эле, мол түшүм алып, кошуналарынын ичин күйгүздү. Балыкка барса, балыктар өзүлөрү кайыкка секирип түшүп көргөндөрдүн оозун ачырды.

Багыжоктун турмушу оңолуп, көңүлү ачылды. Шакек терезеде жата берди.

Күндөрдүн биринде Багыжоктун үйүнүн жанынан өтүп бара жаткан ач көз бай мышыктын сүйлөгөн сөзүн угуп калат.

— Эгерде, терезеде жаткан шакекти, капыстан чычкан уурдап кетсе, биз кайрадан ач калабыз...

Аны уккан бай Багыжоктун үйүнө кирет.

— Жүз чакырым жол басып, сендей акылдуу адам менен жолуксам деп атайын келип калдым.

— Сиздей урматтуу адамды мен кичинекей кепеме киргизгенден уялып турамын,— деди Багыжок.

Алар көпкө сүйлөшүштү. Бай Багыжокту жерге сууга тийгизбей аябай мактады. Багыжок колунун келишинче байга кошо-маттанып жатты. Айтор бай коштошуп кайтар мезгилинде терезенин жанына келип шакекти колуна алып;

— Ушундай шакекти сатып алайын деп жүрдүм эле... Сенин шакегинби?.. — деп сурады.

— Ооба,— деди Багыжок.

— Ой, мен сизге кааласаңыз алтын шакек белекке берем. Бул шакек болгону жезден жасалган,— жактырбагандай колун шилтеп койду Багыжок.

— Жок, ыракмат... Менин алтын шакегим бар. Мага ушундай жез шакек жетишпей жаткан,— деди бай.

— Алыңыз, ала бериңиз! — деп жылмая сүйлөдү Багыжок.

Анан экөө шакектерин алмашып, коштошушту.

Бай үйүнөн кетери менен Багыжоктун башына кайгы келди.

Талаадагы өсүп жаткан күрүчтөрүн саранчылар талкалап, жээктеги кайыгын шамал айдап кетип, короодогу самандары өрттөнүп кетти.

Өрттү көрүп ит кожоюнун ойготуп, баары аман эсен калышты. Ошентип күн өткөн сайын, Багыжоктун турмушу кайрадан начарлагандан-начарлап, жаман кыйналып баратты.

Кожоюнубуздун сыйкырдуу шакегин кайдан болсо да таап алып келишибиз керек... Болбосо өлүп калышыбыз мүмкүн, дешип акылдашып, ит менен мышык баягы ачкөз бай кеткен жакка жөнөштү. Экөө көпкө жол жүрүштү. Жолдон шаркырап аккан сууга туш болушту.

— Мен суудан өтө албайм, корком, — деп мыйоолоду мышык.

— Менин ийниме олтур!.. Мен сени суудан алып өтөйүн, — деди ит. Мышык иттин ийнине жармашты, ит сууда сүзүп келе жатты.

Дарыянын агымы күчтүү, суусу муздак, толкуну бийик болсо дагы байкуш ит мойун бербеди, кожоюнун ойлогондо кандай кыйынчылык болсо дагы жеңгиси келди. Мышык тырмышып итке жармашкан боюнча келе жатты.

Акыры алар жээке жетишти. Ит акактап бир аз жатып эс алып, кайрадан жолун улантты. Анын артынан куйругун жаанын огундай тикчийтип мышык жөнөдү...

Кеч кирип күн баткан кезде, ач көз байдын үйүнө жетишти.

Алар абайлап басып, айлана-тегеректи байкап чыгышты. Короодо иттер түгүл, кароолчулар дагы көрүнүшпөйт. Кудай буюрса, бардыгы жакшы болот экен дешип, алар терезенин алдына жашынып турушту. Мышык иттин үстүнө чыгып, терезеден үйдүн ичиндеги кыймылдын баарын көрүп, көргөнүн итке айтып турду.

Мына, жатаар мезгил келди. Ачкөз бай уктаар алдында сыйкырдуу шакекти чечип, кичинекей сандыкчага салып бекитип, ачкычын катып алып чыракты өчүрүп жатып калды.

— Эч нерсе эмес, — деди мышык. — Мен барып чычкан кармасам болду. Чычкан сандыкчаны кемирип тешик жасап берсе, шакек биздики болот...

Баардыгы мышык ойлогондой болуп чыкты. Чычкан сандыкчаны кемирип анан тешигинен шакекти мышыкка алып келип берди.

Шакекти алары менен мышык оозуна салып тилинин алдына катып алды. Экөө жолго чыгышты. Эми мышык алдыда, ит болсо артында келе жатты.

Дарыяга келгенде мышык иттин далысына чап жармашты. Ого-о!.. Дарыяда мурдагыдан да катуу толкун болуп жаткан экен. Бечара ит дарыянын ортосуна келгенде, толкун улам иттин оозуна кирип дем алганга мүмкүндүк бербей жатты. Негедир үстүндөгү досу мурдагыдан дагы оор болуп калганбы, айтор иттин сүзүшү начарлап, ал-күчтөн тая баштады...

Ал аз келгенсип мыёлогон мышык ан сайын итке бекем жармашып;

— Бол-бол!.. Чарчаба!.. Чарчаганга акың жок! Сен жалкоолонбо!.. Бол, аз калдык!.. — деп кыйкырып келатты. Алар жээкке жетишти. Ит кумга кулады: — Бир аз эс алып алалы жаман чарчадым, — деди ит...

— Мяу... Жакшы болот!.. Сен уктап түш көр, мен болсо сенин түшүндү кайтарып турайын.

Ит уйкуга кетери менен мышык, үйдү көздөй безеленип чуркап жөнөдү.

Багыжок ал учурда эшиктин алдына олтуруп алып капаланып ыйлап жаткан. Түндө уурулар анын акыркы кап күрүчүн уурдап кеткен эле. Мышык үйгө терезеден секирип кирип, сыйкырдуу шакекти мурдагы ордунга коюп кожоюнуна минтип айтты;

— Капаланып, кайгырбаңыз... Мен сиздин шакегинизди ач көз байдан кайра алып келдим... Сиз билесизби бул жөнөкөй эмес, сыйкырлуу шакек экенин...—Бул шакек сизге бакыт алып келет...

Багыжок мышыгынын айтканына аябай таң калды, ыраазы болду.

Ага сүт берип башынан сылады.

Мышык тоюп бүткөндөн кийин;

— Ит баардыгына күнөөлүү, — деди. Ал шакек сыйкырлуу экенин ач көз байга айтпай эле койсо болмок... Жолдон аябай кыйналдым...

Багыжок итине капа болду. Ит үйгө келери менен бамбук таяк менен итин сабап калды:

— Мына сага!.. Мына сага!.. Эмне үчүн сен ач көз байга сыйкырлуу шакек жөнүндө айтып бердиң эле, ыя?..

Мышык болгон окуяны көрүп жатса да көрмөксөн болуп, очоктун түбүндө жата берди.

— Шакекти сизге алып келбегин, — деп ит мени өлтүрүп коё

жаздаган,— деди мышык. Ит мышыктын мындай сөзүнө чыдай албады, ырылдап тиштерин кычыратып, мышыкты көздөй жулунду. Мышык болсо жүндөрүн тикчийтип, белин бүгүп, кыркырап итке тап көрсөттү.

Ит мышыкты тиштеп салайын дегиче, мышык курч тырмагы менен иттин мурдун тытып алды.

Ит баары бир күчтүүлүк кылды. Секирип барып калпычы мышыктын жонунан тиштеди. Мышык иттин чеңгелинен зорго кутулуп, бактын башына чыга качып эс алды.

Ошол күндөн ушул күнгө чейин, ит мышыкты жактырбай, анын кылган күнөөсүн түк кечире албай, таарынган боюнча калган дешет.

АКЫЛДУУ БОЛСОҢ — КҮЧТҮҮСҮҢ

Токой аралап бара жатып түлкү жолборско жолугуп калат. Көзүнөн каарын чачыратып жолборс мындай, — дейт: — Эй, түлкү сен эмне менин токоюмда ээн эркин басып жүрөсүң?! Мен азыр сени эки чайнап бир жутам! — деди.

Түлкү жолборстон коркуп турса да, шек билгизбей, куйругун ары-бери шыйпандатып: — Таксырым, эмне анча жиндендиниз, кимди ким жутаарын көрө жатабыз... Эл сизден эмес, балким менден коркуп жүрүшпөсүн!

Жолборс мындай кычык сөздү угуп, ого бетер каарданды а түгүл көздөрү кызара түштү.

— Мага теңеле турган, сенсинби! Эми, өз убалың өзүнө! — деп түлкүнү көздөй атырылмакчы болду. — Сабыр кылыңыз, токтой туруңуз!.. Андан көрө менин акыркы кебимди угунуз, — деп жиберди түлкү.

— Бол айтып кал тезирээк, — деп күркүрөдү жолборс.

— Жүрүңүз экөөбүз бирге талаа-түздү аралап басып көрөлү,

кимибиз коркунучтуу көрүнөр экенбиз байкайлы, — деди түлкү кууланып.

— Капырай, чыймыттай болгон ушул түлкүдөн ким корксун, — деген ойго келип, акыры макул болду жолборс.

Калың өскөн чөп ичинен араң көрүнгөн түлкү, алды жакты тике карап эч нерседен тайманбай, башты өйдө көтөрүп, биринчи келе жатты. Жолборс анын артынан кебелбей баратты. Бир кезде алыс эмес жерде иштеп жатышкан дыйкандар жолборсту көрүп: — Качкыла! Качкыла! Жаныңарды сактагыла! Токойдун падышасы келе жатат! — дешип ызы-чуу түшүп качып калышты...

Мына көрүп жатасызбы, эл кимибизден коркту... Албетте менден.! Сени алар капарына да алып коюшкан жок...

Эми мен сени, эки чайнап бир жутам!, — деди түлкү.

Бул сөздү уккан жолборс чындап эле коркуп, куйругун кыпчыган боюнча калың токойду көздөй качып жөнөдү.

Түлкү боору эзилгенче каткырып күлүп:

— Ким акылдуу болсо, ал дайыма күчтүү!! — деп өзүнчө сүйлөнүп кала берди.

КОРЪЎ ДЛ ЖОМОКПОРУ

«БЕЙ БЕЧАРЛАРДЫ КОРГОГОН ХОН КИЛЬ ТОН»

Члгери-илгери өткөн заманда мына-мындай окуя болгон экен.

Сеул губернаторунун кол алдында иштеп жүргөн күн аял, уул төрөйт.

Анын атын Хон Киль Тон деп коюшат. Наристеси бир жашка чыккан кезде, күн аял баласын көтөрүп, ата-бабаларынын көмүлгөн жерине барып, сыйынып келүү үчүн жол тартат. Тоого жете бергенде бир карыяга жолугат. Карыяны көрүп: — «Тоо койнунда өтө карыган карыя адам жашайт. Ал өмүрүн токойдо өткөргөн. Аны көргөн жырткыч айбандар унчукпай өз жолуна түшүшөт, уулу жыландар сойлоп ийинине кирип жок болот. А түгүл өлүм алдында жаткан оорулуу адамды дары чөп менен айыктырат. Кеселдеп келгендер, куландай соо болуп үйүнө кайтат», — деген сөздү эсине түшүрдү, аял. Болду, болбоду ошол карыянын өзүнө жолуктум окшойт, — деп.

Карыянын жанына келери менен ага таазим кылып:

— Менин жалгыз уулумдун турмуш жолун, болочоктогу бактысын айтып берсеңиз?.. — деп өтүндү. Карыя наристени көрүп жылмайып:

— Кудайым бул балага мин жаш өмүр берет. Бул бала, башкаларга окшобогон өзгөчө жан болот. Ал баатыр болуп чоңоюп, он төрт жашынан сыйкырлуу сөзгө ээ болот. Кембагал, бей-бечара адамдар баланы урматташат, байлар андан коркуп, жек көрүшөт. Дагы бир нерсени айтып коёюн; — Бул бала биздин губернаторду өлтүрөт экен, — деди.

Ушуларды айтып карыя үңкүрүнө кирип кетти.

Көп өтпөй карыянын айткан кеби, акыры келип губернатордун өзүнө жетти.

— Мени өлтүрө турган чор таман күндүн баласы бекен?.. Хон Киль Тон менин кулум, аны өлтүрсөм-койсом өзүм билем. Керек болсо бешиктен бели чыга элек кезинде жайлап салам... — Карыянын сөзү курулай кеп! — деп каткырып күлдү да, ошол боюнча эсинен чыгарып таштады.

Бала күн өткөн сайын бой тартып чоңоё берди. Жети жашка чыкканда зээндүүлүгү, акылдуулугу, күчтүүлүгү менен элдин баарын таң калтырды. Сегиз жашка келгенде Хон Киль Тон байыркы акылмандардын кол жазмаларын окуп, душмандардын жашыруун сырларын ача баштайт.

Он төрт жашка толгон күнү баланын акылдуулугу жөнүндөгү сөз губернаторго жетет. Ошол эле күнү губернатор баланы алдына чакыртат.

Жаш баатырдын келбетин көрүп «Хон Киль Тон биздин губернаторду өлтүрөт», — деген баягы акылман карыянын сөзүн эстейт.

Баланын сүрүн көрөр замат «Бүгүн түнү, уктап жаткан жеринен өлтүртүп салайын муну...» — деп ойлойт. Бирок Хон Киль Тон душманы эмнени ойлоп жатканын дароо сезди.

Кечке жуук апасына келип:

— Апа, мени бүгүн түнү күтпөнүз. Мен түндө мергенчиликке чыгып келем, — деди бала.

— Сенин куралың болбосо, мергенге кантип чыгасың?.. Таң калды апасы.

— Эч нерсе эмес, апа. Менин жүрөгүмдү ооруткан бир нерсе бар, анын үстүнө өзүмдүн күчүмө ишенем. Баарын кийин билесиз, — деп түшүндүрдү уулу.

Түн кирип, чырактар өчүп, эл уйкуга кирген мезгилде Хон Киль Тон алыскы тоонун бооруна бийиктеп чыгып калган. Түнү менен жол жүрүп, таң сүрүлө баштаган учурда аскасы асман тиреген аска зооканын эң үстүнө чыгып айланага көз чаптырды. Түндүктү карады — тээ ылдыйда көгөргөн көл анда ак куулар сүзүп жүрүшөт. Түштүккө көз чаптырса, учу кыйрына көз жеткис токой созулуп жатат. Хон Киль Тон чыгышка бурулду, тоодон ылдый шар аккан дарыя көрүндү. Күн батыш жакка караса, тарам-тарам болуп тегиз өскөн жүгөрү талаасы жайкалат. Анын берки жагы кызыл-тазыл гүлгө жык толгон. Хон Киль Тон өз Ата мекенинин ушунчалык кооз, сулуу экенин көрүп, мүнөт сайын күчкө толуп, а түгүл сезиминде кандайдыр өзгөрүү жүрүп жатканын сизди.

Бир кезде башын өйдө көтөрүп жогору караса бийик аска турат. Асканын боорунда булут калкыйт.

— Мен бардыгынан күчтүүмүн, бардык иш колумдан келет. А түгүл азыр булутка да жетип барам, — деди күндүн баласы.

Ал таштан-ташка, аскадан-аскага чыгып олтуруп Кореянын эң бийик деп аталган аскасынын кылда учуна чыкты. Ал учурда, таң атайын деп калган учур эле.

Күндүн нуру тиери менен туман, туш тарапка тарап кетти эле, маңдай тарабында капасынан таш эшиктин турганын көрдү. Мындай эшикти бир киши эмес, элүү киши чогулуп зорго ача тургандай зор болчу.

Хон Киль Тон эшикке жетип, бир ийни менен түртүп койсо, эшик ордунан козголо түштү.

Ал гүл бакчага оролгон түптүз жайытка чыкты.

Көз ачып жумгуча бир топ адам аны тегеректеп калышты.

— Сен кимсиң? Бул жакка кантип кирдин?.. Азыр өлөсүң!.. — деген кыйкырыктар угулду. Бирок Хон Киль Тон эч нерседен коркподо. Ал башын ийип, таазим кылып анан жооп берди: — Кечээ эле Сеул губернаторунун кол алдында иштөөчү күндүн баласы болчумун. Эркиндикти көздөп жүрүп, бүгүн тоону көздөй кетип калдым... Болгону ушул... Мен жөнүндө билдинер, эми өзүңөр жөнүндө мага айтып бергиле?..

— Биз падышанын жана анын жан кечти кызматкерлеринин душмандары болобуз. Бей-бечаралардын, кедей-кембагалдардын

таламын талашууга бел байлаган, бир пикирде шерттешкен адамдарбыз.

Хон Киль Тон кайраттуу түрдө:

— Макул көрсөнөр, мен дагы силерге кошулайын.

— Андай болсо сен, — «Бечараларга жан дилимден жардам берем, падышанын ач көз кызматчыларына каршы күрөшүүдө жанымды аябаймын!», — деп бизге ант бергин, — дешти.

Хон Киль Тон ант берди. Ошондон кийин ага тигилердин эн улуусу келип: — Сен биринчи сыноодон өтөсүн. Күчүндү сынайбыз. Күчтүүсүңбү же күчүң жокпу билишибиз керек, — деди.

Хон Киль Тон айлананы карап чыгып, бийик арчанын өсүп турганын көрдү. Анын жанына басып келип, өзөгүнөн мыкчий кармап, түп тамыры менен жулуп салды.

— Жакшы... — Күчүндү көрдүк, — деди улуу адам.

— Эми, экинчи сыноо башталат. Биз сенин акылыңды, айлакерлигинди байкашыбыз керек. Угуп тургун... Биздин тоого жакын дагы бир тоо бар. Анын эң бийик жерине шаарча тургузулган. Шаарчада аёо сезим дегенди билбеген, монахтар жашашат. Алар бечара адамдарды тоноп, анысы аз келгенсип уруп-сабап иштетишет. Бул жерге ал бечара адамдарды алып келүү үчүн бир нече жолу аракет кылдык. Бирок шаарчанын чебинен ары карай түк өтө албадык. Анткени кароолчулары өтө сак. Эгерде мунун айласын ойлоп тапсаң, сен экинчи сыноодон өткөн болосун — деди.

— Мага жарым күнчө убакыт бергиле, мен ойлонуп көрөйүн, — деп айтты Хон Киль Тон. Ошентип түш оой бергенде, Хон Киль Тон өзүнүн оюн, улуу-башчыга айтып акылдашты.

Бир аз убакыт өткөн соң ага кызыл жибектен кийим кийгизилип, мине турган эшегине жабдыктарды жүктөп беришти. Ошентип Хон Киль Тон эл менен коштошуп, эшегин минип шаарчаны көздөй жөнөп кетти.

Дарбазаны кайтарган кароолчулар кызыл кийимчен адамдын келе жатканын алыстан байкашты.

— Бизге келе жаткан эң урматтуу мейман болуш керек, — деди семиз кароол.

— Хон Киль Тон дарбазанын түбүнө келип эшегинен түшпөй туруп эшикти каккылады. Ошол замат эшик ачылып аны шаарчага киргизип жибершти.

— Мен, падышанын министринин баласы болом, — деди Хон Киль Тон. — Атам силердин храмдагы эн акылман адамынан тарбия алып, окуп келесин — деп мени бул жакка жөнөттү.

Жаны коноктун сөзү төгүлбөй чачылбай эн улук акылманга жеткирилди. Акылман Хон Киль Тонду далбас уруп, шашылып келип тосуп алды.

Хон Киль Тон эшегинен түшүп, баш ийкеп саламдашып:

— Менин атам, сиз үчүн жүз кап күрүчтү аттарга жүктөп жөнөткөн болчу, күн батар мезгилде кербен сиздин алдыңызга келип калат, — деди.

Мындай сүйүнчү кабарды угушкан монахтар, тойлошмой болушту. Хон Киль Тонду ардактуу жайга олтургузушуп, биринен-бири өтүп коноктоп жатышты.

Той ортолоп, кызуулап калган учурда кароолчу чуркап кирип күрүч жүктөлгөн кербен келгендигин кабарлады.

— Кербенди шаарчага киргизип, дарбазаны кайта бекемдеп жаап коюшун айтып буйрук берди шаар башчы.

— Эмне үчүн дарбазаны бекемдеп жаптырып турасыңар?, — деп сурады Хон Киль Тон.

— Эх, урматтуу коногум, — деп катуу үшкүрдү шаар башчы. — Сиз билбесеңиз керек, бизден алыс эмес жерде каракчылар жашашат. Алар биздин шаарды тонойбуз дешип бир канча жолу аракеттеништи.

Күзөтчүлөрдүн күчтүүлүгүнөн, дарбазабыздын бекемдигинен улам алар эч качан кире алышпайт.

— Албетте, мындай бекем шаар чебинен өтүш абдан кыйын, — деп тигинин көңүлүн көтөрүп койду Хон Киль Тон.

Мага бышырылган күрүчтөн салып бересизби, — деп сурады мейман.

Ал учурда бардык монахтар, тамактарды сугалактанып, шашылып ичип-жеп жыргап жатышкан. Ошол учурда Хон Киль Тон катуу кыйкырып, жаагын эки колу менен басып калды.

— Сизге эмне болду, урматтуу коногубуз? — деп сурады шаар башчы.

Эч нерсе деп жооп бербестен Хон Киль Тон мурдатан билгизбей салып койгон ташты оозунан сууруп чыкты:

— Эмне, менин атам мени ташты жесин деп бул жакка жи-

берди беле? Кантип таш аралашкан күрүчтү бердинер мага, кантип ушуга силердин дитинер барды!..

Тасырая чачтары кырылган монахтар коркуп, бүжүрөшүп баштарын ылдый салышты.

Ошол учурда Хон Киль Тондун берген белгиси менен жы-йырма чакты жигит колдоруна аркандарын алып кирип келишти.

Монахтар кыйкырып калышты эле, кароолдо турушкан жигиттер аларды көздөй жөнөй беришти. Дал ошол учурда аттарда жүктөлгөн жүз кап кыймылга келип, ичтеринен жүз жигит шайма-шай чыга келишти, көп өтпөй, бардык монахтардын колдору таңылып жерде сулап жатышты.

Шаарчадан кетер мезгилде, Хон Киль Тон кул болуп жалданып иштеп жүрүшкөн бей-бечараларды бошотуп, монахтардын кампасынан бирден кап күрүчтөрдөн берип эшектерге, аттарга жүктөттүрүп, дарбазадан чыгарып үйлөрүнө жибертти. Бечаралар колго тийген олжолорун алып, кубанып кайтып жатышты. Ал эми Хон Киль Тон баштаган жигиттер шайма-шай аттанышып, өзүлөрүнүн улуу тоосуна жол тартышты. Тоого жетери менен Хон Киль Тонго:

— Сен өзүңдүн күчүңдү, акылман-айлакерлигинди көрсөттүң. Бей-бечараларга болгон сүйүүңдү дагы даназаладың. Эми сен биздин башчыбыз болгун, — дешти.

Хон Киль Тон макул болду.

Ошол күндөн баштап Корея падышачылыгынын кайсы жеринде адилетсиздик өкүм сүрсө, дал ошол жакта Хон Киль Тон жана анын жигиттери жүрүштү.

Күн сайын алар бей-бечараларга жардам беришти. Мыйзамсыз иштердин бетин ачышты. Колунда жокторго акча, кийим, тамагы жокторго күрүч, дыйкандарга бука, кулдарга эркиндик тартуулашты. Сараң байлардын, ырайымсыз монахтардын малдарын, алтындарын, акчаларын алып кедей-кембагалдарга таркатышты.

Ошентип Хон Киль Тондун эрдиги падышага угулду. Падыша Сеул губернаторун өзүнүн алдына чакыртты. «Хон Киль Тондун колунан каза болосун», — деген акылмандын сөзүн эстеп губернатор, күң аялдан — «Уулунду таап келгин!» — деп катуу буйрук берди.

Үйүнө келе жатып, Хон Киль Тон элдерден падышанын буйругун укту.

Ошол күнү кечинде катуу ызы-чуу чыкты. — О-о, өрт башталды! Куткаргыла!.. Качкыла!.. — деген үндөр жаңырды.

Губернатор сыртка атып чыкса, анын үйү төрт жагынан тен жалбырттап күйүп жатканын көрдү. Кол алдындагы кызматчылары канчалык аракет жасашпасын, өрттү түк өчүрө албай коюшту. Акыры өрт өчүп болгон соң, кара күйүк болгон тамдын боорунда «Бечаралардын көз жашынан тургузулган үй, сага буюрган жок»,— деген сөз жазылып турду.

— Кууп жөнөгүлө, кармап келгиле! — Алыска кете алышканы жок — деп буйрук этти,— губернатор.

Куугунчулар миң аракет кылышканы менен бийиктеги, аска аркасында бейкапар жаткан Хон Киль Тонго эч кимиси жете албайт болуучу.

Хон Киль Тондун колго түшпөгөнүн уккан падыша мурдагыдан жаман ачууланды:

— Эгерде Хон Киль Тонду губернатор таба албайт экен, өзүнүн башы бата тургандай кабын көтөрө келсин, — деп падыша катуу буйрук жиберди.

Ошол күндөн баштап губернатор жанын коёрго жер таба албады, тынчы кетип көпкө ойлонду, акыры бир акылга келди.

Кореянын ар кайсы шаарларында, кыштактарында жезден жасалган үйлөтүүчү аспаптарды сыбызгытып, барабандарды дүңгүрөтүп, элди чогултуп жарыя кылып жүрүштү.

— Хон Киль Тонго айтып койгула — «Он күнгө чейин колго түшүп бербесе, анын энеси даргага асылат!..».

Бул кабарды уккан Хон Киль Тон дарыянын жээгинен жети камышты кесип келди. Сыйкырдуу сөздү айтып, жети камышты үйлөгөн соң, типтирүү жети адамга айланды. Алардын ар бири, бири-бирине коёндой окшош жети Хон Киль Тон эле.

Он күнгө жетип жетпей, бир күнү губернатордун эшигин бирөө каккылады. Кароолчуга — «Мен Хон Киль Тонмун»,— деп билдирди. Кароолчулар аны шап кармап башчысына алып келишти.

— Бали! — деп бакырды губернатор. — Колго түштүңбү! Эми, сага көргүлүктү көрсөтөм! — дегенче эшик алдындагы кароолчу

чуркап кирди. — Урматтуу мырзам. Мында дагы бирөө, — «Хон Киль Тонмун» — деп жатат, — деди.

Каары көзүнөн чыгып жаткан губернатор эшик алдындагы дагы бир Хон Киль Тонду көрүп аптыгып калды. Эки Хон Киль Тон ачууланып жаткан губернаторду карап жылмайып күлүп коюшту.

Губернатор тиги экөөнө сүйлөмөкчү болуп жаны эле баштаганда, кароолчулар үчүнчү Хон Киль Тонду түртүп киргизишти.

Ошентип бөлмөдө биринин артынан бири келип олтуруп сегиз Хон Киль Тон губернатордун алдына чогулушту. Башчынын айласы куруду. Булардын кайсы бири чыныгы Хон Киль Тон, кимиң билесин, кимиң айтып бересин? — деп кайрылды кызматчыларына. Падышанын алдына сегиз Хон Киль Тонду алып барсам, ал менин башымды дароо алдыртат.

Чакыргыла акмактын энесин, — деп буйрук берди. Тез эле бөлмөгө энесин алып келишти.

— Айт, кайсынысы сенин уулун, көрсөт! Эгер көрсөтпөсөн, сегизөөсүн тең өлтүрүп тынам. Өз уулунду тааный алсаң, аман алып каласың, — деди губернатор.

Анын сөзүнө ишенген эне байкуш, окшош адамдардын ичинен өз баласын издеди, бирок эч таба албады. Бардыгы кууп койгондой бири-бирине окшош. Бушайман тарткан эне байкуш:

— Менин уулумдун төшүндө бармак басым мөөрү бар эле, — деди.

— Каракчылардын көйнөктөрүн чечкиле! — деп буюрду губернатор.

Кароолчулар Хон Киль Тондорго жакындай бергенде чыныгы Хон Киль Тон сыйкырлуу сөздү айтып, кыйкырып жиберди, бөлмөнү кара туман басып көзгө сайса көрүнгүс болуп, эч нерсе көрүнбөй калды. Качан гана туман таркап бүткөн соң бөлмөдө губернатор өзүнүн кароолчулары менен гана калганын байкады. Алардан башка бир да жан калбаган экен. Тополондон кийин бурч жакта, тогуз камыш жатканын эч ким байкаган жок.

Түн кирип, ай чыккан мезгилде бөлмө ичинде жаткан камыштардын бири кыбырап барып ага жан кире баштады. Алгач эки кол, андан соң дене менен баш, буттар пайда болуп Хон Киль Тон ордуна туруп, камыштардын арасынан эн кичине-

кейин тандап алып, акырын бөлмөдөн чыгып тоону көздөй бет алды.

Тоого чыгып, асканын түбүнө келип, чөнтөгүндөгү катылуу камышты жерге коюп сыйкырдуу сөздү айтып өтү эле, Хон Киль Тондун энеси пайда болду. Эне бала кучакташып көрүштү.

— Энеке, сиз эми эркинсиз. Мен сизди өзүмдүн досторума алып келдим. Сиз аларга да эне болуңуз, — деди Хон Киль Тон.

Губернатор падышанын алдына барыштан жазганды. Баары бир башымды алат. Хон Киль Тонду, акыркы күчүм калганча издеп табышым керек, — деп ойлоду.

Ошентип губернатор өзүнүн душманын күч менен эмес, куулук, айлакерлик менен колго түшүрүүнү чечти.

Ал күчтүү деген кароолдогу эки адамды тандап алып келди. Үчөө тең жөнөкөй соодагердин кийимдерин кийишип, коюндарына канжар бычактарын катып, эки кароолдун белдерине аркандарды билгизбей байлаттырып койду. Анткени колго түшкөн Хон Киль Тонду аркан менен байлап падышага алып келебиз, — дешти.

Катуу издөөдө жүргөнүн билген Хон Киль Тон сактыкка кордук жок дедиби, айтор эң эле эски тытылган кийимдерди кийип, белин бөкчөйтүп, ээгине абышканын чокчойгон сакалындай сакалды тагып, колуна таяк кармап жакын кыштакка жөнөп кетти.

Аркасынан караган кишиге, араң жан, калчылдап баскан картан чалдай болуп көрүндү.

Дал ошол кыштакка губернатор да келген эле. Калчылдап араң баскан, таякчан чалга жолугуп аны сөзгө тартты.

— Эй, чал сен Хон Киль Тон деген каракчыны көргөн жерин барбы?

— Жок, мырзам эч көргөн эмесмин. Хон Киль Тон деген адамдан элдин баары коркушат экен го. Ал карап койсо болду, жаман көргөн адамдары кулап-кулап ошол замат жан берет экен, деп айтышты мага, — деди чал.

Губернатор бул сөзгө боору эзилгенче күлдү:

— Эх, онбогон чал, алжып калыптырсын!.. Ошол сен корккон неме колума түшсө, са зайын бир окутат элем, — деп бакырып жиберди.

Анда Хон Киль Тон:

Бүгүн эртең менен аны тоо жакка кетип баратканын элдер айтып жүрүшөт,— деди.

Бул сөздү угушкан кароолчулар бычактарын чалдын көкүрөгүнө такашты.

— Жолду көрсөтүп бер бизге, болбосо өлөсүн!

— Макул, көрсөтүп берейин. Силердин шылтоонор менен мен да ал каракчыны өз көзүм менен көрүп алайын,— деди чал.

Алар аз жүрдүбү, көп жүрдүбү айтор бир далай жолду артка ташташты. Түн бир топ болгондо тоонун этегине токтошту. От жагып бир аз эс алышып тоонун боору менен өйдөлөштү. Тан агарып, үрүл-бүрүл болгондо баягы асканын боорундагы эшикке келишти. Хон Киль Тон эшикти ийини менен түртүп койду эле, таш эшик ачылганда Хон Киль Тон жок болуп кетти. Губернатор жанталашып ичкериге кирүүгө үлгүрдү. Ал эми эки кароол сыртта кала беришти.

— Качпа, токто, токто!..— деп бакырды, губернатор. Токтобойт экенсиң, жер алдына тирүүлөй көмдүртүп таштайм — деди.

— Мен качып бараткан жокмун,— деп акырын жооп берди тиги чал.

Ал таягын алыска ыргытып, белин түздөп, үстүндөгү эски кийимдерин чечип таштады эле, губернатордун алдында жап-жаш баатыр Хон Киль Тон туруп калды.

Ар жак, бер жактан анын достору жүгүрүп келип жатышты, эң алдыда шашыла чуркап энеси келди.

Бардыгын эми түшүндү губернатор. Ал чөгөлөй калып Хон Киль Тондун алдына жыгылды. Баатырдын бутун кучактап жан соогалап суранып ыйлап турду. Хон Киль Тон минтип айтты:

— Болуптур, сенин жаныңды аман калтырайын. Кана жигиттер, чоң чөйчөккө толтуруп күчтүү винодон куюп алып келгиле мейманга,— деди.

Кубанып кеткен губернатор чөйчөктөгү винону калтырбай жутуп жиберип, катуу коңурук тартып уктап кетти.

Хон Киль Тон губернатордун чачынын жарымын кырып, алып салды.

Андан соң аялдын кийимин кийгизип, эшекке мингизип, кулап калбашы үчүн аркан менен бекем байлап шаарга алып келди.

Эртең менен падышага кабар жиберишти.— «Эшек үстүндө, мас болгон губернатор уктап жатат» — деген.

Аны уккан падыша, губернаторду алып келгиле, — деп буйрук берди.

Чачынын жарымы бар, жарымы кырылган, аял кишинин көйнөгүн кийип ыктытып турган губернаторун көргөн падыша, ачууланып, каарын чачыратып тигини жоготкула! — деп буйрук берди.

Ошентип баягы токой ичинде жашаган акылман карыянын айтканы туура чыкты...

ДЫЙКАН КАНТИП ЧЕЧЖУНУ САКТАП КАЛДЫ

ул окуя илгери-илгери бир убакта, биздин ата-бабаларыбыз жарык дүйнөгө келе элек кезде болуп өткөн экен.

Япондор Кореянын Чечжу деген шаарын басып алышат. Алар шаарды каалаганынча талкалашат, элдерин кыйнап иштетишип, өз билгендерин кылышып акыры минтип мактанышыптыр:

— «Биз бул шаарды биротоло тартып алдык. Корейлер бизден эч качан эми кайра ала алышпайт, күчтөрү жетпейт», — депшип көкүрөктөрүн кагып мактанышыптыр.

Бул сөздү уккан Кореянын падышасы генералдарын топтоп «Чечжудагы душмандарды кандай болбосун айдап чыккыла. Эгерде шаарды бошото албайт экенсинер силерге катуу жаза колдоном!» — деп катуу эскертет.

Генералдар падышага таазим кылышып үй-үйлөрүнө таркашат. Ар кимиси кантип шаарды Япондордон кайтарып алуу жөнүндө ойлонуп жатышты.

Негизи Чечжунун тегереги бүтүндөй тикенектүү бийик бадал менен курчалып турчу. Бадалдардын жыштыгынан бир дагы адам өтө алгыс эле.

Падышанын буйругун кантип аткаруу жөнүндө генералдар көп күн ойлоношту.

Күндөрдүн бир күнүндө Те Ион-Чиль аттуу генерал Чечжуга жакын жерге келип, калын бадалдын арасынан өтүүгө жол табылар бекен деген ойдо, байкап карап жүрдү. Ошол учурда өтө алыс эмес жерде бир дыйкан өгүзү менен жер айдап жүргөн.

Аны генерал эрөөлгө деле албаган. Бир кезде дыйкан өгүзүн урушуп: — «Сен эмне бир жерди эле тебелеп тепсеп жүрө бересиңби? Аракет кылып, башынды иштетип эмгектенсең боло, сен эмне генерал Те Ион-Чилдей болоюн деп жатасыңбы!?» — деген сөздү угуп генерал ачууланып дыйканга жетип келди.

— Эй, сен эмне үчүн падышанын эң акылдуу генералын букага теңештирип жатасың ыя! — деп таарынды.

— Эгерде ал генерал ошончолук эле акылман экен Чечжу-дагы Япондорду кууп чыгып, шаарды бошотпойбу,— деди дыйкан.

— Сен эмне көрбөй турасыңбы, шаар тикенектүү бадал менен курчалып, адам эмес чычкан өтө алгыс токой болуп турганын! — деп үнүнүн бардыгынча бакырды генерал.

— Ой, бул жерде кыйкырып тура бербей бадалдарды кыйдыртып же өрттөп жиберип жол ачпайсынарбы,— деп жооп берди дыйкан.

— Тантыган акмак! — деп бакырды генерал. Сен эмнени билип коюптурсун, бу бадалдар күн-түн дебей кайтарууга алынган!

— Ой, «Тикенектер кайтарылып турат деп»,— жүрө бересиңерби? Дыйкан жаны кашайганынан улам, букасын чыбык менен чаап-чаап алды.

— Демек сен кыйын экенсиң, айтпайсыңбы Япондорду кантип кууп чыгуу жолун? — какшыктады генерал.

— Болуптур. Айтса айтайын. Андан көрө он беш айдан кийин мага жүздөй жоокеринди бергин. Чечжу шаарыбыз кайрадан өзүбүздүкү болбосо, мага келгин...

— Болуптур!.. Тилиң тишине күбө! Эгерде андай болбойт экен, ошол күнү теринди тескери сыйрытып, башынды жулдуртуп таштайм!

Те Ион-Чиль дыйканга айтар сөзүн айтып, падышанын сарайына жөнөдү. Дыйкан менен жолукканын, анын мактанган сөзүн төкпөй-чачпай бүт айтып берди падышага. Падыша боору эзилгенче күлүп: — Мактанчаактын артынан андытууга күзөт койдуртту. «Эгерде ал качып кетсе, башын ала албай калышыбыз мүмкүн»,— деп ойлошту алар.

Ошол күндүн эртеси дыйкандын чибисинин тегерегинде жапырынып кароолчулар жүрүштү. Кечкисин падышага:

— Абышка эртеден кечке кагаздан кичинекей-кичинекей капчыктарды жасады,— деп айтып келишти.

Эртеси кечинде: Бул күнү да кечке кагаздарды жабыштырып кичинекей капчыктарды жасады.

Ошентип он күн бою абышканын капчык жасап олтурганын айтып келип жатышты,— кароолчулар.

Он биринчи күнү кароолчулар, абышканын тажабай олтуруп кагаздан учуучу жыландарды жасаганын айтып келишти.

— Бу абышка, мээсинен ажырап калган,— деди падыша...

Бир аз күн өтпөй жаныча кабарды жеткиришти. Ал сөз: Эртеден кечке дыйкан, айылдагы балдарды чогултуп, алар менен кагаз жыландарды учурушуп ойногондугу жөнүндө айтылды.

Бул кабарды угуп падыша капа болду. Абышканын башын алдыртып салгыла! — деп бакырды падыша. Бирок Те Ион Чиль падышага жүгүнүп:

— Падышам бир ачуунузду мага бериниз. Абышканын башы эч жакка качпайт. Андан көрө он беш айдан кийин эмне болгонун көрүп, кийин башын кыйып салбай жаныбыз жокпу? — деп суранды.

— Макул, сен айткандай болсун. Бирок артынан андытканды унутпагыла, качып кетпесин,— деди падыша башын кармап.

Арадан аптабы ысык жай өтүп, айлананы саргартып күз да келди, андып жүрүшкөн кароолчуларга, эмнегедир дыйкан генерал Те Ион Чиль менен шерттешкенин унутуп койгондой ту-

юлду. Эртеден кечке өз ишин жасаганы жасаган: Түшүмүн жыйнап, үйүн оңдоп, токойдон отун ташып, чабыра согуп айтор эч нерсе менен иши жоктой.

Ары бери карагыча ызгаардуу кыш келип, анын артынан жадыраган жаз чыкты. Убакыт баягы болжогон он беш айга жакындап келатты. Ан сайын падышанын кароолчулары дыйкандын артынан андыганын эч коюшпады. Ошондой болсо дагы дыйкан аларды көрсө да көрмөксөн, билсе да билмексен болуп сыр билдирбеди.

Күз айынын алгачкы күндөрүнүн биринде дыйкан тикенектүү бадалдарга жакын барып, үйүнө кубанып кайтты. Чибисинин түбүндө андып олтурган кароолчуга: — «Те Ион-Чилге айтып баргыла, ай жаңырган күндүн тогузунчу түнүндө мөн айткан жоокерлерди күтөм», — деп айттырып жиберди.

Белгиленген күндүн, кечинде мыктылап куралданган жүздөгөн жоокер шыбырт билгизбей дыйкан жашаган айылга келишти. Ал жоокерлердин арасында, баш алгыч канкор адам да бар болуучу. Анткени, «Дыйкан Чечжуну капыстан кайтарып ала албай калчу болсо, абышканын башын кесип келесиң» деген буйрукту аткаруу үчүн жүргөн.

Дыйкан жоокерлерге келип:

— Менин айтканым менен болосунар, эң алгач менин артымдан, шек билгизбей сойлоп жөнөйсүңөр. Силердин кыймылыңарды токой чычкандары да сезбеши керек, — деди.

Жоокерлер абышканын аркасынан жылып жөнөштү. Алар тикенектүү бадалга аз калганда, дыйкан тигилерге шыбырап «Токтогула» деп буйрук берди. Кийин жашыраак он жоокерди тандап, бир нерселерди айтты эле, алар ушунчалык тездик менен чар тарапка сойлоп жөнөштү.

Көп өтпөй күтүп жаткандардан алыс эмес жерлерден алоолонуп өрт чыга баштады. Аңгыча шамал өрттүн жалынын тикендүү бадалды көздөй айдады эле, от бадалга жармашып, тикенектүү чытырман токой алоолонуп, жалбырттап күйө баштады, көп өтпөй алоолонгон өрт асманга көтөрүлдү. Өрттөлгөн ар кайсы жерлерден шаарды көздөй жолдор ачылды.

Мансе! Мансе! — деп кыйкырды дыйкан.

Ошентип жоокерлер Чечжуну көздөй атырылып чабуулга

өтүштү көп өтпөй Самурайлар Корея жоокерлеринин колдоруна түшүп беришти.

Колго түшкөн сансыз көп Япондуктарды дыйкан санап бүтө албай жаткан учурда, таң атып калган. Мына ошол кезде бошотулган Чечжу шаарына падыша өзүнүн генералдары менен келип калышты.

Падыша дыйканды өзүнө чакырып суроо узатты: — Айтчы, тикенектүү бадалга кантип өрт койдун?

— Он чакты жоокерге куурап калган кургак чөптөргө от койгула,— деп буйрук бердим,— деди дыйкан. Андан ары шамал өрттү бадалды көздөй айдады...

— Калп айтпа! Ал жакта эч кандай куураган чөп эмес, кыпындай куурай да болгон эмес,— деди үнүнүн баардыгынча кыйкырып Те Ион-Чиль. Эгерде мен ал чөптөрдү көргөн болсом, мен деле ошентмекмин!

— «Эрте жазда чөптөрдүн үрөндөрүн сээп койбо»,— деп сага ким тоскоол болду? — деп кесе айтты абышка.

Эй алжыган чал, көргөн жок белең, бадалды кайтарган Япондор эч кимди жакын жолотпой жатканын?

— Согушуш үчүн жаан, кылычын, калканың болуш керек. Бирок женишке жетиш үчүн акылмандык дагы, куулук дагы биринчи орунду ээлейт.

Эмесе, мен кантип женишке ээ болгонумду угуп тургула...

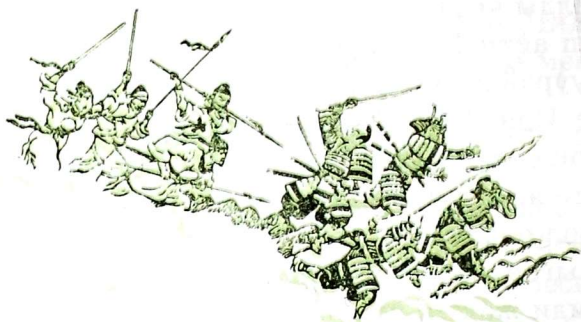
Мен он күн бою кагаздан кичинекей капчыктарды жасап, ичине тандалган чөптөрдүн уругун салып чыктым. Дагы он күн бою кагаздан учуучу жыландарды жасадым.

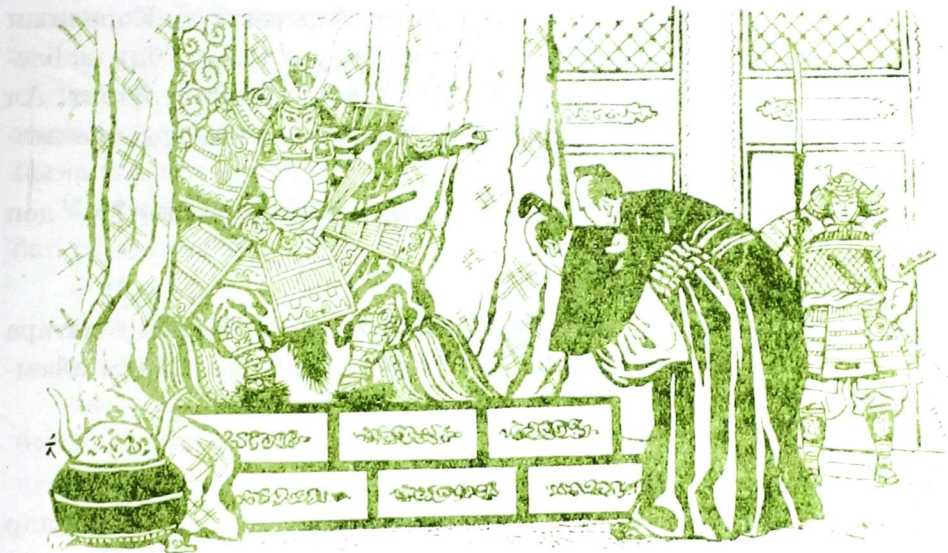
Ал кагаз жыландарга, үрөн толтурулган капчыктарды тагып кичинекей балдарды топтоп алып жыландарды учуртуп ойноттурдум. Ал учурда капчыктагы үрөндөр тикенектүү бадалдарга жакын жерлердин баарына чачырап себилди. Жаан жааган сайын алар өнүп чыгып, жайлы жайлап бой тиреп өсүштү. Мына эми күз келип, бүгүнкү күндө өтө куураган учуру эле. Айдын чыгышы менен тогузунчу түнү жел аргы Чечжуну көздөй согорун эсептеп билдим. Ошентип өзүбүздүн сүйүктүү Чечжу шаарыбызды душмандардан кайтарып алдык,— деди абышка.

Падышанын генералдары дыйкандын айтканын угуп:

— Биз деле куураган чөптөрдү өрттөп, Чечжуну бошотот бол-
чубуз — дешти.

— Жыгылган даракты бутап коюу оңой, бирөөнүн ойлоп
тапкан акылын өзүмдүк кылып алуу да оңой... Эми, айткан кепти
силер туура түшүнчү белеңер... Кой, кетейин, өгүзүм жалгыз
калган,— деп абышка душмандан бошотулган шаарды акылсыз
падыша жана анын генералдарына таштап кол шилтеп басып
кетти...

КУЗГҮНҮН КУЛУ

ул окуя балдар, азыркы учурда эмес, чачын ак буба баскан байыркы-байыркы убакта болуп өтүптүр.

Корей элинин ичинен бир дыйкан уулдуу болот. Наристе күн эмес, саат сайын чоңоюп, беш жашка чыкканда өнөрү жагынан жалпы журт эмес, бүтүндөй мамлекетке даңазасы чыккан дешет.

— «Корей элинен чыккан кичинекей бала окуганды, жазганды, ыр чыгарып, оор-оор табышмактардын жандырмагын чечкенди укмуштуудай билет экен», — деген кабар Жапон императоруна да жетет.

Мындай кабарды уккан Жапониянын императору ишенбеди.

— Корейга барып баланын жөндөмдүүлүгүн байкап келгиле, эмне ошончолук эле шумдук бала бекен? — деп кол алдында кызмат кылган акылман, улук кеңешчилерин Корейаны көздөй жөнөтөт.

Падышага жүгүнүп таазим этип, акылман-улуктары кемеге

түшүп сүзүп олтуруп, көп жол жүрүшөт. Акыры алар Кореянын жээгине келип токтошот. Акылмандар жерге түшүп, бир аз баскан соң таш үстүндө олтурган эркек баланы жолуктурушат. Ал бала ташка олтуруп алып ыр окуп жаткан. Акылмандардын акылманы балага жакын келип:

— Абдан жакшы ыр экен. Бул ырды ким чыгарган? — деп сурады.

— Бул ырды мен чыгаргам,— деди бала.

Акылмандар балага ишенбеди. Анда бала: — Мен ыр чыгара алат бекем, текшерип көрүңүздөр. Мага бир сап сүйлөм айтыңыздар.

Анда бир жапон:

— Карачы, суу үстүндө ай калкыйт...

Анда кичинекей бала: — Ан сайын жымындаган жылдыздар суктангансыйт!

Жапондуктар чындап кызыгышты. Баланын ыр саптарынын кооздугуна суктанышты. Ан сайын баланы тегеректешип, суроо узатышты.

— Айтчы, эмне үчүн чымчыктар чыйк-чыйк, чычкандар деле чыйк-чыйк дешет?

Бала алардын суроосуна дароо жооп берди.

— Эмне үчүн? Эмне үчүн? А эмне үчүн ит дагы, чочко дагы р-рав, р-рав! — дешет?!

Жапон акылмандары каткырып күлүп алышты.

— Сен кызык бала турбайсыңбы: р-рав, р-рав! Деп иттер үрөт, а чочколор антишпейт.

Бала алардын сөзүнө аябай күлдү.

— Эмне билбейсиңерби, чычкандар чыйк-чыйк дешсинчи, чочколор дароо р-рав, р-рав!, — деп куркурап жиберешет, — деди бала.

Баланын жооптору тигилерди аябай кызыктырды.

— Сен, канча жаштасың, атың ким? — деп сурашты.

— Менин атым Чой Чун-Куан, мен 7 жаштамын.

Япондуктар таң калып, бири-бирин карашты:

— Эгер Корея элинин кичинекей баласы мынча акылдуу болсо, чондору акылмандын акылмандары болушса керек?! Кой биз

аларга уят боло элегибизде, тезирээк үйүбүзгө кайталы, — дешип жөнөп калышты.

Океан үстүндө кеме менен сүзүп олтурушуп, акыры өз эл-жерине келишти. Алар жээктен түз эле императордун ак сарайына жөнөштү.

Император алдына келишкен акылмандарын көрүп, жактырбай суроо узатты.

— И, айткыла Корея эли кандай экен?

Чын эле алардын балдары, жапондуктардын кары-картаңдарынан дагы акылдуу бекен?

Акылмандар коркуп кетишти. Анткени кичинекей баладан башка эч кимисине жолукпай келе беришпеди беле. Эми эмне деп жооп бермекчи императорго?.. Акылмандардын ичиндеги эң айлакери, тизе бүгүп жүгүнүп сөз баштады:

— Улуу урматтуум!.. Корея эли жашоодон үмүтүн үзүп койгондой, куураган бир бечара эл экен. А түгүл, алар сиздин бар-жогунузду дагы билишпейт. Биз жапон императорунан келип олтурабыз, — десек, таазим кылып коймок түгүл, сурап да коюшкан жок, — деди.

Императордун бети чүрүшө түшүп, ачууланып кирди.

— Мен аларга согуш жарыялаймын!.. Аны тегеректеп турган кызматчылар:

— Согуш жарыялайбыз!.. Согушабыз!.. — дешип, кыйкырып калышты.

Бир аз убакыт өтүп, императордун көңүлү ачылып, «Дагы эмнени айтасыңар дегендей», — жайланып олтурду. Эч ким унчукпады... Бир кезде: — Күмүш бөлмөдөгү янтардан жасалган кичинекей кутучамды алып келгиле, — деди.

Заматта жан-жөөкөрлөр кутуну алып келишти.

Император колун жогору көтөрдү эле ак сарайдагы бардык кызматчылар, министрлери, жан-жөөкөрлөрүнө чейин баштарын жерге тийгизип, бүжүрөп калышты. Бүжүрөгөндөрдүн ичинен эч бирөө дагы башын өйдө көтөрбөдү, анткени император колун көтөргөндө сөзсүз түрдө кимдир-бирөөнү өлүм жазасына тартуучу. Бул жолу андай болгон жок. Кудайга шүгүрчүлүк... Бардыгы жүгүнүп, баштарын жерге тийгизген учур-

да, император бир нерсени кебезге ороп, кутучага салып, бекитип өз мөөрүн тегерете коюп чыкты. Мына ошондон кийин гана баштарын көтөрүүгө буйрук этти. Көзү менен белги берди эле, улуу кеңешчиси жүгүнүп императордун бут алдына жыгылды.

— Сен бул кутучаны Корея падышасына алып барып берсин. Бул кутучада эмне катылганын таап бербесе, анда ал дүйнөдөгү анкоо падыша! — деди император.

— Ал бир аз тынымдан соң сөзүн улады. Корея падышасы табышмактын жандырмагын тапсын! Ошентип алтын сыя менен император кутучанын капкагына жаза баштады.

Сырты ак, ичи да ак,

Ортосунда сары шар.

Падышага, император суроо салат;

Бул кичине үкөктө эмне бар?

Кеңешчи Жапон башчысынын сөзүн төкпөй-чачпай айтып, Корея падышасына янтарь кутуну жеткирип кайтты.

Корея падышасы бүтүндөй министрлерин, илимпоздорун чакырып:

— Кимде-ким бул кутучанын ичинде эмне барын айтып берсе, өз падышасынын, а түгүл өлкөсүнүн намысын коргой алат, — деп жарыя кылды.

Чогулгандардын баары, ары ойлонуп, бери ойлонуп, кутучаны кайта-кайта тегеретип карап чыгышса дагы бирде-бирөө табышмакты чечмелей алышпады. А түгүл кээ бирөөлөрү жыттап көрүшсө, кээ бирөөлөрү кутучаны чонойтуп көрсөтүүчү айнек менен дагы карап чыгышты, бирок унчукпай тим болушту.

Ушул күндөрү Чой Чун-Куан Сеул шаарына иш издеп келген эле. Ал көчө-көчөлөрдү аралап:

— Жезден жасалган күзгүлөрдү тазалап, жалтыратып берем! — деп кыйкырып жүрөт. Бул кыйкырыкты биринчи министрдин кызы угуп баланы чакыртып, эскирген күзгүсүн берет.

Чой Чун-Куан ишке киришет. Ал күзгүнү жалтырата тазалап жатып, капыстан жарака кетирип алат. Ошол учурда биринчи

министр баланын жанына келип, кызынын эң жакшы көргөн күзгүсүнүн сынып калганын көрүп:

— Каракчы!.. Бул күзгүнүн баасы өтө кымбат!.. Эмне сындырып салдың? Төлөп бергин?! — деп кыйкырып калды.

— Урматтуу мырзам, эгерде төлөп бере турганга акчам болгондо, минтип кыдырып иштебейт элем, — деди бала.

— Болуптур, эгерде төлөгөнгө акчан жок экен, сен мага кул болуп иштеп бересиң. Качан гана карызыңдан кутуласың, ошол күнү бошотом сени, — деди министр.

— Ушул күндөн баштап, сен күзгүнүн кулусун!
Ошентип, Чой Чун-Куан кул болуп кала берди.

Күндөрдүн биринде, министр эс алып олтуруп аялына айтып жаткан сөзүн, Күзгүнүн кулу угуп калат.

— Он күн ичинде янтарь кутунун ичинде эмне катылганын таба албасак, бүтүндөй Корея падышачылыгы ушунчалык шылдың болобуз дейсин, — деди министр.

Бул сөздү уккан Күзгүнүн кулу:

— Падыша ал кутучаны мага көрсөтсүн, балким мен таап берермин.

— Иттин баласы! Эмне мен табалбаган немени, итке минген бечара кул, сен таап коёт бекенсин?!

Мындай сөзүң үчүн таяк жейсиң! — деп колуна таягын ала бергенде, сырттан падышанын башка бир кызматчысы кирип келип: Падыша мени сизге жиберди. — «Биринчи министрим эң акылдуу, ойлоп тапкыч, эң айлакер. Эгерде ал сегиз күндүн ичинде янтарь кутучадагы нерсени таап бербесе анын кулак мурду кесилип, иттерге ыргытылат», — деди. Ушул сөздү айтып бүтүп, кутучаны калтырып кетип калды.

Ачуусуна чыдабай кийимдерин тыткылап, үй-бүлөсүн урушуп, аркы-терки чуркады. Анткени кутучадагы нерсени, эч качан таба албай турганын билчү. Атүгүл кулак мурду кесилип жатканын элестетип, туталанып эмне кыларын билбей жатты. Айласы куруду...

Күзгүнүн кулу, кожоюнуна дагы айтты:

— Балким мен таап берермин?

Министр баланы урушмак түгүл, анын алдына чөгөлөй калып, кулуна жалынып-жалбарып жиберди:

— Эгер сен таап берсең, мен сага сегиз бөлмөлүү үй, кирпичтей болуп уютулган күмүштөн минди берем, — деп жиберди...

— Мага үйдүн да, күмүштүн да кереги жок, мага жана менден башка кулдарыңызга эркиндик бериниз, сураганым ушул, — деди бала.

— Макул, сөз берем! — жалбарып, жалдырады министр. Ошондон кийин Күзгүнүн кулу, кутучаны колуна алып, андагы табышмакты окуду:

Сырты ак, ичи да ак,

Ортосунда сары шар.

Падышага, император суроо салат;

Бул кичине үкөктө эмне бар?..

Окуп чыгып Күзгүнүн кулу:

— Бизде убакыт бар. Бул кутуча 6 күн очоктун жанында турушу керек. Туура 6 күндөн кийин сизге жообун айтам, — деди.

Арадан тез эле 6 күн өтүп жетинчи күн келди. Эртелеп бала очоктун жанына келип, кутучага кулагын жакындатты. Андан соң император жазган табышмактын алдына:

Корей элинин кичинекей баласы да таба алат. Ачып кара тезирээк, ал нерсе келе турган күндү даназалайт!

Табышмактын жообу ушундай, Жапон императоруна кутучаны жеткире берсенер болот, — деди Күзгүнүн кулу.

— Жообун анык айтпайсыңбы, сенин жазганыңдан мен эч нерсе түшүнгөн жокмун, — деди министр.

— Буга менин күнөөм жок. Мындан башка эч нерсе айта албайм, — деди бала.

— Демек, сен мени алдаган турбайсыңбы! Бүттү, сен менин кулум болуп өмүр бою каласың, мен сени бошото албайм!

Кийин министр падышанын алдына баланын жообу жазылган кутучаны көтөрүп барды.

Аны окуган падыша каарын чачыратып, баш кесерин чакыртып, министринин кулак мурдун кестирүүгө буйрук берди.

Министр падышанын алдына кулады.

— Падышам, бул жазылган табышмактын жообун менин кулум жазган, — деп ачыгын айтты.

— Мен сенин кулуңа жакшы жаза таап койдум. Өзү алып барсын, Жапон императорунун алдында жообун чечмелеп бер-

ген соң, ал өзү эле кулдун башын жулдуртуп таштайт,— деди падыша.

Падыша айткандай болду. Күзгүнүн кулун кемеге салып Жапонияга алып келишти.

Белгиленген күнү кул, янтарь кутучаны көтөрүп каардуу императордун алдына келди.

Император кутучаны карап, алдыда турган баланы көрүп ачууланып, кылычын көтөрдү: — Менин табышмагымдын жообу кана? Эмне үчүн Кореянын министрлери келбей, кайдагы бир кичинекей баланы жиберешет мага!.. Жооп бер!.. — деп кулдун төшүнө кылычын такады.

— Жообу, кутучада жазылган,— деди Күзгүнүн кулу, тикирейип.

Император жазууну окуп бүтүп, боору эзилгенче күлдү.

— Корея падышасы, менин табышмагымды жандыра алганы жок! Мунун ичинде эч кандай жандык жок! Бүт дүйнө жүзүнө жар салдырам, «Кореяда жалаң анкоо бечаралар жашайт!» — деп!..

Императордун белгиси менен баш алгыч, түз эле Күзгүнүн кулуна келе жатты.

Бирок эч нерседен коркпой туруп, Күзгүнүн кулу: — Оо, акылман император, табышмагыңыз жөп-жөнөкөй болгондуктан, мен эле жообун таап койдум.

— Калп, калп!.. — деп жатам. Мунун ичинде эч кандай жандык жок, таба алган жоксунар!.. — Эгерде калп айтсам, Улуу урматтуу императорум, ушул жерден башымды алдыртып салыңыз,— деп чечкиндүү айтты Күзгүнүн кулу.

Эй бала, эки мүнөттөн соң башы жок каласың! Бул кутучада болгону тооктун жумурткасы бар болуучу,— деп кутучаны ачтырууга буйрук берди император.

Кызматчылар кутучадагы басылган мөөрлөрдү чечип аз жерден чочуп кетип кутучаны жерге түшүрүп жибере жаздашты.

Кутучанын ичинен сапсары жөжө-короз чыкты. Күзгүнүн кулу жөжөнү алаканына алганда ал «Ку-ка-ре-ку-у!» — деди.

Мына ошондо император, Күзгүнүн кулу жазган кутудагы жазуунун маанисин толук түшүндү.

Кореянын ушундай кичинекей баласы, өзүнүн падышасынан, министрлеринен, а түгүл Жапон императорунан дагы акылдуу болуп чыкканына таң калды.

Ошентип Жапон императору Кореяга согуш жарыялагандан коркуп калды. Анткени «Алардын кичинекей балдары акылдуулугун, кайраттуулугун минтип көрсөтүп олтурса, алардын улуулары ченеми жок акылман болушу керек»,— деп ойлоп, Күзгүнүн кулун аябай сыйлап, алтындан кийим кийгизип, өмүр бою жеткидей байлыкка бөлөп, а түгүл Корея падышасына ысык салам айтып жөнөткөн экен.

ЭНЕНИН МЭЭРИМИ

лгери-илгери Кэсона шаарынан алыс эмес бир кыштакта кедей-дыйкандын үй-бүлөсү жашаган экен.

Дыйкан ошол кыштактагы бай адамдын эгин талаанында жалданып иштөөчү, ал эми аялы күрүч унунан нан жасап, сатуучу. Экөөнүн ортосунда Хан Сен Бон аттуу уулу болгон. Аны эркелетип, моюндарына көтөрүшүп, жандарынан артык көрүшчү.

Бул үй-бүлөгө каргашалуу күн келгенге чейин ынтымакта, бейпилчиликте жашап келишкен.

Күндөрдүн бир күнүндө, атасы жумуштан катуу ооруп келет, көп өтпөй жарык дүйнө менен коштошуп, каза табат. Өлөр алдында аялына:

— Биздин балабызды, илимдүү, билимдүү адам кылып өстүр. Билими бар адам кор болбойт, — деп акыркы өтүнүчүн айтып кетет.

Аялы күйөөсүнүн сөзүн аткарууга милдеттенет.

Качан гана Хан Сен Бон жети жашка чыкканда энеси баласына:

Уулум атандын өтүнүчүн аткаралы. Сен окуп билим алгын. Миндеген иероглифтерди үйрөнүп, философтордун китептерин окуп, андан соң Сеулга барып, сыноодон өтүп илим-билимден жаңылык издеген, илимпоз адам болууга максат көздө. Мына ошондо гана атандын арбагы экөөбүзгө ыраазы болот? — дейт.

Ошентип Хан Сен Бон Кэсон шаарына окууга кетет.

Ал эми энеси, кичинекей үйүндө өзү жалгыз калат. Бул кыштакта күрүч нанды андан мыкты жасаган бир дагы навайчы жок эле. Анын нандары биринен бири өткөн, бары тегиз абдан жегиликтүү, мыкты жабылуучу, ошондуктан кошуна-колоң дебей, бүт сатып алышчу.

Эне байкуш, баласын ойлобогон бир да күн болуучу эмес. Уулун сагынып, кайгы тартып далай ыйлады. Баласын көрүүгө дагы нечен жылдар, айлар, күндөр өтөрүн эстегенде ичи ачышып, жүрөгү сыздап кетер эле.

Күндөрдүн биринде, кечкурун чибиге жакындап келе жаткан дабышты угуп сыртка чыкса, Хан Сен Бон келе жаткан экен. Уулу алыс жол жүрүп чарчаганынанбы айтор өтө жүдөө көрүндү. Уулун сагынган эне, баласына чуркап жетип, бооруна кысып өпкүсү келди, бирок антпеди, жылмайып да койгон жок. Баласы үйгө кире элегинде ачуусу келгендей суроо узатты:

— Эмне үчүн сен үйгө эрте келдиң? Эмне билимдин түбүнө жетип, экзаменге даяр болдунбу?

Эненин мындай каардуу суроосун күтпөгөн Хан Сен Бон бышактап ыйлап жиберди:

Мен аябай чарчадым. Канча күндөн бери жөө басып, нечен деген чакырым жол жүрүп, акыркы эки күндө оозума нар алганым жок. Мага тамак бериңизчи, анан сизге баарын айтып бейрейин.

Эне байкуш уулун кучактап өпкүсү келип, тамак-аштын мыктысын берип, жылуулап жаткырып, бооруна кысып уктаткысы келди!.. Бирок ал антпеди, кайрадан суроо салды.

— Эмне он жылдык билимди жакшы өздөштүрдүм, — деп ойлойсунбу?

— Ооба, он жылдык убакытта окутулган билимди жакшы өздөштүрдүм, ошондуктан үйгө кайтып келбедимби, — деди уулу.

— Андай болсо калем сапты алып, кагазга он иероглифти жазгын, — деди эне.

Уулу калем сап, кагазын даярдап эми жазайын дегиче, энеси күйүп турган чыракты үйлөп өчүрүп койду.

— Сен ушундай карангыда иероглифтерди жазып чыккын, а мен болсом нанымды бышырайын.

Арадан убакыт өттү. Нандарым бышты! — деди эне кайрадан чыракты жандырып. Хан Сен Бон энесине өз ишин көрсөттү. Карангылыкта иероглифтер тегиз болбой, ийрейип-мыйрыйып, ал гана эмес кээ бир жерлерине жайыла сыя төгүлүп калган...

— Эми, мен жасаган нандарды көрөлү? — деди энеси. Нандар тегиз, биринен бири татынакай, куду күндүз бышырылган сыяктуу, бодурайып кыпкызыл.

— Мына, көрдүң! — деди энеси уулунун ийнине колун коюп:

— Сен азыр кайра Кэсонго жөнө, сенде убакыт толтура. Илимбилимди жакшылап өздөштүрүп, качан гана кесип ээси болгон соң үйгө кайтып келесин.

Энеке, антпесениз... Андан көрө уктап эс алып, эртең менен кетейинчи!.. Мен күн, түн дебей канча күндөн бери жол жүрдүм, чарчаганымдан кулайын деп турам, — деди.

— Жок. Эс алууга, акың жок! — Мына жолуна нан, тамак-аш, алгын да, жөнөгүн! — деп катуу буюрду энеси, сөөмөйү менен эшикти көрсөтүп.

Ошентип Хан Сен Бон коюу түндө жолго чыкты. Кэсон шаарына жетүү үчүн далай кыйынчылыктарды артка таштап, зорго жетти. Жолдон шаркырап аккан сууну кечти, калың токойду аралады, жырткыч айбандардан качты.

Кэсонго келгенде өз энесинин каардуу мамилесин, жолдогу көргөн азаптуу окуяларын эстеп катуу ыйлады. Андан соң, энеси түйүп берген түйүнчөктү чечти. Карангыда бышырылган нандарды караса, биринен-бири өткөн татынакай, тегиз бип-бирдей көлөмдөгү нандар...

Мына ошондо гана Хан Сен Бондун оюна таптакыр башкача ой келди. Энем карангыда жапкан нандары укмуштуудай жакшы болгон экен, а менин жазууларымчы, ийри-муйру болуп, кап уят болгон турбаймынбы... Демек, энем өз ишинин устаты экен. А, эмне үчүн мен боло албайм?.. Мен дагы мыкты, билимдүү адам болушум керек, — деп алдына чоң максат койду. Күнү, түнү изденип окуду, мыкты-мыкты илмпоздордун эмгектерин, ачылыштарын үйрөндү.

Ошентип жыл артынан жылдар, ай артынан айлар, күн артынан күндөр сызып өтүп, арадан беш жыл өттү.

Эне байкуш, күндөрдүн биринде дагы кечкурун үйүнө жакындап келе жаткан дабышты укту. Эшикти ачса, жылмайып кучак жайып келе жаткан уулу экен. Энеси дароо суроо узатты:

— Үйгө келаткан экенсиң, мен айткан нерсеге жетише алдыңбы?..

— Жетиштим энеке, — деп жооп берди уулу.

Үйгө кирип китеп, дептер, кагаз, калем сабын алып стол үстүнө койду. Чыракты өчүрүп, жазууга киришти.

Арадан он мүнөт өткөн соң, Хан Сен Бон: энеке, чыракты күйгүзүп, менин жазганымды көрүңүз, — деди.

Энеси чыракты жандырып, уулунун эмгегин караса, жазылган иероглифтери биринен-бири өтүп тегиз, даана, сулуу жана таза.

Мына, ошондо гана эне байкуш, уулунун маңдайынан өөп, баласын бооруна кысты:

— Айланайын уулум, мен сени кандай сагындым, кандай күттүм, — деди. Ошол кезде эненин көзүнөн, мөлт-мөлт этип жаш куюлуп турду.

Жылдар өттү... Хан Сен Бон атактуу илимпоз болду. Кийин анын окуучулары:

— Сиз кантип атактуу илимпоз болдуңуз эле? — деген суролоруна:

— Энемдин мага болгон мээримин, ушул даражага жеткирди, — деп жооп берди Хан Сен Бон. Дегеле ким болсоң дагы, өз ишинди жакшы жасасаң, дитинди берсен, туура жүрүп, чыдамкай болсоң каалаган максатыңа, тилеген тилегине сөзсүз жетесиң...

Бул менин сөзүм эмес, бул менин энемдин мээримдүү сөзү, — деп жооп берди Хан Сен Бон...

ПАДЫША КУШТУН СЫЙЛЫГЫ

Улгери-илгери эки бир тууган болуптур, Хон Бу жана Наль Бу деген. Наль Бу абдан бай, ал эми Хон Бу өтө кедей жашаган экен. Наль Бунун балдары жок, ал эми кедей Хон Бунун бир бала, бир кызы бар эле. Алар абдан ынтымактуу жашашчу. Балдардын апасы: «Биздин үрүп чыгар итибиз, үн чыгараар малыбыз болбосо да, балдарыбыз боорукер, тартиптүү өсүп жатышат»,— деп ток пейил тартып, кубанып калуучу.

Үй сатып алалы десе, тапкан акчалары тамактан ашчу эмес. Үй-бүлөсү менен самандан бут кийим токуп сатып оокат кылышчу. Кез-кезде акчалары тамакка жетпегендиктен, кеч курун ачка боюнча уктап калышаар эле.

Бир жолу мындай каргашалуу окуя болду. Жайлы-жайлай күн ысып, кургакчылык болуп күрүч өспөй калат. Хон Бу күрүчтүн саманынан чокой токуучу. Эми минтип саманды да табуу кыйынчылчылыкка турду.

Күндөрдүн биринде жегенге эч нерселери жок отуруп ка-

лышты. Балдары ачкалыктан ыйлап ата-энесинин зээндерин кейитти.

Алдан тайып жатып калган балдарын көрүп, эне байкуш ыйлады.

Багы жок Хон Бу аялынын көз жашын көрүп, кейип олтуруп, таң заарынан жумуш издеп шаарды көздөй жол тартты.

Аялы айласы түгөнгөндө, эркек баласын ойготуп:

— Балам сен, атаңдын бир тууганына барып, «Биз ачкадан өлгөнү калдык, жок дегенде бир ууч күрүч берип тургулачы»,— деп сурап кел. Эгерде куру кол келе турган болсоң, анда атаңдын агасынын боору таш.

Бала Наль Бунун үйүнө жөнөдү. Ал дарбазадан киргенде эле мал короого туш болду. Ал жерде дыңкыя тойгон чочколор, букалар, семиз, майлуу тооктор жана көптөгөн каз, өрдөктөрдүн каркылдап жүрүшкөнүн көрдү.

Бала экинчи короого киргенде, арсылдап үргөн иттер аны көздөй чуркашты. Ошол учурда үйдөн кызматчы аял чыга калып иттерди чакырып, тамак берди:

— Кет, жогол! — деп балага кыйкырды аял.

— Самсаалап, итирейип бул жакка эмне келдиң?

— Мен Наль Бу мырзанын жээни болом, мен ага жолугушум керек — деди бала.

Кызматчы аял баланы, башка жол менен ээрчитип кожоюнга жолуктурду.

Наль Бу кооздолуп жасалгаланган жарык бөлмөдө олтуруп мүштөгүнөн узун түтүндү чыгарып, чылым тартып жаткан экен. Ачкасынан эриндери кеберсиген, эски кийимдери тытылып зорго турган баланы көрүп, оозундагы мүштөгүн колуна алып, ачуулуу сүйлөдү:

— Сен кимсиң?.. Бул жакка кантип келдиң?..

— Мен сиздин иниңиз Хон Бунун баласы боломун. Апам менен карындашым ачкадан өлгөнү жатышат. Карызга бир аз күрүч берип турунузчу?.. Наль Бу баланын сөзүн угуп зорго жооп берди.

— Кап... Менин күрүчтөрүмдүн баары кампада бекитилүү, а ачкычын каякка коюп койгонубузду билбей издеп жатабыз.

Эгерде мен сага эт берсем, менин иттерим арканан ээрчип, сени эт менен кошо чайнап коюшу мүмкүн.

Чочконун боткосунан берсем, чочколор талайт... Букалардын чөбүнөн берсем, алар ачка калышат. Тооктордун жеминен берсем, алар жумуртка туубай калса эмне кылам, ошондуктан көзүмө көрүнбөй жогол!

Бала оор үшкүрүп, үйүн көздөй жөнөдү. Жолдо келе жатып, апасы менен карындашы жол карап жатканын эстеп абдан кайгырып кетти. Кап, бир аз эле акчам болгондо экөөнүн курсагын тойгузбайт белем,— деп кыялданды.

Ошол учурда мергенден жолдуу келе жаткан мергенчиге жолугуп калат. Анын куржунунда атып алган коёндору бар экен.

Мергенчи баланын жанына келип:

— Жапайы куш айылдагы жөжө-тоок дегендин баарын терип жеп бүтүрдү. Мен аны атып таштайын,— деп аябай аракет жасадым, бирок жапайы куш булуттун арасына кирип жок болот.

— Жаанын огу кушка жетмек түгүл, булутка жетпей кайра тартат дегиче, бала тээ алыста канатын калдайта учуп келаткан жапайы кушту көрүп калат.

— Тезирээк, бадалдын түбүнө жашыныңыз,— деди бала шашылып. Куш ылдый түшө бергенде жаза тайып кетпей түз атыңыз,— деди.

— Мергенчи калың бадалдын арасына кирип жашынаары менен көк чөптүн үстүнө бала өлүмүш болуп кыймылсыз жатып калды.

Арадан бир аз убакыт өттү. Бала даале болсо кыймылсыз сулк жатат, ал эми куш баланын үстүндө тынымсыз айлана берди.

Бул куш өтө амалкөй, сак куш окшойт, башын ылдый салып, сулк жаткан баладан көзүн албады. Бир кезде шукшурулуп баланы көздөй сызып келе жатты. Качан гана ал баланын бооруна келип коно бергенде, жаанын огу келип, жонуна сайылды. Жапайы куш канаттарын жайган боюнча жерге кулап түштү.

— Ыракмат, чоң жигит!,— деди мергенчи балага.

Кыйын бала экенсин. Сенсиз мен бул шүмшүктү атып өлтүрө албайт элем. Мына сага, менин ыраазычылыгым,— деп бир ууч тыйын берди.

Кубанычы койнуна батпай, бала байкуш тызылдап үйүн көздөй чуркады.

Жолу болбой үйгө кайткан атасы, башын жерге салып кейип олтурган экен.

Бала алып келген тыйындарын ортого жайната таштады. Аны көрүп, кубанып кеткен Хон Бу баласын ээрчитип базарга барып тамак-аш алып, калганына чокой токуганга самандардан сатып алышты.

Ошентип күн артынан күндөр өтүп жадыраган жаз келди. Келгин куштар учуп келип, уяларын салышты. Бир күнү эки чабалекей Хон Бунун алачыгынын кире беришине уяларын курушту.

Жайында ал уяда балапандар пайда болду. Алар дайыма ачка болушчу.

Адамдардын дабышын угушса деле, ооздорун арандай ача беришчү. Хон Бунун үй-бүлөсү шатыга чыгып аларга курт, кумурскаларды ооздоруна таштап, кошо багышып жүрүштү.

Күн артынан күн өтүп, акырындап балапандар чоңоё башташты. Канат күүлөп бир азга учууга жарап калышкан. Дал ошол күндөрү чон жылан уяны көздөй сойлоп бара жатканын көргөн Хон Бу катуу кыйкырып калды:

— Жылан, жылан!.. Учуп кеткиле, тезирээк!..

Кичинекей балапандар кыйкырыктан улам жакын жерден соснага учуп барып конушту, бирок артта калган эң кичинекей балапан уча албай жерге кулап түштү. Хон Бу балапанды колуна алып, жардам берейин деди эле, бир буту сынып калганын байкады. Ал балапанды үйүнө алып келип, бутун таңып жаткырып, балдарына күнүгө тамактандырып турушун буюрду.

Күз келгенде буту сакайып калган балапан алачыктын ичинде учууга жарап калган. Бир күнү Хон Бу аны талаага алып барып, коё берди. Чабалекей асманга учуп чыгып, канаттарын жеңил күүлөп сызып жөнөдү.

Ал учуп олтуруп, эч качан кыш болбогон жылуу өрөөндөгү куштардын падышачылыгына келди.

Падышасы аксак чабалекейди көрүп, таң калды:

— Мен үч жүз жыл түркүн куштарга падыша болуп келем, бирок сендей төкөр чабалекейди биринчи жолу көрүшүм, — деди.

Төкөр чабалекей: Кедей адам аны кантип дарылап бакканын, дегеле болгон окуяны болгондой айтып берди.

Анын сөзүн уккан падыша куш: — «Жакшылыкка жакшы-

лык», — деген, бул ашкабактын уругун алгын, жаз алды менен ошол сени баккан адамга жеткирип бергин, — деди.

Дениз үстүндө жылуу шамал соккон учурда Кореяга жакын жээк менен келгин куштар кайрадан мурдагы жерлерге учуп жөнөштү. Алар эки күн, эки түн жол жүрүшүп, үчүнчү күн дегенде баягы чабалекей конуп калган алачыкты көздөй учуп келип, эшик үстүнө конуп, чыйк-чыйк этип үн чыгарат.

Хон Бу уйкусунан ойгонуп, үн чыккан жакты көздөй басты. Чабалекей учуп келип Хон Бунун алаканына, ашкабактын уругун таштады.

Кубанып кеткен Хон Бу ошол замат алачыгынын түбүн казып, урукту отургузуп, суудан куюп койду.

Арадан үч күн өткөн соң, ашкабактын өнүп калганын байкады. Күн санап ашкабак тез эле жайыла өсүп кетти. Бир күнү карашса ашкабактын сабагында үч гүл ачылып калганын көрдү. Эки жумадан кийин кичинекей тоголок ашкабактар пайда болуптур. Алар тез эле чоңоюшту. Акыры үзө турган мезгил да келип жетти. Ашкабактар тим эле, ээ жаа бербей чонойгон сон бычак менен кесүүгө болбой, акыры араа менен аралашып үзүп алышты. Ашкабакты аралап тең экиге бөлүштү. Мына ошондо кызык башталды...

Бөлүнгөн ашкабактын ортосунан кичинекей бала чыкты да, эки кумураны Хон Бунун алдына койду:

— Бул... Сиздерге жиберген куштардын падышасынын белеги. Алтын кумурадагы сууну ичсеңиз дайыма ден-соолукта болосуз, күмүш кумурадагы сууну ичсеңиз дайыма жаш болосуз — деп, бала көздөн кайым жок болуп кетти.

Кедей кубанып белектерин, алачыгына кийирип коюп экинчи ашкабакты аралап кескенче шашылды. Зорго ашкабакты кесип өзөгүнөн ажыратты эле, анын ичинен алты уста секирип сыртка чыгышты. Алардын ар биринин колунда унаалары бар экен: — Биринчисинин колунда балта, экинчисинде араа, үчүнчүсүндө шынаа, төртүнчүсүндө мыктар, бешинчисинде күрөк, алтынчысынын колунда жыгачтарды кооздой турган ар түркүн куралдары.

Айтор алар билектерин түрүп, дароо үй салганга киришти. Хон Бунун көптөн бери эңсеп келген оюу ишке ашып, усталар сегиз бөлмөлүү, үйдү кура башташты.

— Хон Бу үчүнчү ашкабакты кесмекчи болду. Мунун ичинде бир аз күрүч болсо экен, — дегичекти ашкабак өзүнөн өзү кесилип, ичинен ызы-чуу болушуп, каз-өрдөктөр учуп чыгышты, алардын аркасынан тооктор, фазандар, индюктар, эң акырында жүк жүктөлгөн үч эшек чыга келишти. Алардын үстүндө кап-кап, алтын-күмүш жүктөлгөн...

Ошентип Хон Бунун үй-бүлөсү байлыкка маарып жатып калышты. Алар тегерегиндеги кедей-кембагалдарга акча-тыйындарынан канчалык таркатып, жардам беришсе, үйдөгү каптары ошончолук алтын-күмүшкө толуп турду.

— «Хон Бу кедейлерге акча таркатып жатат», — деген кабар бир тууганы Наль Буга угулду.

Аны уккан бай, түк ишенбеди. Ошондуктан боору эзилгенче каткырып күлдү.

— Хон Буга байлыкты ким коюптур? Акчасы түгүл, чокой токуп сатканына саманы жок!

Эмнеси болсо да иним Хон Бу ачкадан өлгөн жок бекен, — деген ойдо бир тууганынын үйүнө келди. Бир тууганынын короосунда сегиз бөлмөлүү заңгыраган үй, өз-өзүнчө кыдырата тизилген үч сарай. Биринчи короодо уйлар, экинчисинде жылкылар, үчүнчүсүндө тооктор, каз-өрдөктөр, фазан, индюктар жык жыйма. Андан бери мөмөлөрү келишкен бакча, жыты анкыган гүлдөр... Мына укмуш, тим эле жомоктогудай! Наль Бу ичи күйгөнүнөн эки бети чыңалып чыкты. Хон Бу агасынын келгенин көрүп, жайылган дасторконго чакырып олтургузду, аябай коноктоду. Наль Бу, кекечтенип араң сурады: — Мынча байлык сага кайдан келди?..

Калп айталбаган Хон Бу, болгон окуяны бүт айтып берди.

Бай үйүнө кайтып келип, чабалекейдин уясын алып кел, — деп кызматчы аялга буюрду. Кызматчы аял кожоюну айткандай кылды. Уяда чабалекейдин үч балапаны бар эле.

Таң эртең менен Наль Бу уядагы эки балапанды өлтүрүп, үчүнчүсүнүн буттарын сындырып үйүнө киргизип кетти.

Ошентип, жай бою балапанды багып, күз келгенде эркиндикке коё берди.

Азаптан кутулган чабалекей өз падышасына учуп келди.

Куштардын падышасы, абдан төкөрөндөп жүргөн чабалекейден сурады:

— Айтчы, эмне мынча төкөрөндөп калгансың? — деди.

Чабалекей болгон окуяны бүт айтты. Бир адам анын бир туугандарын жерге чаап өлтүргөнүн, өзүнүн эки бутун чорт сындырып, кийин дарылап багып, күзүндө коё бергенин айтып берди.

Куштардын падышасы чабалекейдин айтканын угуп, аябай кейиди. Акырында ага ашкабактын уругунан берди. Жаз алды менен бул үрөндү ошол байга алып бар, унутпагын, — деди.

Кыш айлары өтүп, тез эле жаз келди. Наль Бу тамекисин түтөтүп, сыртты карап олтурган учурда чабалекейдин «чыйк-чыйк», — деген үнү угулуп калат. Ал үйдөн атып чыкса, короодо былтыркы чабалекей учуп келип, анын алдына ашкабактын уругун таштап, кайра учуп кеткенин көрдү.

Ошол замат ашкабактын уругун, там түбүнө көмүп койду. Үч күндөн кийин ашкабактары өнүп калганын көрүп аябай кубанды. Жайлы жайлай шамалдан, жаандан, ысыктан коруп, таза суудан куюп сугарып айтор аябай бакты.

Ашкабактын сабагы узаргандан узарып, үч ашкабак эмес бешөө байлады.

Байдын төбөсү көккө жеткендей сүйүнүп, түшүмүн үзө турган күндү чыдамсыздык менен күттү. Үйдү курчап өскөн ашкабактар үйдү кыса чоңоюшуп үйдөн жарака чыгарышты. Бай аялы экөө буудай, күрүч сактоочу кампага кирип уктап жүрүштү.

Акыры ашкабактар дынкыя чоңоюшуп үйдүн төбөсүн талкалашты. Наль Бу үйүнүн талкаланып калганына өтө деле кейиген жок. Анткени ашкабактан чыгышкан усталар, мага мындан да чон үй куруп берет, — деп ток пейил жүрдү.

Ошентип Наль Бу дарбазаны бекем илдиртип, биринчи ашкабакты кести. Андан он бөлмөгө бата тургандай жайнаган бийчилер, музыканттар чыгып бийлей баштабаспы. Бекер оюнзоокту жыргап көрүштү бай, аялы экөө. Бийчилердин чарчай турган түрлөрү жок, барган сайын эргип, күч алып жер тепкилеп бийлеп жатышты. Качан бүтүрөсүңөр, — деди бай тигилерден... Токтобостон ого бетер күчөтүштү. Карап олтурган экөө аябай чарчашты. Акырында чыдабай кетип, бийчилердин башчысына кыйкырды:

— Болду, жетишет! Жоголгула, бул жерден!

Бийчилердин башчысы ал сөзгө капа болду. Тескерисинче, байга жүгүнүп:

— Силер биздин оюндарыбызды, бийлерибизди көрүп, моо-кумунарды кандырдынар, эми акысын төлөгүлө!.. Сен бизге он миң иен бересин, биз кетебиз. Бербесен баарыбызды багасын! — деп ачууланды. Айласы түгөнгөн бай бир кап акча берип, акыры алардан кутулду.

Наль Бу экинчи ашкабакты кесүүгө ашыкты. Араа менен аралап жатып аялы экөөлөп сабагынан зорго ажыратып алышты. «Кесилген ашкабактан усталар чыгып, бизге жаңы үй салып беришет», — деп ойлошкон. Бирок андай болбоду. Ашкабактан чачтары кырылган он монах чыга калышып Наль Будан садага берүүсүн өтүнүп тегеректеп алышты. Эптеп оноону алдап-салдап көчөгө чыгарды. Бирок байдын жанын коюшпаган он монах болбой жатып анын миң иенин алып жолдоруна түшүштү.

— Кайгыра бербе, — деди аялына. — Үчүнчү ашкабактан мүшөк-мүшөк алтын-күмүштөрдү алабыз.

Алар үчүнчү ашкабакты кесишсе, кудай жамандыкты көрсөтпөсүн, ичинен өлүк көтөргөн адамдар чыгышты. Анын аркасынан акча төлөп ыйлай турган топураган аялдар озондоп бакырып-өкүрүп ыйлап Наль Буну тегеректешти. Ушунчалык ызычуу көтөрүп жиберешкенинен улам кошуналары «Эмне болду», — дешип дарбазадан баш багып жатышты.

— Жоголгула, бул жерден! Силерди ким чакырды! — деп кыйкырып салды Наль Бу.

— Бизге ар бирибизге кара көйнөк кийип ыйлап бергенибиз үчүн акыбызды төлөп бергин, мына ошондо кетебиз, — дешип ботодой боздоп, ач кыйкырык салып, катуулап ыйлай башташты.

Наль Бунун корккону кошуна-колондору короосуна толуп, кесиле элек ашкабактарды көрүп коюшат, — деп шашылып, тигилер сураган он миң иенин берип зорго узатып жиберди.

Төртүнчү ашкабактан беш ырчы ырдап чыгышты. Ар бир ырчынын өз өзүнчө ырлары бар экен. Биринчи ырчы он эки ай, бир жылга тете боло турганын, экинчи ырчы бир айда отуз күн болорун, үчүнчүсү сааттар жылып күн болорун, төртүнчүсү эски жылдагы өлүмдөр, бешинчиси жаңы жылдын жаңырганын айтып ырдашып үндөрүн созушту. Айтор алардын ырлары бир ай ырдашса дагы түгөнө турган эмес. Балээ болду...

Кайсы биринин ырын угарын билбей, Наль Бунун кулагы тунду. Ары качса ары, бери качса бери басып ырдашып айтор

ырчылар анын айласын кетиришти. Кулагын жаап жерге жыгылды. Ошондо ырчылар өз акыларын сурашып кампадагы дан эгиндерин бүт ташып кетишти.

Наль Бунун «Бербейм, эч нерсе бербейм, мени дансыз калтырып ачка өлтүрөсүңөрбү!», — деп кыйкырганына карабай, ырчылар эгиндерин өгүздөргө, аттарга жүктөп, шыпырып баарын алып кетип баратышып:

— Бешинчи ашкабактан, байыйсың кейибе! — дешти тигини жоошутуп...

Калтырак баскан колдору менен бешинчи ашкабакты кесе баштады Наль Бу. Мунусу мурдагылардан да чоң анан абдан катуу эле.

Ошол кезде күн тоо артына жашынып, батып бараткан учур болуучу. Бай ашкабакты аралай берди, аралай берди, акыры жарака кетип тең экиге бөлүндү. Ангыча анын ичинен алоолонгон от чыгып, ышкырыгы таш жарган шамал коштолуп, араң турган үйдү өрттөп, кулатып өттү.

Айдалары куруган Наль Бу менен анын аялы кошуналарын жардамга чакырышты. Бирок бир дагы кошунасы жардамга келишпеди.

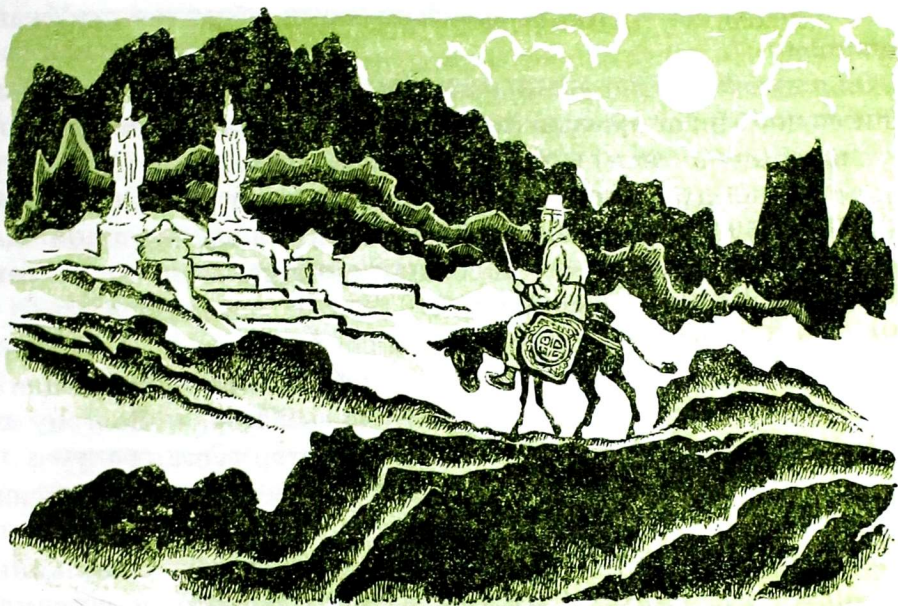
Анткени алар кошуналарына жамандыктан башка, эч качан жакшылык кылышкан эмес эле.

Акыры алтындары, акчалары катылган сандыгы күйүп жатканын көргөн Наль Бу «Сандыгым!!!» — деп кыйкырып өрттүн ичине кирип кетип, кайта кайрылып чыкпай калды.

Ошентип боору таш, сараң бай өрттөлүп өлдү. Анын өлгөнүнө айылдагылардын бирөөсү дагы кейип коюшканы жок.

Сиз дагы кымбаттуу окурман, көзүңүзгө жаш албай эле койсоңуз болот... Эч кайгырбаңыз. «Колу менен жасаганды, башы менен тартат», — деген сөздүн калети жок белем...

ЗЭЭНДҮҮ СОТ

Күндөрдүн биринде жибек саткан бир соодагер Пхеньянадагы базарга бара жатты. Ал өзүнүн эшегине 30 түйүнчөк жибекти кабына салып жүктөп алган болуучу.

Жолдо келе жатса тез эле түн кирип кетет. Конуп калууга жакын арада айыл түгүл, бак дарактуу бакча да жок. Акыры жакын жерде мүрзөлөр бар экенин байкады. Мүрзөлөрдүн арасында бийик-бийик таштан жасалган адамдардын эки сөлөкөтү турган.

Соодагер дал ошол жерге келип эшегин байлап, жибек салынган кабын башына жазданып түнөмөк болду. Абдан чарчган соодагер катуу уйкуга кетет.

Эртеси ойгонуп түйүнчөгүн караса жибектеринин ордуна таш жаздалып калган экен. Аны көрүп соодагер ыйлап жиберди. Анткени, анын жанында же акчасы, же сата турганга бир нерсени болсочу.

— Ээ жараткан кудай, эми үй-бүлөмдү кантип багам,— деп

кобуранды. Айласы түгөнүп ары-бери басып, абдан кейиди, жаны кашайды.

Ойлонуп-ойлонуп, акыры жакын арада да жайгашкан айылдагы сотко барып арызданмакчы болду. Барса, ал жердин соту Сеул шаарына кеткен экен. «Убактылуу сот болуп иштеп тур», — дешип, айылдын жашоочулары бир карыяны дайындап коюшуптур. Ал карыя башка чалдарга окшогон эле жөнөкөй адам экен. Бирок ал өзүнүн чынчылдыгы, акылмандыгы менен башкалардан өзгөчөлөнүп турчу.

Соодагердин арызын сот жакшылап укту.

— Сен мүрзөлөрдүн арасынан эч кимди көргөн жок белең?

— Жок, эч кимди, — деп жооп берди соодагер. — Болгону мен жаткан жердин эки жагында таш сөлөкөттөр турган болуучу.

— Анда, ошол таш сөлөкөттөрдү бул жерге алып келгиле, алар күбө болуп беришсин, — деди сот.

— Элдер айран-тан калышты. Биздин сот акылынан айнып калган жокпу? Капырай мүрзөдөгү таш сөлөкөттөр кантип күбө болушмак эле. Бирок сот менен кайым айтышуу болбогон иш. Ошондуктан акыры соттун айтканындай кылышты.

Сот болгон күнү, айылдагылар бүт чогулушту, анткени таш сөлөкөттөр күбө болгон мындай сот эч болуп көрбөгөн. Эми аларды сот кандайча суракка алары, жыйынтыгы эмне менен бүтөрү жалпы журтту кызыктырды.

Бирок сот карыя бу жыйынга 30 эле адам катыша аларын айтып өттү. Алгач, залдагы олтургандардын баарын санап чыгып, 30 киши экенин көргөндөн кийин сотту баштады.

Сөз башын, жазуучулардын мыкты чыгармаларынан баштап, андан сон Кореянын мыйзамдарын окуп, ууруларды катуу жазалоо жөнүндөгү пункттарды айтып келип, жабыр тарткан соодагер адамга эмне болгонун бүт айтып бер, — деди.

Соодагер башынан өткөн окуяны төкпөй-чачпай бүт айтып берди.

Мына ошондон кийин гана соодагердин жанында турушкан эки сөлөкөткө суроо узатты.

— Кана, айтып бергилечи, жибектер уурдалган түнү силер кимди көрдүңөр?

Эки сөлөкөт албетте унчукпады. Ошондо сот буйрукту катуу берди:

— Менин суроомо жооп бергинер келбейби, анда мен силерге жаза колдоном:

— Экөө тен жыйырма-жыйырма жолу таякталсын! — деди. Сот күзөттөгүлөргө «ургула»,— дегендей белги берди. Күзөттөгүлөр дуб таяктарын алып, сөлөкөттөрдү болгон күчтөрү менен сабап киришти.

Аларды карап олтурушкан бөлмөдөгү отуз адам, боорлору эзилгенче, ыкшып күлүп жатышты.

Күлкүлөрдү уккан сот, ачуусу келип ордуна кыйкырып тура калып:

— Соттун өкүмүнө күлгөн — кыянатчылык! «Күлгөнгө күлө жетем»,— деген ошондуктан бардыгына жазага тартыласынар! Күн баткыча жибек түйүнчөктөн алып дал ушул жерге келесинер. Кимде ким кечигип же алып келе албайт экен, ал адам катуу таякталат!

Күлкүлөрүн токтотушкан отуз киши соттун алдына топтолушуп кепке келүүсүн өтүнүп жатышты.

— Урматтуу сот, бизди түшүнүңүз, өзүңүз билесиз биздин айылда эч качан жибек сатылган эмес, кайдан алабыз?!

Сот өз өкүмүнө катуу турду.

— Кимде-ким жибек алып келбейт экен, дуб багынан жасалган таяктын даамы кандай экенин жакшылап сезе алат, болду кеп ушундай! — деп кебин бүтүрдү. Сот жөндөн-жөн айтпасын билишкен адамдар тез-тезден таркап кетишти. Акыры сот кандай ойлогон болсо, окуя дал ошондой болду. Күн батаары менен отуз адам, отуз түйүнчөк жибекти соттун алдына алып келип коюшту.

Муну көргөн соодагер кубанганынан кыйкырып жаш баладай секирди.

— Бул менин жибектерим! Булар менин түйүнчөктөрүм!

— Туура айтасыз, баары сеники! — деди сот.

Анан тегеректеп турушкан отуз адамга кайрылды.

— Жибектерди кимден сатып алдынар?

Бардыгы бир ооздон жооп беришти. Биздин айылдагы дүкөнчүдөн. Ал бизге көпкө чейин «Сатпайм!..» — деп текеберленди. Биз болсо таяк жегибиз келбегендиктен, үч эсе кымбат сатып алалы,— деп макулдаштык. Мына ошондо гана ал бизге бүт түйүнчөктөрдү сатып жиберди.

— Демек, бул соодагердин жибектерин биздин дүкөнчү уурдаган экен да? — деди сот.

— Эми, баарынар ал дүкөнчүгө барып, акчанарды кайра алгыла да ууруну менин алдыма алып келгиле. Анын таманына 100 жолу шапалак урулсун, — деп буйрук берди. Андан соң элге кайрылып: — Бул таш сөлөкөттөр бизге жардам берди. Эгерде мен таш сөлөкөттөрдү сабатпаганда, силер күлбөйт эленер, силер күлбөгөндө, мен силерге жаза колдонбойт элем. Ал эми жаза колдонбой койгонумда силер үч эселеп төлөп, жибекти таап келбейт болчусунар.

Мына ошондуктан ууруну табууда, бул таш сөлөкөттөр чоң жардам беришти. Эми аларды өз орундарына алып барып, тургузуп койгула! — деди сот.

Ошентип ууру өз жазасын алды. Соодагер эшегин минип, жибегин артынып базарга жөнөдү. Эки сөлөкөт орундарына келди.

Ошентип соттун айлакерлиги, зээндүүлүгү, акылдуулугу эл ичинде көпкө айтылып, анын даназасы алыска таркаган экен.

САРАҢ БАЙДЫН ӨЛҮМҮ

Члгери-илгери бир дыйкан уулдуу болот. Бирок ал колунда жок бечара болгондуктан уулун бага албай калат. Бала жети жашка чыкканда атасы аны, бир байга жалчылыкка берет. Эртеден кечке эмгектенсе дагы баланын иши көзгө көрүнбөйт. Ошондуктан кожоюн баланын кылган ишине эч качан ыраазы болбойт.

Баланын ичкен-жегени, жаткан жери жаман болсо дагы, дайыма көңүлү ачыктыгы, зээндүүлүгү, кичи пейилдиги, эмгекчилдиги менен башкаларды таң калтырчу.

Арадан жылдар өтүп, бала он жашка чыкканда, ал жашаган кыштакта кайгылуу окуя башталат.

Адамдарды жугуштуу оору басып, биринин артынан бири өлө берет. Бечара эл улам бир жакын тууганын жерге берип, каргашалуу күндү баштарынан өткөрүп жатышты.

Мындай жугуштуу ооруну айыктыра турган, дартка даба болор даарынын жоктугуна өкүнүштү.

Дал ошол айыл ичинде акылдуу, көп нерсени билген картан

бир карыя жашай турган. Карылыгынан улам, жашы канчага келгенин унутуп, билбей калган дешчү эл аны.

Күндөрдүн биринде карыя эл-журтту жыйнап кеп курат:

— Калың токой ичинде «Жень-шень» деген чөптүн тамыры бар. Ал тамырдын кайнатмасын бир ууртаган адам ооруган оорусунан сакаят, ал эми көбүрөөк ичсе жүз жашка чыгат, — деп айтат.

Бул сөздү уккан сараң бай, ошол замат токойго жөнөйт. Ошол эле күнү бала да жолго чыгат. Экөөнүн тең максаты, жень-шендин тамырын табуу.

Үч күн, үч түн калың токой ичин аралап, сараң бай сырдуу тамырды издеп аябай чарчады. Төртүнчү күнү дегенде бажырайып өсүп турган жень-шендин беш гүлүн көрдү. Кубанганынан үнүнүн бардыгынча кыйкырып, жаш балача секирип алакан чапты. Токой ичин жаңыртып каткырып күлдү. Мындай бакыт ар-кимге эле жолуга бербейт эмеспи. Анткени сараң бай бул чөптүн тамырын Сеулга алып барса, адам көтөрө алгыс акчалуу болорун айдан ачык билчү.

Бирок бай, чөптүн тамырын казып алуунун ордуна, жакын өсүп турган карагайларга бычагы менен белги сала баштады. Бир кезде ал өзүнүн жумушчусун көрүп калат. Баланын көңүлү чөгүп, тамырды таба албай жүргөнүн дароо сизди сараң бай.

Бала кожоюнун токой ичинен жолугуп калганын көрүп, жанына басып келип:

— Үч күндөн бери уктабай, ачка болгонума карабай жень-шендин тамырын издеп келем. Эч таба албадым, — деди.

Бул сөздү уккан кожоюн:

— Сен кайдан тапмак элең! Эмне билбейсинби, кудай байларды жакшы көрүп, аларга жардамга келээрин? Тигине тээ тээтиги папоротниктин түбүн кара.

Бала папоротниктин тегерегинде өсүп, гүлдөп турган жень-шендерди көрдү.

— Кожоюн! — деди кубанып бала, — Сиз даары чөптү тапкан турбайсызбы. Эми биздин айылдын эли аман калат, сиз өлүмдөн сактап каласыз. Мен сизге тамырды казууга жардам берип жиберейин.

Бул сөздү айтып бүтүп бала бел боосунда илинип турган кичинекей күрөкчөсүн колуна алды. Бирок кожоюну негедир баланын

сөзүн жактырбады. Ал бети-башын үтүрөйтүп, балага эки аттап жетти да анын колундагы күрөгүн жулуп алып, алыска ыргытып жиберди.

— Ишин болбосун! — деп бакырды.

— Бул чөптүн тамыры эмдиги жылга чейин көбөйүп өсүшү керек. Мына ошондо кап-кап кылып Сеулга алып барсам болду, акчага маарыймын. Менден бай адамды эч каяктан таба албайсың. — Эми, көзүмө көрүнбөй жогол! — Бул менин табылгам. Эч кимдин иши болбосун, эмне кылам, өзүм билем!

Бала унчукпай калың токой ичине кирип жолун улантты.

Баланын кеткен тарабын карап, саран бай ойго батты: — «Эгер мен азыр кетип калсам, бала кайра келип мен тапкан жень-шендин тамырларын бүт казып кетет. Кап, аны өлтүрүп салсам болмок экен...»

Бай, бала кеткен тарапты көздөй чуркап аны бардык жактан тинтип издеп чыкты. Бирок бала жер алдына кирип кеткен сыяктуу жок болду да калды.

Саран бай жень-шендер өсүп турган жерге кайра келип, чөп үстүнө жатып уктап кетти. Эртеси эртелеп жень-шендин тамырларын казып, ала келген казанына суу куюп, анын алдына от жагып жатып кечээги баланын сөздөрүн эстеп күлүп жиберди.

— Ой, бала болбой куруп кал... Айтканын көр... Айылдагы бечаралар үчүн мен жер кезип, чөптүн тамырын издешим керекби?!. Ишим канча. Өлмөктөн өлө беришсин, маа демектен кырылып калышсын. Ошончолук эле керек экен, өзүлөрү издешпейби.

— Мына мен таптымбы чөптү, эми аны кайнатып өзүм жалгыз бүт ичип салам. Керек болсо жүз жашка чыгам! Казандагы суу кайнаганда бай, гүлдүн тамырларын казанга салып, бир топко кайнатты.

Суу барган сайын коюулана берди.

Качан, даары даяр болгон кезде, чыныга куюп ач көз бай эми ичейин деп жатканда, бактын жанында бала пайда боло калса болобу. Ал байдын көзүн тике карап:

— Башкаларга жакшылык кыла албаганыңыздан кийин, көп жашап эмне кыласыз? — деди.

— Эмне дейт!.. Ой бала, сен менин жанымды кашайтпай жогол нары!.. Мен бул гүлдү өзүм тапкан соң, өзүм ичемин да!..

— Бала бул сөздү уккан соң, унчукпастан токой ичине кирип кетти.

Ал токой ичине жашынып байды карап турду эле, тиги кайнатмадан дагы куюп экинчи ирет ичейин дегенде арт жагынан жолборс күркүрөп секирип келип, байды тырпыратып басып калды.

Байдын келишин көпкө күтүштү айылдаштары. Балким таап келген даары чөбүнөн беришээр дешип. Күн артынан күндөр өтө берди, бирок сараң бай ошол бойдон үйүнө кайткан жок.

— Дал ушул мезгилдерде бала токой аралап жень-шень гүлүн издеп жүрө берди. Бир күнү тегерегинде тикенектүү бадалдар жыш жайгашкан коюу токойго туш болду. Айлана куду түн кирип келаткандай капкара. Жакын жерде жолборстун, түркүн айбанаттардын үндөрү угулат.

Бирок эч нерседен коркпогон эр жүрөк бала ооруп, кыйналып жатышкан айылдаштарын ойлоп, жень-шенден алып барып баарын айыктыргысы келип, гүлдү издеп жүрө берди.

— Тикенектүү бадалдардан өтөм деп, бүт кийимдерин тыткызды, бети-башы, колдору айрылып канап да кетти. Ал бир аз жүргөн соң, чарчаганынан бир жерге келип кулап калды. Эч качан туралбай, ошол жерде кала берчүдөй сезилди балага.

Аз жаттыбы, же көп жаттыбы ким билсин, бир кезде көзүн ачса, бир аз алыс эмес жерде жылтылдаган жарык аны чакырган сыяктанды.

Бала ордунан туруп жарыкты көздөй акырын басты. Жылтылдаган нерсе ордунан козголуп, ары карай жыла берди. Бала аны ээрчип алды.

Бир аздан соң жылтылдаган нерсе токтоду дагы, чачыраган жарыкчаларга бөлүнүп, тегеректи жапжарык кылып салды.

Мына ошондо бала, тегерегиндеги жень-шень гүлдөрүн көрүп аябай кубанды. Ал аярлык менен гүлдүн тамырларынан казып алып, чүпүрөккө ороп, үйүн көздөй шашылды.

Эми жолдор балага өздөрү ачылып, негедир анын буттары жеңил шилтенип кете берди. Бак дарактар, жалгыз аяк жолдор ачыла берип, саздак жерлер катууланып, терең суулар тайыз болуп, жолдо жолуккан жолборстор баладан коркуп тоого кире качышып, бир ажайып көрүнүштөр көрүнүп жатты.

Бул дүйнөдө досторуна, жакындарына, дегеле эл журтуна жак-

шылык кылуудан өткөн мыкты нерсе барбы?.. Мындай сапаттагы адамдар дүйнөнүн эң мыктысы да, эң күчтүүсү!..

Бала таң эртелеп айылына жетип, түш ченде таап келген даары гүлдүн тамырынын кайнатмасын бүт элге ичирип бүтү. Ал эми кечке чейин алар ооруган ооруларынан сакайышып, биротоло айыгып кетишти.

Баланын эрдигине ыраазы болушкан эл, ушул учурда дагы, эч кимиси оору дегенди билишпейт экен.

БИР ТУУГАНДАР

Илгери-илгери бир кыштакта кедей дыйкандын үй-бүлөсү жашаган экен. Алардын эки уулу болгон. Жыл өтүп, балдары бой тартып чоноюшту.

Улуу баласы Чан Мо жыйырма жашка чыкканда аны үйлөндүрүшөт. Көп өтпөй кезек кичүү баласы Чан Сууга жетип, ал да үйлөнөт. Улуу баласы Чан Мо ата-энесинен бөлүнүп, айылдын чет жагына үй куруп, мал-жан күтүп өзүнчө түтүн булатып, жашай баштайт.

Өзүнчө жашоо ага көп кыйынчылыктарды алып келди. Үй куруп, жер иштетип, күрүч себүү ал үчүн оңойго турбады. Ал бардык кыйынчылыктарды ак эмгеги менен женди.

Тан эртеңден туруп, түн бир оокум болгуча иштөөчү.

Кичүү баласы Чан Сууга деле жашоо жеңил болгон жок. Аялын, бала-бакырасын, ата-энесин багуу анын милдети болчу.

Эки бир тууган кедейчиликте жашашса дагы абдан ынтымактуу эле.

Бир күнү өтө кызыктай окуя болду. Жыйым-терим бүтүп калган кез эле. Чан Мо жыйылган күрүчүн эсептесе туура он кап

болгон экен. «Түшүм азыраак чыгып калды, ал эми иним Чан Суунуку мындан да аз болуш керек. Кой, ага билгизбестен жардам берейин», — деп ойлоп, тандалган эн мыкты күрүчүнөн бир капты жонуна көтөрүп, түн киргенде жолго чыкты. Жолдон бир караан өтүп кеткен. Карангыда эч кимди таанып болбойт эмеспи.

Чан Мо инисинин үйүнө каптагы күрүчүн таштап, дагы бир кап күрүчтү алып келе калайын, — деп шашылып кетип калды.

Үйүнө келип аябай таң калды. Анткени тогуз каптын ордуна кайтадан он кап күрүч туруп калыптыр. Кечке ойлонуп тура бербестен экинчи каптагы күрүчтү жонуна көтөрүп инисиникине жөнөп калды. Жолдон дагы бир караан каршы өтүп кетти. Жакшылап байкап караганга чолоосу тийбеди. Чан Мо үйүнө кайтып келип караса, баягыдай окуя дагы күтүп турган экен. Бир кап күрүч, кемибестен ошол боюнча турат. «Мына кызык...

Кой, иниме дагы эки кап күрүчтү алып барып берейин, — деген ойго келди.

Ошентип ал жолго чыккан мезгилде түн коюуланып, ай биийик көтөрүлүп айлана-тегеректи жарык кылып калган экен.

Жарым жолго келгенде, кап көтөргөн караан даана көрүндү.

Жакын келген учурда, өз иниси Чан Сууну дароо тааныды.

— Ой, сен каякка баратасын, бу түндө? — деди агасы.

— Өзүңүзчү? — деди иниси.

Ага-ини болгон ишти дароо сезишип, боорлору эзилгенче каткырып күлүштү.

Көрсө Чан Суу дагы агасына жардам берейин, — деп күрүчүн көтөрүп бараткан тура.

Эми каптагы оор күрүчтү үйлөрүн көздөй кайтадан көтөрүп кетиш керек. Бирок кап оор болсо дагы бир туугандардын бири-бирине болгон ички сезимдери жеңил эле. Оор нерсени жеңил кылган бир туугандардын ынтымагына, ырашкерчилигине бу дүйнөдө эч нерсе тең келбейт го чиркин!..

КАРА ТЕМГИЛ УЙ

Бул кыздын аты Мэ фа болуучу. Мэ фа тогуз жашка чыккан кезинде анын апасы каза болот. Ошентип бир үйдө атасы экөө гана калат. Мэ фа атасына тамак жасап, кирип жууп, үй тазалап айтор баардык иштерди бүтүрчү.

Ал тургай күнүгө эрте туруп көгүчкөн, чабалекейлерге жем чачып, алар жемин жеп бүткөнчө кошунанын кара мышыгынан коруп, кайтарып туруучу. Көгүчкөндөр, чабалекейлер кызга аябай көнүп алышканынан улам, анын алаканынан жем жегенди жакшы көрүшчү.

Кыздын атасы каардуу жана жалкоо аялга үйлөнгүчөктү, Мэ фа ушинтип жашоочу. Өгөй энесинин ээрчитип келген Ен фа аттуу кызы бар эле.

Өгөй эне менен кызы Ен фа иштеп, оокат жасашты жаман көрүшө турган. Эртеден кечке алар күзгүнүн алдынан кетишчү эмес, жасанышып улам бир көйнөктөрүн алмаштырып кийишип, деги койчу алар убакытты дал ушундай өткөрүшчү.

Мэ фа өгөй эне менен анын кызына түк жакчу эмес. Алар Мэ фаны эртеден кечке, жылдыздар чыкканга чейин иштетишчү: Ал күрүч тазалап, токойго барып отун алып келип, от жакчу, кир жууп, аларды крахмалдап жайуучу, огороддогу отоо чөптөрдү отоп, өсүмдүктөрдү сугарып айтор жаны тынчы эмес.

Бир күнү мындай окуя болду. Падыша өзүнүн жан-жөөкөрлөрү менен он күндөн кийин Сеул шааарынын, күн батышынан баштап чыгышына чейин жүрүш курат. Ошол учурда шаардын бүтүндөй жашоочулары, чоңунан кичинесине чейин майрамдык кийимдерин кийип көчөгө чыгып падышага таазим этиши керек болуучу.

Кулактандыруу айтылган күндөн баштап Мэ фа түн бир оокумга чейин иштөөчү болду. Анын эң жөндөмдүү тикмечи экенин билген өгөй эне, кызы Ен фа экөөнө майрамдык кийим тиктирүү үчүн кездеме токутуп кыздын жанын койбоду.

Он күн тез эле өтүп, майрам башталды. Таң эртеден даярданышкан өгөй эне менен Ен фа түш ченде гана жасанып бүтүшүп падышанын жүрүшүн көрүш үчүн көчөгө кетишти. Албетте кетер алдында Мэ фаны майрамга жибербес үчүн өгөй эне — «Бир нече кап, таш аралашкан күрүчтү тазалап, чоң челекке суу ташып толтуруп койгун» — деп буйрук берип кеткен.

Мынча күрүчтү кантип тазалап, ал аз келгенсип чоң челекти качан сууга толтуруп бүтүрөм, — деп ызаланып Ме фа үйдө кала берди. Бир кезде шуулдаган дабыш менен үйгө толтура көгүчкөндөр учуп киришип, тумшуктары менен тез-тезден күрүч тазалоого өтүштү.

Мэ фа ары бери караганча тез эле кап-кап тазаланган апакай күрүчтөр олтуруп даяр болду. Иштин тез бүткөнүнө аябай кубанган кыз, аз жерден челекке суу толтурушту унутуп коё жаздады.

Убакытты көп өткөрбөй чакаларды колуна алып, кудуктан суу алып келип челекке куюп, кайра чуркады. Экинчи чакадагы сууну куяйын дегиче, мурдагы куюлган суусу эбак эле челектин тешиктеринен агып жерге сиңип кеткенин байкаган Мэ фа абдан капа болду. Эгерде челекти сууга толтурбаса, өгөй эне Мэ фаны сөзсүз урушат.

Ошол учурда көңүлдүү сайраган үндөн улам, кыз чатырдын үстүндө тизилип конуп олтурушкан чабалекейлерди көрдү. Алар-

дын ар бири тумшуктарына чопо ылайларынан тиштеп алышкан. Көз ачып жумгуча чабалекейлер челектин тешиктерин ылай менен бекемдеп бүтөп чыгышты.

Аны көрүп Мэ фа дагы кубанды. Ошентип челекти сууга толтуруп жаңы гана бүткөндө, көчө тараптан барабандардын, керней-сурнайлардын жаңырган үнү жакындап келатты. Ал учурда падышанын жүрүшү, Сеул шаарын аралап келе жаткан болуучу.

Мэ фа үйүнө чуркап кирип, жөнөкөй бирок өзүнө аябай жарашкан көйнөгүн тез-тезден кийип көчөгө чыкты.

Мынча кооз ажайып майрамдык көрүнүштү ал эч качан көргөн эмес эле.

Туура отуз эки жигит падышанын кооздолгон замбилин көтөрүп баратышты. Алардын кийимдери ачык сары экен, ал эми баштарына бийик калпактардан кийип алышкан. Алдыда бараткандары алтындын буусунан каптатылган керней-сурнайларды созолонтуп баратышса, алардын артында кооз ленталар менен тегерете курчалган барабандарын ургулап барабанчылар кетип жатышты.

Ал эми падыша олтурган замбилдин артында, күмүш конгуроолор тагылган флейталарын ойногон музыканттар, кызыл-тазыл желпингичтерди жаңсап баратышкан ажайып кооз кийинишкен адамдар, андан соң падышанын эң мыкты кызматкерлери өтүп бара жатышты. Алар баштарына тегереги ачык кызыл чачылары бар бир жагында көк боёк менен боёлгон канаттар тагылган шляпаларды кийип алышкан. Эң артында чабыраларга түрлүү жер-жемиштерди көтөрүшкөн бир нече кызматчылар келатышат. Мэ фа канча аракет кылса дагы падышанын өзүн, эч көрө албады. Анткени падышанын замбили сары жибек пардоо менен тегерете курчалган экен. Бирок падышанын өзүн көрбөсө дагы, эң бир сонун кооздукту, ажайып сулуулукту көргөнүнө, көңүл көтөргөн музыкаларды укканына, өтө ыраазы болду Мэ фа.

Өгөй эне менен анын кызы Ен фа үйгө кайтып келишкенде Мэ фа эбак эле үйдөгү кийимин кийип бөлмөдөгү чандарды аарчып жүргөн эле.

Өгөй эне үйгө кирери менен, тазаланып даяр болгон күрүчтөрдү, челекке толтурулган сууну көрүп, ишене албай тан

кала аркы бөлмөгө кирип кетти. Ен фа болсо майрам кандай болгонун бүт айтып, мактанып кирди Мэ фага.

— Ох, тим эле укмуш болду. Миң айткандан бир көргөн, — дейт. Бах чиркин десе, падышанын жоокерлери менин көйнөгүмдү көрүп, өзүмө суктана карап өтүп жатышты. Эми, бир укмуш болду дейсиң ий, тим эле укмуш...

Эртеси падышанын майрамдык жүрүшү Сеул шаарынын башка көчөлөрүндө өтө турганын айтышып, түнү менен дагы башка майрамдык көйнөктөрдөн тиктиришти.

Эртеси жасанып үйдөн чыгып баратып, өгөй эне Мэ фага дагы тапшырма берди. — Огороддогу өсүмдүктөрдү отоо чөптөрдөн арылтып отоп, сугарып чыкмайын үйгө кирчү болбо!

Байкуш Мэ фа кайрадан үйдө жалгыз калды. Огородго чыгып, отоо чөптөрдүн көптүгүн көрүп, бир күндө эмес бир аптада араң бүтө турган жумуш экенин байкады да ишке киришти. Бир кезде, бышылдаган үндөн кыз чочуп кетти. Караса огороддо кайдан жайдан кара темгил уй пайда болгонун көрдү.

Уй мээримдүү көздөрү менен кызды карап турган экен. Ал дароо эле отоо чөптөрдү апылдатып жеп кирди. Арадан көп өтпөй баягы отоо чөптөрдүн бири калбады.

Кыз кубангандыгынан уйдун жанына басып келип, маңдайынан сылап:

— Сага чон ыракмат... Мага өтө чон жардам бердин, — деди. Уй адамча сүйлөп кирди.

— Мэ фа сен колунда жок бей-бечараларга жардамыңды аябагын, ошондо гана бактылуу боло аласың. Эми мени ээрчигин. Мен баскан сайын, изимде калган күмүш тыйындарды чогултуп жүрүп олтур, — деди уй.

Ошентип экөө кете беришти. Алар түз эле калың токойду көздөй баратышты. Уй баскан сайын чың эле анын изинде пайда болгон жапжаны күмүш тыйындарды жыйнап Мэ фа келе жатты. Качан гана калың токойго келгенде, уй көздөн кайым жок болуп кетти.

Чогулган көп тыйындарын көрүп кыз: — Бул тыйындар кедей кошуналарымдын баарына жетет, — деп кубанып үйүнө кайтты.

Үйүнө келсе өгөй эне, үйдөгү жумуштардын баарын өзү жасагансып, кызды аябай урушту.

Ен фа болсо эки чыныны жууп, тамак жасап койгонуна колдору жооруп кеткенин көрсөтүп капа болуп жатты. Иши кылып, тополоң чыгарышты.

Мэ фа кандай окуяга туш болгонун, бечара кедей кошуналарга тыйындарын бөлүштүрүп бергенин бүт айтып берди. Аны угаары менен өгөй энеси талып жыгылды.

Эртеси өгөй эне кызын ээрчитип огородго чыгып, иштеп жаткан сыяктанышып, уйду күтүп чыдамдары кетип жатышты. Ангыча эле баягы кара темгил уй пайда болуп, отоо чөптөрдү тазалап жеп кирди. Калган окуя мурдагыдай эле уланды. Уй отоо чөптөрдү тазалап жеп бүтүп, шашылбай талааны басып өтүп, тоону көздөй жол тартты. Анын артынан өгөй эне менен анын кызы чоң капты көтөрүп алып, уйдун изинен пайда болгон күмүш тыйындарды терип кетип баратышты.

Токойго жетип уй токтоп калды. Анын токтоп калганына ачууланган өгөй эне «ит мурундун» тикенектүү бутагын сындырып алып, уйду сабай баштады.

— Бол, батыраак баскын! — Сенин ар бир баскан изиң акча, акча!.. Жалкоолонбой жөнө!.. — деп ачуу кыйкырды.

Уй куйругу менен ары-бери чапкыланып алып токойго кирип кетти. Анын артынан тиги экөө талыкпай тыйындарды жыйнап жүрүп олтурушту.

Токой коюлангандан коюланып баратты. Күн батып, тез эле карангы кирди. Өгөй эне менен анын кызы ач көздөнүп уй артынан кете беришип, бир жерге келгенде жарыша кыйкырып калышты. Көрсө кара темгил уй аларды сормо сазга алып келген тура. Экөө саздан чыгабыз деп, абдан аракеттенишсе дагы таптакыр сорулуп баратышты. Айлалары куруп, уйга жалдырашты:

— Бизди куткарып кал!.. Биз сени эми эч качан сабабайбыз!

Уй аларга: — Өмүрүнөрдө бирөөгө жакшылык кылбаган эленер, жок дегенде эми өлгөнүңөрдөн кийин пайданар тийсин. Ушул сөздү айтып, уй арткы буту менен жерди тээ-тээп алды эле, ошол замат өгөй эне менен Ен фа саз үстүндөгү төмпөкчөлөргө айланышты.

Эртеси эртең менен күн чыккан кезде, эки төмпөкчөнүн

үстүндө жапайы куштар биринен сала бири учуп келип эс алып, күнгө жылыныпса, экинчилери конуп олтурушуп токой ичиндеги жортуп жүргөн жолборстор менен сугалак түлкүлөрдүн кыймыл аракеттерине көңүл бөлүп жатышты.

Ошентип үйдө калган Мэ фа көп убакыт өтпөй, падышанын кызматкерлеринин бирине күйөөгө чыгып, көп жылдар бою жыргап-куунап жашап калган экен.

ТАЛКАЛАНГАН КҮЗГҮ

ул окуя тээ илгери-илгери болуп өткөн. Ал учурда Корея кыштактарынын эли, күзгү дегенди көрмөк турсун, ал жөнүндө уккан да эмес болуучу.

Күзгүнү Сеул шаарындагылар гана билүүчү. Бир жолу айылдык бир соодагер Сеулга жумуштап келип, базардан күзгү сатып алып, аны үкөккө салып үйүнө алып келет. Үйүнө кайтып келгенде күзгү тууралуу эч бир жанга айтпады: аялына, энесине, атасына а түгүл баласына дагы.

Ар күнү жашырынып келип, үкөгүн ачып күзгүгө өзү көрүнүп алчу. Бир күнү аялы күйөөсүнүн артынан андып, күйөөсү негедир үкөгүн ачып, ал жакка карап күлмүндөп коюп, кайра бекитип, аны катып коюп жүргөнүн байкап калат. Күйөөсү үйүндө жок учурдан пайдаланып, аялы катылган үкөктүн капкагын ачып караса, ичинде сулуу бир келин, аны карап турат. Аялы озондоп, ыйлап кирет:

— Менин күйөөм өзүнө жаш аял алып келген тура. Эми мени үйдөн айдап чыгат.

Келининин үнүн угуп, соодагердин энеси үйгө кирсе, анда

келини көзүнүн жашын көлдөтүп: — Уулунар башка аялга үйлөнүп алыптыр. Тигине, үкөктүн ичин караңыз,— дейт.

Энеси үкөктү ачып карайт. Анын ичинен карган кемпирди көрүп, келинине асылат:

— Кудайды карасаң боло!.. Сен ыйлабай эле кой, мына мен ыйласам болот, менин уулум өзүнө жаңы эне таап алыптыр. Эми мени бакпай коёт тура. Эми кайда барам,— деп ыйлап калат. Ошентип кайын энеси келинине кошулуп, экөө кошул-ташыл ыйлап олтурушат.

Алардын ыйын угуп соодагердин атасы шашылып келет. — Ой эмне болду, эмне болуп кетти!.. — дейт.

— Атаке, уулуңуз Сеулдан башка аял алып келиптир,— десе келини, уулубуз жаңы энелүү болуптур,— дейт энеси. Ошентип экөө тең тиги үкөктү көрсөтүшөт.

Үкөктү ачып көрүп, атасы кыйкырып жиберет:

— Эмне экөөңдүн тең көзүнөр сокур болуп калганбы, ал жакта аял эмес, башка бир чал олтурат. Демек уулубуз өзүнө башка ата таап алган тура,— деп тигилердин катарына олтуруп ыйлап кирет.

Ошентип атасы, энеси, келини үчөө бирдей озондоп жатышты.

Ызы-чууну угуп, ойноп жүргөн соодагердин тентек баласы үйгө кирет.

Ал бала үйгө киргенде бир колунда чоң таш, бир колунда таттуу момпосуйу бар болчу. Балким ал азыр эле итин кууп, ойноп жүргөн окшобойбу. Бала ачык турган үкөктүн ичин караса, бир бала анын момпосуйун алып алыптыр!

— А-а!.. Сен менин таттуу момпосуйумду эмне алып алдың, ыя!? — Мына сага!.. — деп экинчи колундагы ташты күзгүнү көздөй ыргытты эле, күзгү талкаланып кетти.

Ошентип өзүмчүл соодагердин өз үй-бүлөсүнөн аяган, өз жакындарына ыраа көрбөгөн күзгүсү сынып, талкаланып жок болду.

ШАЙТАНДАР АЛТЫН, КҮМҮШ ТАЯКТАРЫН КАНТИП ЖОГОТУШТУ

ир кыштакта кедей адам жашаган экен. Анын сол жаагында илгертеден эле чоң дөмпөк шишикчеси болгон. Анын шишикчеси элдин баарын иренжитээр эле. Кедей байкуш ушул шишигинен абдан жазганчу, бирок аны кантип жоготушту билчү эмес.

Күндөрдүн биринде отун алып келүү үчүн токойго жөнөйт. Ошол күн кедей үчүн эң жаман күн болду.

Отун чогултуп токой ичинде көпкө жүрдү. Акыры кетээр учурда кеч кирип, тез эле айлананы караңгы түн каптады. Кедей жолдон адашып калды. «Эми каякка түнөйм айлам куруду го...», — деп ойлоду. Ошентип келе жатып бир үйгө туш болду. Ал үй абдан эски болгондуктан дубалдары урап чатырлары эптеп эле кармалып тургандай. Короонун ичи эч ким жашабагандыктан чөптөргө, тикенектерге толгон.

— Мейли, айла канча ушул үйгө түнөп кетейин, — деп үй

夫

ичине баш бакты. Акырын кирип, чачылып жаткан камыштарды чогултту да, анын үстүнө жатып уктап кетти.

Түндүн бир оокумунда калдыраган үндөн улам чочуп ойгонду кедей. Акырын туруп терезеге үнүлүп чурулдаган үнгө кулак төшөдү.

Айдын жарыгында эки ачакей мүйүздөрү, а түгүл сүйрөлгөн куйруктарына чейин самсаалаган бир нече жандыктар көрүнүп турду. Бирок алардын ар биринде алтындан, күмүштөн таяктары бар экен. Ал таяктары менен көрүнгөн нерселерди ургулап калдыратып, жыргап жүрүштү. — «Кокуй, көрүп калышса сабап атып өлтүрүп коюшпасын мени», — деп корко баштады. Бир кезде мындай ойго келди «Кой, андан көрө мен буларды коркутуп көрөйүн», — деди да үнүнүн бардыгынча созолонтуп ырдап кирди. Чындыгында кедей ырдаганды абдан жакшы көрчү.

Кедейдин үнүн угуп шайтандар заматта үй ичине топтолуп, тегеректеп калышты. Кедейдин ыры шайтандарга абдан жакты, магдырап угушту. Ошентип таң атып күн чыкканга чейин тынымсыз ырдады. Бир кезде таң агарын күндүн шооласы көрүнгөнү калганда шайтандар кетүүгө камынышты. Ошол тапта эң чоң шайтан кедейдин жанына келип: — «Мынча жакшы ырдайсың, үнүң бир укмуш экен...» — деди. Анда кедей, — мынабу шишиктен улам жакшы ырдаймын, ошон үчүн шишигимди сатып алгыла, ордуна колуңардагы таяктарыңарды мага калтырсаңар болот — дегичекти күндүн биринчи шооласы чачырады эле көздөн кайым жок болушту. Ал эми алардын алтын, күмүш таяктары гана калып калганын көрүп ичинен аябай сүйүндү. Убакытты көп созбой, кедей байкуш таяктардын баарын жыйнап көтөрүп алып үйүн көздөй жөнөп калды. Шашылганынан улам шишигинин жок болуп кеткенин байкаган да жок. Үйүнө келип бетин жууганда араң билди. Сүйүнгөнүнөн жүрөгү жарылып кете жаздады. Ал биринчилердей болуп аялына, аялы ата-энесине, ата-энеси бала-бакырасына сүйүнчүлөп, бир үй-бүлө түгүл, кошуна-колоңдоруна чейин кедей байкушту куттуктап келип, кетип жатышты.

Кедей кубанган бойдон баягы таяктарды Сеул шаарына алып келип, көп акчага сатып жиберди. Акчаларын көтөрүп кете ал-

бай чоң ат сатып алып, жүктөп кетти. Ат үстүндө келатып бетиндеги шишиктин жоголгонуна ченеми жок байыганын ойлоп мыйыгынан жылмайып, кыңылдап ырдап алды.

Үйүнө келгенде кошуналары кедейдин байып кеткенине суктанышып жабыла чуркап келип суроолорун жаадырышты: Кантип ат сатып алдың мынча акчаны кайдан алдың? Кедей кошуналарынын баарын куру калтырган жок. Уучтап-уучтап тыйындарынан берди. А түгүл эмне болгонун, кандай окуяга туш болгонун той үстүндө бүт айтып берди.

Алыс эмес айылда, бай абышка жашоочу. Анын да бетинде шишиги бар эле. Шайтандардын кабарын уккан соң ошол түнү ал дагы токойго жөнөдү. Ага бетиндеги шишиги эмес шайтандардын алтын-күмүш таяктары абдан кызыктырды. Атагы алыска кеткен байдын байы болгусу келди.

Ал токойду аралап жүрүп баягы жалгыз үйдү аран тапты. Үйгө кирип шайтандарды күтүп жатып аз жерден таптакыр уктап кете жаздады. Ал калдыр-кулдурду угуп ойгонуп кетти. Олтура калып өзү билген анча-мынча ырларын үнүнүн баардыгына бакарып созолонто баштады. «Болду-болбоду баягы ырчы чал дагы келген экен», — дешип байды тегеректешти, а түгүл үнүнүн ачуулугунан шайтандар кулактарын жабышты.

Бай эки-үч ырын кайра-кайра бир нече ирет кайталап ырдаса дагы негедир шайтандарга түк жакпады. Бир кезде чоң шайтан байды токтотуп, суроо узатты. — Мынча уккулуктуу үндү кайдан алгансың?.. Ушул суроону эле күтүп жаткан бай, дароо жооп берди: — «Менин үнүм, бетимдеги оң жагында жайгашкан шишикте катылуу», — деди.

Тегеректеп турушкан шайтандар боорлору эзилгенче каткырышты: — Кечээ күнү бизди алдап кеттин эле, эми бүгүн дагы башыбызды айландырып жатасыңбы?.. Алдамчы, акмак! Кечээги шишикти бетиме жармаштырып алып, ырдайын деп канча аракеттенсем дагы эч болбоду. Алданганымды кеч билдим. Эми экинчи ирет мени алдай албайсың. Бул шишик өзүңө эле буюрсун!.. — деп байдын сол бетине чаап жиберди. Ошол замат байдын сол бетинде дагы экинчи шишик пайда болду. Ал гана эмес байды, колдорундагы таяктары менен сабап киришти. Жансоогалап бай токой аралап качып берди.

Арадан аз өттүбү, же көп өттүбү айтор таң атып кетип шай-
тандар көздөн кайым жок болуп кетишти. Алардын артында
алтын таяк эмес күмүш таяктары да калбаптыр. Жанынын аман-
соо калганына кубанып келе жатты. Бетиндеги эки окшош ши-
шиги тердегенден улам күнгө чагылышып, тири укмуштай бо-
луп бай бөкчөндөп, эптеп үйүнө келип ооруп жыгылды. Ошен-
тип ач көз бай шайтандардан өтө катуу коркуп калганбы түшүнөн
чочуп ойгонуп, эртеси оозу-мурдуна учук чыгып, айтор бир ай
дегенде айыгып, төшөктөн турган экен.

ДЫЙКАН МЕНЕН КӨГҮЧКӨН

Члгери-илгери кичинекей кыштакта абдан боорукер дыйкан жашаган экен. Ал өтө кедей турчу. Канчалык жанын сабап иштесе дагы иши жүрчү эмес. Күндөрдүн бир күнүндө ал кыштагын таштап шаарга иш издеп жөнөмөкчү болот. А балким ал жактан чын эле жолу болуп, турмушу онолор...

Шаарга чейинки жол өтө алыс болуучу. Калың токойду кезип, ой-тоону аралап акыры он күн дегенде гана жетсе боло турган. Жолго чыгарда анын бир тоголок күрүчү, же бир сындырым наны да жок эле. Жолдон мергенчилик кылып аң улап эптеп курсагымды тойгузармын деген ойдо, он жаанын огу алып анан мыктылап жаа жасап, жолго чыкты. Арадан бир, эки, үч күн тез эле өтүп кетти. Жолдон коён атып бышырып жеп андан ары сапарын улап кете берди. Алты күн өтүп жетинчи күн дегенде дыйкандын эки гана огу калганын билди, капа болду, дагы жол алыс, эми эки ок эмнеге жетмек эле, — деп өзүнчө сүйлөнүп келип көлөкөлүү дарактын түбүнө келип жатып

эс алмакчы болду. Ар нерселерди ойлонуп жатса, дарактын эн баш жагында, бир көгүчкөн чебелектеп балапандарын уулуу жыландан коруп жан аракетке түшүп жатканын көрдү. Жылан түз эле анын уясын көздөй дарактын жоон шагына жармашып сойлоп келаткан экен. Дыйкан ордуна атып туруп, жаанын огун түз эле жыландын башын көздөй мээлеп атып калды. Мээленген ок жыландын көзүнө киргенби айтор жылан көмөлөнүп өйдөдөн ылдый кулады.

Көгүчкөн ыраазы болгондой дыйкандын баш жагында кайкып учуп келип аман калган балдарына жетти. Дыйкан болсо жаасын асынып жолун улантты. Анын көзгө басар бир гана огу калды. «Эмнеси болсо дагы, жалгыз огуңду жакшылап сактайын», — деп ойлоду.

Жолдо келе жатып түнөп кетчүдөй үңкүр издеди өзүнө, анын үстүнө жырткыч айбандар жанды койчу беле. Бир кезде алыс эмес жерде үлпүлдөп жанган отту көрүп калса болобу. Эч ойлонбостон түз эле отту көздөй чуркап жөнөдү. Келсе чоң сарайдын түбүндө күзөтчү от жагып олтурган экен. Дыйкан сарайдын ичине кирип самандардын үстүнө барып буту-колун чоюп жыргап уктап калды. Бир кезде ал деми кысылып жатканынан улам ойгонуп кетсе, аны чоң жылан ороп алыптыр.

— «Жылан коё бергин мени, эмне үчүн мени мынча ороп алдың? — деп суранганга үлгүрдү. Алыс эмес жерде ак көгүчкөн чырылдап үн катып жатканын байкады.

— Сен бүгүн менин аялымды атып өлтүрүп салдың. Эми мен сени өлтүрөмүн деди жылан.

Дыйканды чындап эле тиги жылан кыса баштады.

— Жан соого, жылан, жан соого мени коё бер. Мен сенин каа-лаган нерсенди аткарайын, коё бер мени, — деди дыйкан.

— Мен дагы бир кезде адам болчумун. Эч бир жанды аябаган таш боор, каардуу экенимди көрүп, сыйкырчы мени жыланга айландырып салган.

Ал сыйкырдын күчү бүгүн бүтөт. Эгерде кимде ким Храмдын үстүндөгү коңгуроону түн жарымында какса мен ошол замат адамга айланамын. Эгерде сен коңгуроодон кичине үн чыгара алсаң мен сенин жаныңды аман калтырамын. Жок анте албайсыңбы ошол жерден каныңды сором, — деп шерттенди.

Ошентип дыйкан храмдын үстүндөгү коңгуроону көрдү. Би-

рок ага жетиш, өтө кыйынга турду. Ары чуркады, бери чуркады. Эч айла таба албады. Же бир шаты көрүнсөчү жакын жерде. Айласы куруду. Жылан болсо анын жанында келөкөдөй болуп тигилип ээрчип жүрдү. Түн жарымына бир мүнөт убакыт калды. Бир кезде башы темирден жасалган жаанын огун эстеди, кубанып кетти. Жаанын огу конгуроого тийсе, конгуроо бир аз болсо да үн чыгарат деп ойлоду. Ошентип жаанын огун түздөп конгуроого мээлеп туруп атып калды. Жаанын огу конгуроону жандап өтүп тээ караңгылыкка сиңип жок болуп кетти.

— Колундан эч нерсе келген жок, өлө турган убактын жетти көрүнөт, — деп ышкыра сүйлөп түз эле дыйканды көздөй атырыла турган болгондо, бийикте турган конгуроодон жеңил гана үн угулуп барып жок болуп кетти. Жылан соймолоңдоп таштын түбүнө жете бергенде, ошол жерден адамга айланып чыга келди. Болгон окуяны өз көзү менен көрүп, дыйкан айран таң калды. Бирок конгуроодон кандайча үн чыкканын ойлоп баш катырып, көпкө ойлонуп жатып дыйкан самандын үстүнө уктап кетти.

Дыйкан эртеси ойгонсо күн шашке көтөрүлүп калган. Күзөтчүгө ыраазычылыгын билдирип жолун улантты дыйкан. Бирок түндө окуя болуп өткөн жерден алыс эмес жерде апакай көгүчкөндүн өлүп жатканын көрдү. Мына ошондо гана түшүндү дыйкан, бечара көгүчкөн өзүнүн балдарын сактап калган адамга жакшылык кылып, конгуроого боюн таштап үн чыгарып өзүн өзү курмандыкка чалган экенин. Кичинекей канаттуу куш болсо дагы жакшылыкка жакшылык дегенди билгенин көр...

АЛТЫН БУУРЧАК

Т ээ илгери тоо кыркасы созулуп жаткан аймакта бир балалуу аял жашаптыр. Анын Мун-Син аттуу эркек уулунан башка эч кимиси болгон эмес экен. Күйөөсү жарык дүйнөдөн кеткенине бир нече жылдар болгондон кийин, жалгыз аял баласын багыш үчүн эртеден кечке кошунасына жалданып иштөөчү. Кошунасы анын эмгек акысын өтө ченеп аз бергендиктен, баласын гана тойгузуп өзү кээ бир күндөрү ачка калуучу.

Мун-Син апасынын кыйналып жүргөнүн байкоочу бирок ага кантип жардам беришти канча ойлонсо дагы түк биле албады. Күн өткөн сайын апасы алсырап, арыктап өнүнөн качып оорукчан болуп баратты. Күндөрдүн биринде Мун-Син мындай ойго келди: «Апам мени тойгузам,— деп иштеп жүрөт. Тамактанбай да калат. Кой, мен шаарга жетип, кимдир бирөөгө кул болуп жалданып иштейин»,— деген ойго келип, эртеси апасы жумушка кеткенде жылуу кийимин кийип, апасына эч нерсе айтпастан жолго чыкты.

Ал шаарга жетиш үчүн чытырман калың токойду кезип өтүшү керек эле. Токой ичиндеги жалгыз аяк жол менен келе берди.

Эзилген сормо саздан, шаркыраган суудан эптеп өтүп ээн талаага чыгып, Мун-Син эң эле сулуу, татынакай эликти жолуктурду. Бирок элик баладан чочуп качпады, башын көтөрүп көздөрүн жалжылдатып, кандайдыр жардам сурагандай тигилди. Бала эликке жакындаган кезде жаныбар негедир баса албай жаткандай, алдыңкы бир бутун өйдө көтөрдү.

Мун-Син эликтин бутун карап көрүп анын эмнени сурап жатканын дароо түшүндү. Көрсө анын туягына тикенек кирип оорутуп жаткан экен. Бутка кирген мындай тикенден байкуш элик, жолборс түгүл карышкырдын бөлтүрүгүнөн дагы кача алмак эмес.

Мун-Син тизелеп олтура калып эликтин бутундагы тикенди сууруп алып таштады. Элик башын өйдө көтөрүп, ыраазычылыгын билдиргендей катуу-катуу дем алды да калың токойду көздөй бет алды. Артынан ээрчип келе жаткан баланы улам карап коюп шашылбай кете берди.

Мун-Син болсо эмнеге эликти ээрчип баратканын өзү да түшүнбөй бара жатты.

Кеч кирип, асманда жаркырап ай да чыкты. Элик болсо баягы басышында шашылбай кете берди, бала анын артында келатып, негедир корко баштады, анткени токой коюлангандан коюлана берди. Жалгыз аяк жол эбак эле жоголуп кеткен. Бир кезде калың өскөн папоротниктердин ортосуна кирген элик, бийик бир секирик жасады да жоголуп кетти.

Мун-Син эми чындап коркту. Анткени шаарга кайсы жол менен жетишти таптакыр билбейт эле. Ал калың өскөн папоротниктин арасына кирип эликти элендеп издей баштады. Ангыча бут алдында жылт-жулт эткен гүлдөрдү көрдү. Гүлдөрдү жакшылап карап көрүп, көргөн нерсесине ишене албай аябай тан калды. Бул гүлдөр эң кымбат баалуу, оной менен табылбай турган «Жень-шень» деген гүл эле. Аны менен ар-кандай ооруларды айыктырса болот, а түгүл кары-картандарды жашарта турган чоң касиети бар гүл болчу.

Убакытты көп өткөрбөй Мун-Син өзүнүн табылгасын казып чогулта баштады. Болду, мен эми өзүмдү эч качан кулчулукка сатпаймын, бул гүлдүн тундурмасын апама берип айыктырып, аны кубандырам, — деген ойго келди. Тез-тезден тыкандык менен гүлдөрдү тамыры менен казып алды да өзүнүн кыштагына шашылды.

Үйүнө келсе апасы ооруп жаткан экен. Анын онтогон үнү, жарык дүйнөдө акыркы ирет жашап жаткан адамдын кыйналган үнү болчу.

Уулу алып келген гүлдөрдүн тундурмасын ичээри менен Мун-Синдин апасы айыгып, төшөктөн турду.

Күндөрдүн бир күнүндө, эл жалпы кызуу уйкуда жаткан учурда эне баланын эшиги кагылды. Мун-Син эшикти ачса, мүйүздүү татынакай баягы элик эшик алдында турат.

— Элик! Апаке, баягы мен айткан элик ушул! — деп Мун-Син сыртка чуркап чыгып, эликти кучактап өпкүлөп калды.

— Мун-Синдин апасы дагы эшикке чыгып эликти башынан сылады, жакшылыгы үчүн ыракмат айтып, ыраазычылыгын билдирди. Эликти үйүнө киргизип, сый көрсөткүсү келди. Бирок андай болбоду. Тез эле таң агара түшкөн соң, элик бурула басып тоону көздөй бет алды.

Болгон окуяга эне-бала кубанып, үйгө кирели дегенче эшик алдында беш чоң-чоң маш буурчактын жатканын көрүштү. Бала буурчактарды терип алары менен алар жылтылдаган алтынга айланды.

Ошол күндөн баштап эне-баланын жашоосу тап-такыр өзгөрдү. Жашоолору жакшы. Элик жыл сайын келип эне-баланын эшигинин алдына бештен маш буурчак таштап кетүүчү болду. Мун-Син аларды колуна алары менен буурчактар ошол замат алтынга айланып туруучу.

Эне-баланын бай кошунасы, жесир аялдын турмушу оңолуп, ден-соолугу чыңалып, а түгүл колунда жок бечараларга чейин жардам берип жүргөнүн көрүп ичи күүдү. Булар кантип байып жатканын өз көзү менен көргүсү келип көп аңдуучу болду. Бир күнү таң атпай мүйүздүү элик жесир аялдын үйүнө келип, маш буурчак таштаганын, алар алтынга айланганын бүт көрдү.

Ошол күндөн баштап бай кошунанын тынчы кетип, уктабай калды. «Канткенде баланын маш буурчактарын уурдасам», — деген ой күн-түнү аны ойлондурду. Бир күнү эне-бала эгин талаасына кеткен мезгилинде үйлөрүнө ууруга кирип, үйдүн ичин бүт антарып, тамак ичкен дасторкондун алдынан алтын маш буурчактарды таап алып, жашырына басып өз үйүнө келди. Түйүнчөктөгү алтын буурчактардын ажайып көркүн көрүш үчүн түйүнчөктү ачты.

— Мына кызык! Алтын буурчактардын ордунда жөнөкөй эле беш маш буурчактын жатканын көрүп чочуп кетти. Бай ишене албады, бир аз мурда эле Мун-Синдин үйүндө турганда өз көзү менен көргөн алтын буурчактар эми минтип жөп-жөнөкөй эле буурчактарга айланып калганын кара... Ачуусу келди:

— Эмне үчүн Мун-Синдин үйүндө алтын буурчактар, менин үйүмдө жөнөкөй болуп калат?!!

Ошол учурда үйүнүн түбүндө мүйүздүү эликтин турганын көргөн бай дагы чочуду. Элик адамча сүйлөдү:

— Эмгек кылып тапкан маянаң алтынга тете болот, ал эми эмгектенбей тапкан пайдаң жук болбойт. Ушуларды айтып элик шашылбастан бурулду да тоону көздөй бет алды.

Анын артынан колуна жаасын алып бай ээрчип келе жатты. Анын максаты элик алтын буурчакты каяктан алып жатканын көрүп алуу болчу.

Элик калың токойду көздөй кирип баратып, артынан ээрчип келаткан ач көз байды көрдү. Ал жаасын түз эле эликке мээлеп алган экен.

— Кана, көрсөт сен алтын буурчактарды кайдан алып жүрөсүн. Көрсөтпөйт экенсиң атып таштайм, — деп бакырды бай.

Элик эмне деп жооп бергенин укканча асмандан күн күркүрөп көз ачып жумгуча чагылган түз эле байдын колундагы жааны уруп түшүрдү...

Бай эсине келип, ордунан турган кезде токой ичин калың туман басып калган экен. Бай жолду табам деп бекерден бекер көпкө убараланды. Акыры жолборстун күркүрөгөн үнүн угуп качып жөнөдү. Кийин эмне болгонун ким билсин, бай дайынсыз жоголуп кетти деген кабар угулду. А балким аны, жолборс жеп салгандыр. Мейли... Жаман адамдын барынан, жогоу жакшы эмеспи.

ТАПАН БАЛА

Бир айылда мүнөзү өтө каардуу, байлыгына чиренген бай адам жашаган экен. Анын үйүнөн көп эмес алыстыкта тапан эркек баласы бар кедей киши туруучу. Баланын кылыгын, зээндүүлүгүн, ойлоп тапкычтыгын айтып айылдагылар боорлору эзилгенче күлүшчү, ал тургай «Ал бала аман болсо, мыкты адам болот», — дешип бүт айыл жашоочулары сыймыктаныша турган.

Баланын кабары тез эле байга жетет.

— Кана, селсаягынарды чакырып келгилечи, ошончолук эле кыйын экенин бир текшерип көрөйүн, кантип эле бечаранын баласы ошончолук эле зээндүү чыксын, — деди бай.

Ошентип байдын үйүнө баланы алып келишти.

Бай болсо: — Эми, айылдагы адамдардын баарын бул жерге чакырып келгиле. Мактаган балаңарды эл алдында бир сындырайын, уят кылайын — деп мыйыгынан жылмайды. Эшик алдына эл чогулуп, эми эмне болор экен дешип жарданып турушту.

Андан ары окуя мындайча болду. Бай баланы чоң жолборсун сүрөтү тартылган шырманын жанына алып келип:

— Мына бул жолборсту көрдүңбү?..

— Көрдүм,— деди бала башын ийкеп.

— Кыйын экенинди бир көрөйүнчү, кана ушу жолборсту тезирээк мага кармап берчи,— деди мыйыгынан кыйтыр күлүп, бай. Капырай, ушу кичинекей балага тенелип, ушунчалык басмырлап, шылдыңга алганы уят эмеспи дешип байды жаман көрүп турушту эл.

Бала болсо ойлонуп кечке турган жок. Тескерисинче, байга таамай суроо узатты:

— Мен бул жолборсту кантип кармамак элем, же колумда арканым болбосо?

— Кууланып жатасын, э! — Сенден өткөн куу мен болом! — деди кыйтырланган бай.

— Эй, эрендер бул балага эшилген аркандан бирди бергиле, кантээр экен, көрөлү! Байдын жигиттери балага аркан алып келип беришти.

Бала аркандын бир учун укурук сымал түйүп бекем кармап, шырмадан алысыраак турду дагы, шамдагай түр менен:

— Мен даярмын! Эмки иш сиздики: — Жолборсту мен жакты көздөй коё бериңиз: — деп катуу кыйкырган экен.

БАКА КАНТИП ЖОЛБОРСТУ АЛДАДЫ

Члгери, илгери Канвона аттуу алмаздуу тоодо өтө коркунучтуу, абдан күчтүү, ач көз жолборс жашаган экен. Ал эч нерсени, эч кимди аёочу эмес. Тоо этегинде жашашкан эл аны «Тоо кожоюну», — деп атап алышкан.

Күндөрдүн бир күнүндө жолборс ойлонуп олтуруп, мындай жыйынтыкка келет: «Күчтүү десе күчтүүмүн, акылдуу десе акылдуумун, эмне үчүн мен тоодо гана жашашым керек?.. Кой, адамдар жашоочу жайда дагы кожоюндук кылайын»...

Ошентип жолборс жалгыз аяк жол менен тоодон ылдый түшүп, адамдар жашаган өрөөндү көздөй жетип келди. Түн киргенге чейин айылды тегеренип кайсы короодон олжолуу кайтарын ойлонуп, жортуп жүрдү.

Качан гана адамдар уктап, айлана тынчыганда, «Тоо кожоюну» жакын турган короого ууруга кирип, эшекке кол салды...

Эртеси дыйкан эшегин минип талаага жөнөйүн десе, сарайда эшеги жок. Айлана тегеректи байкап караса чоң жолборстун изи жатат. Мына ошондо гана байкуш эшеги жолборско жем болгонун түшүндү.

Дагы бир түнү «Тоо кожоюну», чочколуу сарайга кол салды. Чочколордун эң семизин сүйрөп, тоону көздөй жөнөп калды.

Эртеси кожоюндун аялы чочколоруна жем берейин деп барса, эң мыкты чочкосу жок... — Э кокуй, чочком каякка кетти!, — деп шашылып сыртка чыкты... Короодон жолборстун изин көрүп, чочуп үйүнө кире качты.

Айыл ичи дүрбөлөнгө түштү. Э кокуй, жолборс малыбызды жеп жатса, бир күнү ал адамдарга кол салат. Эмне кылабыз? — дешип короолорун бекемдешип, бала-бакырасын эч жакка чыгарбай, үйрүлүп үйлөрүнөн алыс кете алышпай коркуп калышты.

Дал ушул айылда жүрөгү курч, эч нерседен коркпогон жаш мергенчи боло турган. Ал айылдаштарынын ызы-чуусунан улам, жырткыч таргыл жолборсту жоготушка бел байлады.

Мылтыгын алып, жолборстун келе турган изин изилдеп алыс эмес жердеги чычырканактын артына жашырынып андып жатты. Тез эле түн кирди. Ангыча «Тоо кожоюну» көрүндү. Мергенчи демин ичине катып, жолборстун жакындашын күттү...

Ошол учурда жолборсту көздөй катуу желаргы согуп кирбеспи... Мергенчи мылтыгын мээлегенче, Тоо кожоюну дароо жашырынып жаткан адамдын жытын сезип калып, жылт коюп тоону көздөй качып калды.

Үнкүрүнө келип: — Мен, куулук жагынан адамдан ашып түшөм, ал мени эч качан колго түшүрө албайт, — деп машырланды.

Эртеси кеч киргенде, жолборс айылды көздөй башка жол менен жөнөдү. Жакын жердеги короого жакындай бергенде, булуттардын арасынан ай чыга калды. Ангыча жакын жердеги таштын арт жагында жашырынып жаткан мергенчинин мылтыгынын башы ай шооласына чагылыша түштү. Ошентип мергенчи жолборсту атайын дегичекти, «Тоо кожоюну» эбак эле тоо жакты көздөй жылт койгон.

Үнкүрүнө жатып алып жолборс өзүнчө кубанды: — Ээ адамдар, адамдар мени колго түшүргөндү силерге ким коюптур. Жиниме көп тийбегиле, керек болсо малың түгүл өзүңөрдү кошо кырып жок кылып ташташым мүмкүн... Мына ушундай ойго батып жыргап жатып жолборс, катуу уйкуга кетти.

Үчүнчү күнү каш карайгыча тез эле ачка болгон «Тоо кожоюну» жолго чыкты. Ал аяр басып, эки жагын каранып келе жат-

ты. Анда-санда токтоп адамдын жыты жыттанган жокпу дегендей башын көтөрүп акырын дем алат. Бул жолу өзүнүн күчүнө аябай ишенгендиктен шектүү адамды, туюп да койгон жок.

Бир кезде кургак чөптөрдүн үстүндө жапайы коёндун олтурганын көрдү. Жолборс атырылып келип коёнду басып калды... Көзүң жамандыкты көрбөсүн чөп-сөбү, коён-соёну менен жолборс ылдый карай көмөлөнүп терең казылган чункурдун түбүнө «күп» этип кулап түштү. Эмне болуп кеткенин түшүнө элек кезинде, өйдө жактан чункурдун оозу оор дүмүр менен жабылып калды... Мына ошондо гана мактанчаак жолборс, адамдын колунан жасалган тузакка түшүп калганын билди.

Чындыгында бул тузакты, жырткыч жолборс үчүн атайын терең кылып мергенчи казган. Анын үстүн кургак камыш менен жаап, чөптөрдү сээп, коёндун терисине самандан тыгып, коён сыяктантып тигип, чөптүн үстүнө койкойтуп олтургузуп койгон болучу.

Мына эми минтип коёнду жейм деп, жолборс өзү колго түшүп олтурат.

Тузактан чыгыш үчүн «Тоо кожоюну» көпкө убараланды. Тырмактары канагыча аракеттенди, түк болбоду. Акыры алдан тайып, жатып калды...

Ошол түндү жолборс тузакта өткөрдү...

Эртең менен тээ ойдодон, чункурдун оозу ачылды. Мына ошондо адам менен жолборс бетме-бет жолугушту. Жырткыч көздөрүн жалоорутуп, онтоп үн чыгарды:

— Мергенчи, айланайын мергенчи, мени өлтүрө көрбө... Мени эркиндикке чыгар... Мен бардык жолборсторго айтам, адам жашаган жайга экинчи барбайлы, жакын жолобойлу, — деп. Мени бошот, мен өзүм көнгөн тоо койнуна кетейин, жакшылыгыңды эч унутпаймын, — деп көз жашын куюлтту...

Мергенчи жолборстун сөзүнө ишенип узун кесилген дарактын жардамы менен «Тоо кожоюнун» эркиндикке чыгарды: — Кана, жөнөгүн эми, — деди мергенчи...

Бирок жолборс «ыракмат», — деп айтмак түгүл, күркүрөп, ачууланып азууларын шакылдатты:

— Мен түнү-бою бул сен жасаган чункурда жатып ачка болдум.

Эми сени эки чайнап, бир жутам, — деди.

— Эй, сен эмне, «Боору ооруса, боорго тээп» дегендей жакшылык кылса, жамандык менен жооп бересинби?.. — Кой антпе!..

— Эч нерсени билбейм, мени «Жырткыч!» деп коёт...

— Бир ачуунду мага бер жолборс, жүр андан көрө тээ-тетигинде бир карга олтурат, сеники туурабы же меники туурабы айтсын, жүргүн!...

— Жүрсө жүргүн!...

— Карга, айтчы, жакшылыкка жамандык менен жооп бериш керекби?..

— Өзүн урматтаган, акылдуу жаныбар кайда болсо дагы жакшылыкка, жакшылык менен жооп берет деди, — карга какылдап...

— Тим эле акылман болуп калганын көр!.. Эх, жаныма жакын болгонунда тытмалап салмакмын сени, — деди жолборс ачуусун токтото албай, жерди чапчып ыргытып...

— Жүр, саз жактагы бакадан сурайлы... Ал эмне десе ошо болот, бас! — деп сөзүн улады жолборс.

Жолдо келе жатып минтип ойлонду: — Бака деген, карга эмес бакта конгон. Эгер мага каршы бир нерсе десе болду, ошол замат бутум менен аны жалпайтып таштайм...

Экөө саздагы бакага келишип, ага болгон окуяны бүт айтып беришти... Эмне дээрин билбей ойлонуп калды бака, көзүн тостойтуп.

Качан гана жолборс күркүрөп жибергенде, бака мындай деди, — жүргүлө, сиз түшкөн тузакты көрүп анан жыйынтык чыгарайын...

Үчөө баягы чункурга жетип келишти. Бака чункурду айла-нып чыкты да; — Бул тузактын түбү чункурбу же тайызбы?..

— Анда мен үйгө чуркап барып, ченей турган атайын узун арканым бар ошону алып келе калайын, — деди мергенчи.

— Жок, антпейсиң!.. А балким сен кайрылып келбей койсоң, мен эмне кылам, — дагы күркүрөдү жолборс.

— Анда, мени жеп таштагын!, — деп чыңкылдады бака.

— Болуптур... Анда тез келип кал!.. Кардым ачып чыдабай баратам деп Жолборс адамды күтүп дарактын түбүнө жата кетти.

Мергенчи чуркап аман-эсен үйүнө келди. Арадан бир саат өттү...

— Сен мени алдадың, тосток көз!.. Азыр мен сени жейм, түн

киргенде ошол мергенчини үйүнөн сүйрөп чыгып, аны да жайлаймын!,— деп баканы көздөй кадам таштады.

Үнүн калтырак басса дагы, бака коркконун билгизбей мындай деди:

— Мен сиздин башыңызга чыгып мергенчинин келе турган жолун бир карап алайын, анан мени жей бериңиз...

— Болуптур, тез бол! Чык! Ушул сөздү айтып жолборс башын ылдый кылып жерге ийип берди. Бака тез-тезден секирип жолборстун башына чыгып: — Болду чыктым, эми өйдө болуңуз,— деди...

— Капырай, эч нерсе көрө албай жатам да... Эки алдыңкы бутуңузду өйдө кылып, даракка желөп туруңузчу, балким мага бийиктен жакшы көрүнөт!.. Жолборс бака айткандай кылды. Бака убакытты коротпой, дароо дарактын үстүнө секирип чыгып кетти.

— Мактанчаак, мактанчаак!.. Акылы жок айбан!..— деп кыйгырып жолборсту мазактай баштады.

Алданып калган жолборс даракты ургулап, тиштегилеп кулатып жиберчүдөй кемире баштады. Бирок үч-төрт адамдын кулачына туура келгендей байыркы даракты кемириш, болбогон нерсе болучу.

Айласы куруган жолборс секирип келип, бакага жетем дегиче дарактын эки ачакей бутагына башы кыпчылып калса болобу... Жолборс башын чыгарам деп ары жулкунду, бери жулкунду түк болбоду... Бир кезде дымы чыкпай калды...

Ошентип куруган «Тоо кожоюну» эки ачакей дарактын коңулунда асылган боюнча салаңдап кала берди...

Ал жерде асылып канча турганын ким билсин, айтор жолборс өз ажалын өзү ушинтип тапты. Кийин мергенчи анын терисин сыйрып, үйүнө талпак кылып салынып алды.

Ошентип бул жомогубуз дагы соңуна чыкты.

АКЫЛДУУ КОЁН

илер билесиңерби, таш бака жер бетине кандайча пайда болгонун. Жообун билгинер келсе, бул жомокту окуп чыккыла.

Кайсы бир жылдардын бир жылдарында, океандын түбүндө өтө кайгылуу окуя болду: Деңиз падышасы, ажыдаар — катуу ооруп калат.

Океан түбүндөгү эң кыйын деген доктурлар келишет, ар ыкма менен даарылашат, бирок эч жыйынтык бербейт. Акыры атагы алыска таркаган өзүнүн кыйын доктурду тюлен, падышанын тилин сундуруп, кекиртегине чейин карап чыкты. Бирок тюлен берген дары жардам бермек түгөл, ого бетер оорусун күчөткөнсүдү. Ажыдаардын кол алдындагы бүт кызматкерлери, шыбырашып сүйлөшүп күлкү түгүл катуу сүйлөгөндөн коркуп калышты. Күндөрдүн биринде падышанын ооруп жатканын угуп картан кыркаяк сүзүп келип таазим кылды:

— Улуу урматтуу падышам! Качандыр бир кезде менин чон атам дагы сиз ооруган оору менен ооруган эле. Өмүрүнүн акыр-

кы мүнөтүндө бир акылман ага коёндун боорун алып келип берген. Чоң атам боорду жеп болгон соң, ооруган дартынан биротоло сакайып кеткен.

Сиз дагы ошентиниз. Албетте деңиз түбүндө коёндор жок болгону менен, жээкте алар үйүрү менен жашашат.

Кыркайяк айткан сөздү кунт коюп угуп, ажыдаар кабагы са-
лынкы түрдө сүйлөдү:

— Мен океан менен деңиздердин падышасы боломун, менин алдымда киттер менен акулалар кызматтарын кылып бүжүрөп турушат. Бирок коёнду кармап келүү алардын колдоруна келбейт.

Ажыдаар ал күнү өтө кыйналды. Эртеси, анын эртеси дагы жаны кейип, катуу ооруду.

Падышанын ак сарайындагы бүт кызматчылар ары ойлонуп, бери ойлонуп акыры кит сунуш киргизди:

— Падышам, жээкке мен барып коёнду кармап келейин, руксат бериңиз...

— Койсоңчу болбогон кепти, — деп болбой койду ажыдаар. Сен ушу келбетин менен коёнду кантип кармамак элен?..

— Жээкке сүзүп чыгам дагы, коёнду «ап» сугунуп жөнөй беремин.

— Сен кит, өзүң чоң болгонун менен кенедей да акылың жок немесиң!

Сен жутуп келген коёнду кардыңдын ичинен кантип чыгармак элем?.. Болду сөз бүттү! — деди ажыдаар.

Бир кезде таш бака сүзүп келди да акырын сүйлөдү:

— Баатырым, мага руксат бериңиз. Менин төрт бутум бар.

Мен сууда да, кургакта да эркин жүрө берем. Бүгүн жолго чыксам, эртең кечке коёнду издеп таап, алдап үстүмө олтургузуп алып сизге жетип келем, — деди.

Мейли, сен айткандай болсун. Сен куусуң, анын үстүнө сенин башың жыландын башына түспөлдөш эмесиң. Анда жөнө! — деп руксат берди ажыдаар.

Таш бака өйдө көздөй сүзүп жөнөгөндө, артынан ажыдаар:

Менин өмүрүм сенин колунда деди.

Таш бака жээкке жетиш үчүн далай жолду кезди. Акыры жээкке жетип, тоону көздөй жөрмөлөп жыла баштады. Кетип баратып не бир сонун кыялдарга батты. Кудай буюруп коёнекти

суу түбүнө жеткирип алсам, мени падышам өзүнө эң жакын кенешчи кылып алат.

Мен ошондо бүт туугандарыма аябай каралашам.

Бир кезде ал чоң таштын жанына келип чочуп кетти.

Э, кокуй а,... коён деген кандай жандык болду экен?.. Мен аны өмүрүмдө көргөн эмесмин да. Каап, бирөөлөрдөн сурап алсам болмок экен...

Кой убакытты өткөрбөй суу түбүнө жетейин, — деди.

Ошентип ал жээкке жетип, сууга кирип океандын түбүнө сүзүп жөнөдү.

Суу түбүндөгү топтошкон жандыктардан:

— Айткылачы мага, аранарда кимдир бирөөнөр коён деген жандыкты билесинерби, же ага жолуккандар барбы?.. Деги, коён кандай болот?..

Краб көзүн тостойтуп каткырып күлдү.

— Сиз эмне үчүн күлүп жатасыз?.. Сиз мени мазактап жатасыз!

Краб таш бакага жакын сүзүп келип:

— Мен сиздин макоолугунузга күлүп жатам.

— А, билдим сиз коён менен мурда жолуккансыз го?

— Сурайсын! Коёндор менен мен канча ирет жолуккам.

А түгүл коркуткам дагы...

— Андай болсо айта салсаңыз, коён кандай болот?

Мен сага эбак эле айтмакмын бирок элдин баары, сенин алаңгазар экениңди жакшы билишет. Ошондуктан айтып убара болгучакты сүрөтүн эле тартып берейин, — деди краб.

— Ой, мен сизге жан дилим менен ыраазымын, качан падышанын кенешчиси болуп иштегенимде, бул жакшылыгыңызды унутпаймын.

Ошентип таш бака сүрөттү катуу чапанынын алдына катып, сүзүп олтуруп жээкке чыкты. Түз эле тоо беттеп жөнөдү.

Дал ушул тапта бир коён, сейилдеш үчүн кетип бараткан. Бир кезде чакырган үндөн токтоп калды.

— Мени ким чакырып жатат? — деди эки жагын алаңдап карап.

Чонураак дөбөчөнүн артынан таш бака көрүндү. Коёндун жанына тез басып келди да аны бутунан башына чейин жакшылап карап алып сөзүн баштады:

— Сен коёнсун э?..

— Ооба, мен коёнмун, а сен кимсиң, кайсы жандыксың? — деди аланкөз. Мен сендейди, өмүрүмдө биринчи көрүп жатамын. Кайдан пайда болдуң биздин аймакта?.

— Менин атым таш бака. Мен океандын түбүндө жашайм. Ошондуктан сен мени эч качан көргөн эмессиң. Менин сенде өтө керектүү бир ишим бар эле, ошону үчүн келгенмин...

— Капырай, сен менин коёнек экенимди каяктан биле койдун?

— А, билем... Анткени сенин портретиң бар менде!.. Таш бака коёндун сүрөтүн көрсөттү.

— Мына кызык, менин эле өзүм... Таң калыштуусу менин сүрөтүм, океандын түбүндөгү жандыктарда кайдан жүрөт?..

— Сенин сүрөтүңдү падышанын эн мыкты, кызматкери краб мага белекке берген болчу.

— Анда, чын эле мени океандын түбүндөгүлөр билишет экен да, э?..

— Ооба, билишет. Билгенде дагы укмуш билишет!

Сени океандын падышасы конокко чакырды. Мен сага ошону айтайын деп келип калдым. Сени издеп жүрсөм, кудай жалгап өзүн чыга калбадынбы.

— Падышанардын чакырыгына абдан чоң ракмат. Бирок мен бара албайм. Анткени биринчиден сууда сүзгөндү билбейм, экинчиси суудан корком?

— Койсончу коён! — деди таш бака. — Эч нерседен корпой эле кой. Океандын түбүнө аман-эсен сени өзүм жеткирем. Ишенип кой.

Эмнегедир коён кызыгып турса да, огороддогу катар-катар өсүп турган капусталарды, сабиздерди, а түгүл кызыл-тазыл кооз, өзү жашаган аймакты эч таштап кеткиси келген жок.

— Айтчы мага таш бака... Эмне үчүн жалгыз мени конокко чакырып калды, силердин падышанар?

Таш бака, колунан келишинче калп айтып, коёндун башын айландырып, аны эптеп кондуруштун айласын издеп жанталашты.

— Суу түбүндөгү биздин падышабыз аябай боорукер, чынчыл жан. Эгерде кимдир бирөө ооруп же болбосо бирөө капа болуп калса бүттү, көзүнүн жашын көлдөтүп ыйлап кирет.

Жакында падышага крабдан кабар келиптир:

— Жер үстүндө коён деген жандык жашайт. Коёngo бүркүттөр, жапайы куштар асмандан кол салса, жерден жолборс, түлкү а түгүл адамдар дагы куугунтукка алат... — деп. Муну уккан биздин падыша боору ооруп «Коёнду чакырып келгиле!» — деп мени жиберген.

Суу түбүндө сага эч ким тийбейт, жолборс түгүл бүркүт дагы жок, — деди. Жаным аман жүрсүн десен, жүргүн мени менен, — деп көзүн жашылдандырды таш бака.

Таш баканын сөзүнөн улам коён эркелеп кеттиби, айтор эки кулагын шалпайтып:

— Чын эле ушундай эмеспи, — деп ойлоду коён.

Жердеги мен кыйынмын дегендин баары эле, мени андыганын койбойт. Жырткычы дагы, куштары дагы, а түгүл адамы дагы. Канча ирет качтым алардан. Коңулумда жатсам дагы тынч уктай албайм коркуп, эртеси чочуп ойгоном. Болду чечтим, сени менен кетем! — деди чечкиндүү түрдө коён.

— Эң соңун!.. Убакытты бекер өткөрбөй жолго чыгалы! — кубанып кетти таш бака.

— Болду, кетсе кеттик!

Ошентип таш бака менен коён жээкти көздөй жөнөп калышты. Коён кубанганынан кулактарын бирде көтөрүп, бирде шалпайтып тим эле секирип жыргап баратты. Ал эми таш баканын шашылганын көрсөнөр өтө кызык. Анын шашылганы, коён үчүн жылып бараткандай сезилди.

Эмнегедир жээкке жеткиче коёндун тынчы кетти:

— Таш бака, сен менин үстүмө чык, азыр жээке заматта жетип барабыз. Сууга киргенде сен мени көтөрөсүн, — деп сунуш кылды коён.

— Мен макулмун. Жерде, кургакта басыш мен үчүн азап иш.

Ошентип таш бака коёндун жонуна чыкты. Коён куду карышкырдан качкан сымал алды артын карабай чуркап жөнөдү.

Таш бака башын катуу чапанына катканча, чытырман токойго жетип, кайра башын созуп чыгарганча жээкке жетип калышты.

Негедир шамал катуулап, океандын толкуну бир укмуштуудай көтөрүлүп жээкке жетип, кумга сиңип жатты. Коён корко баштады.

— Карасаңыз, эмнегедир суу капа болуп жаткандай. Мындай учурда сууга чөгүп кетиш оппоңой,— деди көзү алаңдаган коён.

— Корпой эле кой. Болгону суунун үстү эле чамынып жатат. Ал эми суунун ичи тыштынч. Коркпо дебедимби кана, менин үстүмө олтургун.

Негедир коён коркконунан, убакытты созо баштады. Бир кезде тээ алыстан коёнду, тааныш кашкулак көрүп калат.

Эмне үчүн коён өзүнүн уясынан алыска кетип калган,— деп кашкулак абдан таң калды.

— Коёнек сен эмне мынча үйүңдөн алыстап, бул жакта жүрөсүң, ыя?!

Коён муруттарын сылап, башын өйдө көтөрүп кекирейип жооп берди:

— Мени, суу түбүндөгү падыша конокко чакырыптыр! Азыр бул таш бака менен, жөнөгөнү жатам!..

Сен ал жакта бир күн да чыдай албайсың!.. Болбогон сөздү айтпа билдинби! — деди кашкулак ачууланып.

— Болбогон кеп дебегин, оозуна карап сүйлө!

Керек болсо суу түбүндөгү падыша, мени абдан жакшы көрөт. Мени коргоп турат!

— Эй, коён сени алдап жатышат. Жырткычтардын жырткычтары суу түбүндө жашашат, билсең! Менин айтканымды угуп, үйүрүңдү көздөй жөнө. Эч кимге ишенбе.

Бул сөздөн кийин коён башкача ойлоно баштады:

— Сиз билесизби таш бака эжеке, мен жашаган коңулда менин жакшы көргөн сабизим калып калыптыр. Мен сабизи жок эч жакка кете албаймын.

Мына ушуларды айтып, коён эки-үч аттап кашкулактын жанына жетип, экөө токойду көздөй кетип калышты.

Заматта болуп кеткен окуяга ишене бербей, оозунан жулдургандай болуп таш бака жалооруп кыйкырып калды:

— Бекер кыласың коён!.. Падыша эми чындап капа болот.

Ал өтө картаң, баласы да жок, өлүм алдында жатат. Ошондуктан бүт падышачылыгын эң акылдуу коёнга мураска калтырам, деген болчу!..

Баарына белгилүү эмеспи, коёнектин кулагы узун болгону менен көп нерсени эрөөлгө албайт, ошондуктан таш баканын сөзүнө деле маани берген жок.

夫

Бир кезде:

— Кашкулак, ушунча көңүлдөнүп алган соң барса барып, суу түбүндө жашоо кандай экен, бир көрүп кайтайынчы макулбу?

Ушул сөздү айтып, коён жээкти көздөй таш бакага чуркап жөнөдү.

— Мен, силердин падышанардын көңүлүн оорутпайын, — деп чечтим. Анын үстүнө сени аядым таш бака эжеке, жүр!

— Мурда эле ушундай чечкиндүү болбойт белең. — Мээси жок кашкулак сага ичи күйүп, көрө албай жатпайбы. Кана жөнөдүкпү?!

— Жөнөдүк.

Жер үстүндө кыйналып басалбаган таш бака, сууда тим эле укмуш сүзөт эле.

Океандын өтө терең жерине чейин суунун үстү менен сүзүп келишип, улам-улам тереңдеп түшө башташты.

Анын үстүнө таш бака ажыдаардын кайсы тушта жатаарын мыкты билчү.

Таш баканын үстүндөгү коёнду көрөрү замат, кызматкерлери падышага сүйүнчү кабар жеткиришти. Ангыча эки акула дарбазаны ачышып, кыркааяктар бий менен коштоп, медузалар түрлүү аспаптарда ойношуп коён менен таш баканы падышага чейин узатып коюшту.

— Акылман, боорукер падышам... Сиздин тилегиниз орундалды. Алдыңызда тирүү коёнок келип олтурат.

Эми анын боорун тытмалап жеп салсаңыз болот.

Бул сөздү уккан коён, коркконунан жыгылып кетейин деди. Анын өлгүсү келбеди. Денесин калтырак басты.

Бирок өзүн токтотуп, бардыгына угуза минтип айтты:

— Сүйкүмдүү таш бака, эмне үчүн жер үстүндө жүргөнүбүздө, боорукер падышага менин боорум керек экенин айткан жоксуз?!

Таш бака кытмырлана күлүп турду:

— Эгерде мен бул сөздү айтканымда сен мени менен кетмек эмессин!

— Сиз туура эмес кылгансыз, таш бака.

Анткени, мен боорумду өзүм жашаган коңулга таштап келгем.

Сиз мага ачыгын айтканыңызда ушундай келишимдүү падыша үчүн, жан дилим менен ала келмекмин. Канча убакытты өткөрүп жибердик. Кап!

Боору жок коёнду алып келген таш бакага ажыдаардын аябай ачуусу келди: — Дайыма ишти чала бүтүрөсүн, жөнө тезирээк суу үстүнө!

Кеч киргенге чейин коёнду, боору менен кошо алып келесин! Болбосо сени акулага жуткузуп коём! — деди жинденген ажыдаар.

Ошентип таш баканын үстүнө минип коёнек жээкке жетти.

Алар кургакка чыгары менен коёнек, так секирип жерге түштү да токойду көздөй сызып жөнөдү.

— Кош бол, мээси жок, кенкелес таш бака!

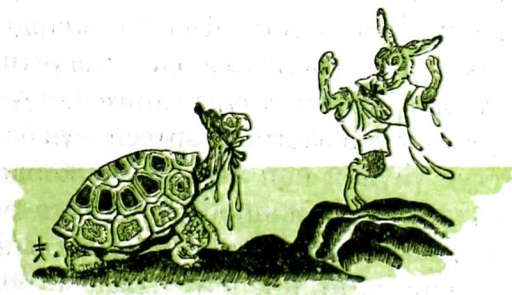
Сага менин боорум керек экен да, э?! — Мына сага! — деп ал эки колу менен курсагын чапкылады.

Таш бака, коёндун эмне кылганын бүт карап турду. Эмне кылмак, эми кантип кууп жетмек... Айласы куруду...

Коёну жок суу түбүнө барса, ажыдаардын ачуусун жакшы билет. Сөзсүз түрдө аны акулага жедирет.

Ары ойлонду, бери ойлонду: Акыры коён жашаган жерде мен кантип жашай албайын, кой, ушул кургак жерде эле кала берейин, — деген чечимге келди. Ошондон ушул кезге чейин укум-тукумун көбөйтүп, таш бака кургак жерде жашап калыптыр.

Ал эми коёндор өтө коркуп калышканбы, айтор деңиз жээгине эч качан келишпейт экен.

ЖЫЛДЫЗ КУРТ МЕНЕН СӨӨЛЖАН

ачандыр бир убакытта түрдүү курт-кумурскалардын арасында «Эмне үчүн жылдыз курт менен сөөлжан үйлөнбөй калышкан», — деген уу-дуу кеп жүргөн экен.

Сөз төркүнү мына мындай болуптур.

Тээ илгери-илгери өсүмдүк арасында өтө сулуу жылдыз курт жашаптыр. Анын сулуулугу ошол аймактагылардын баарын суктандырчу, а түгүл өзү дагы маашырланып, күзгүнүн алдынан чыкчу эмес. Анын буттарынын саны туура минге жетүүчү. Ал өз буттарына суктанып, эртең менен баштаса, эртеси күн батканда бүтүүчү.

Жылдыз курттун үйүнөн көп алыс эмес жерде эски таштын алдында узун сөөлжан курту жашоочу. Ал эртеден кечке эмгектенгенди аябай жакшы көрө турган. Жер алдына катар-катар жол куруп, аны карап өз ишине өзү, ыраазы боло берчү. Жер алдында сойлоп жүргөндүктөн анын денеси өтө жылмакай жана узун болуучу.

Күндөрдүн биринде катуу жаандан кийин сөөлжан, жер үстүнө чыгып жылдыз куртту көрүп жактырып калат. Жылдыз курт

сөөлжанды көрүп ал дагы сүйүп калат. Экөө бири-бирин тиктеп канча турганын ким билсин, айтор бири-бирисиз жашоо жоктой туюлуп калды.

Ошол эле кечте, сөөлжан жылдыз курттун ата-энесинин алдына, картаң кескелдирикти кудалашып келүүгө жиберди. Кескелдирик сөөлжан куртунун эмгекчил экенин, жер алдында анын этаж-этаж жыпжылуу үйлөрү бар экенин айтып, дегеле сөөлжандын акылдуулугун, келбеттүүлүгүн, эр жүрөктүгүн баса белгиледи эле жылдыз курт, дароо сөөлжанга турмушка чыгууга макул экендигин билдирди.

Бул кабарды угушкан башка курттардын айласы куруп, ичтери күйүп, ар түрлүү сөздөрдү жаадырышты.

— Байкуш сөөлжан!.. Ала турган аялынын миң бутуна, миң бут кийим тиктирип бере-берип өтүкчүгө өмүр бою төлөмөр болуп куурайт турбайбы эми, — десе, башкалары:

Сөөлжанга кыйын болот. Анткени анын болочок аялы өтө моданы кууган улам-улам бут кийимдерин алмаштырып кийбесе чатак чыгарчудай кебетеси бар курт, — дешти.

Ал эми жылдыз курттун жакын эле дос кыздары дагы тим калышкан жок.

— Капырай, сөөлжандын ырымга бир буту болсочу, жыпжылмакай болуп. Обу жок узунун айт. Ушу түрү суук неменин эмнесин жактырып калды, — дешип. Айтор күбүр-шыбыр сөздөр көбөйгөндөн көбөйдү:

— Ай, ойлоп көргүлөчү, — сөзгө аралышты кээ бири, — Сөөлжанга көйнөк тигип кийгизиш үчүн, эмне деген күн кетет. Күн сайын ал жер казып иштесе, көйнөгү булганат, ал көйнөктү күн сайын жууш керек...

Бечара жылдыз курттун багы жок тура, — дешти.

Бул айтылган сөздөрдү жылдыз курт угуп, көңүлү абдан бузулду.

Ал убакта сөөлжан той болгонго чейин, — деп болочок келинчеге үчүн кам көрүп дагы бир бөлмө даярдап жаткан.

Дал ошол учурда жылдыз курт күйөөсүнө узун костюм шым тиктирип жатканын, күн сайын аны кийимдерин алмаштырып жууп жүргөнүн, үйдү таза жана ным кармаш керек экендигин ойлоп башы катты.

Эртеден кечке ойлой берип, алдан тайды. Ошентип олтуруп, акыры сөөлжанга күйөөгө тийбегенге чечим чыгарды.

Сөөлжан үй куруп бүтүп, элдин кебин угуп өтө капа болду.

Кечээ эле кубанып, жылдыз курт жөнүндө ойлоп, кубат алып, болочок келинчеги үчүн укмуштуудай бөлмө куруп таштаганын, эстеп капа болду.

А бүгүн болсо минтип, жаман кептерди уккан соң, эч нерсеге көңүлү чаппай башын кармап ойлонуп олтуруп калды.

«Чын эле, миң бут кийимди күн ысыкта кийиши үчүн, жаан жаап күн сууктаганда башка бут кийим кийиши керек, мынча бут кийим тиктирип, бергенче канча каражат керек. Кайдан алам анча акчаны», — деп ойлоп башы катты.

Келинчегимдин ошончо бут кийимдерин коюш үчүн, дагы канча бөлмө курушум керек?.. Ал бут кийимдерин кийсе, такаларын тарсылдатып үйдө жүрсө, менин нервим чыдаар бекен? — деп дагы ойлodu.

— Мындайга жол бербейм! — деп кыйкырып жиберди сөөлжан.

Бечара, жанын коёрго жер таппай кыйналып кетти. Акыры эң түпкү бөлмөсүнө барып калемсап алып, жылдыз куртка үйлөнө албайм! — деп кат жазып жөнөтүп жиберди.

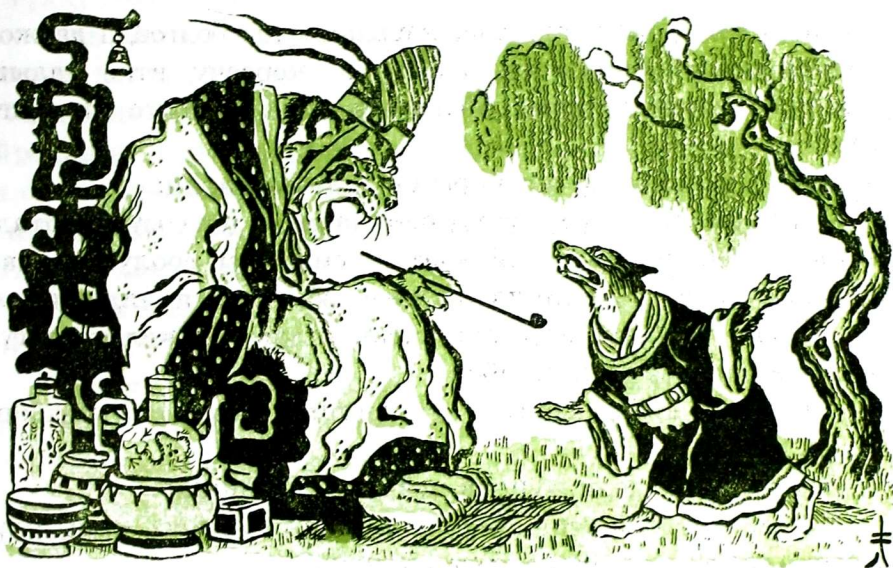
Ошол учурда жылдыз курт дагы өзүнүн турмушка чыкпай турганын билдирип, сөөлжанга кат жөнөткөн болуучу.

Ошентип эки курт үйлөнбөй, өмүр бою жалгыз жашап калышкан экен. Сөөлжан эч качан кийим кийбей турганын, кийим кийбеген соң кайсы кийимин жууп, колу ооруй турганын билбеген, ээрикчел жылдыз курт, өлөр өлгүчө бул өмүрдөн так өтүп кеткен экен.

Ал эми жылдыз курттун жайнаган буттары болгон менен, ага бут кийимдин кереги жок экенин, сөөлжан да билген жок, билмек түгүл түшүнө да кирген эмес. Ошентип ал дагы өмүр бою эригип, өз керт башын багып, бойдок өттү бу дүйнөдөн.

Окурман сен дагы билип ал: Эгерде өзүң эч качан чечкиндүү боло албай, көрүнгөндүн көрүнгөн сөзүнө ишенип жүрө берсен, мына ушундай өмүргө туш болосуң! — деген эле кеп да...

ЭМНЕ ҮЧҮН КАРЫШКЫР ТЕРИСИЗ КАЛДЫ

Бул жомокто жырткыч айбандардын падышасы, жолборс катуу ооруп калат. Анын онтогон үнүнөн, токойдогу айбанаттар уйкусунан ажырап, уктай албай акыры кулактарын бекем жаап, тынч уйкуга кетишчү болду.

Бүт айбанаттар падышанын дартына даба боло турган даарыны издеп, көп убараланышты. Күн өткөн сайын жолборстун оорусу күч алды.

Күндөрдүн биринде, жолборстун биринчи министри — карышкыр, тоо токойдогу бүт жандыктарды падыша менен коштошуу аземине чакырды.

Белгиленген күнү, эртеден кечке айбанаттар жолборстун үнкүрүнө топтолушуп, падышасы менен коштошуп жатышса дагы, анын тез сакайып кетишин каалап, таазим этип кетип жатышты.

Кечинде бир гана жандыктын келбей калганы жөнүндө сөз болду. Ал саргарган куу түлкү болуучу. Карышкыр мурда-

тан түлкүгө тишин кайрап жүрөт эле, ырас эми өчүн алмай болду.

Анткени түлкү жакында эле, карышкырды болгондо да жолборстун биринчи министрин, кадимки короочу итке салыштырып, сөгүп-сагып кеткен... Мына эми минтип колго өзү түшүп олтурат.

Ошентип карышкыр жолборстун алдына кирди:

— Улуу урматтуу, сүрү күчтүү падышам, — деп сөзүн баштады карышкыр. Токойдогу бүт айбанаттар сизге ден соолук каалап, тезирээк сакайып кетишинизди тилеп таазим этип, алдыңыздан өтүштү. Сизге келбеген бир гана айбан калды. Ал келмек түгүл, сизди капарына да алып койбоду.

— Ал, кайсы айбан экен? — деп тишин качыратты жолборс. Тезирээк айт!..

— Ал, түлкү, — деди мурдун чүйрүп, карышкыр.

— Керек болчу болсо, сиздей улукман падыша үчүн, өлүм жазасын алса дагы түлкүгө аздык кылат.

— Анда баргын да, тыптыйпыл кылып сал! — деп күркүрөдү жолборс.

Ушул сөздү угалбай араң турган карышкыр, кубанган боюнча үнкүрдөн чыгып, түз эле токойдон обочорок жашаган түлкүнүн коңулун көздөй бет алды.

Түлкү акен, карышкырдын арам оюн бүт угуп жатып, ал кетери менен, суурулуп нарыдан чыга келип, оорулуу жолборстун жанына сойлоп келди.

— Сени, мага ким коё берди?.. Ал-ахвалымды сурап коё албаган тентиген айбандын, мага келишин каалабайм! — деди жолборс ачууланып.

Башы жерге тийгиче ийилип, түлкү кеп салды... Куйругун бекем кыпчыган түлкү, жолборско карап мээримдүү сүйлөдү:

— Улуу урматтуу падышам, сиздин мага таарынып жатканыңызды туура түшүнөм. Ооба, токойдун жашоочулары сиздин ал-ахвалыңызды сурап болуп, бүт баары үй-үйлөрүнө кетип калышты.

Кимдир бирөө сиздин сакайып кетишиниз үчүн кандайдыр кеңешин айтып, дары-дармек алып келип койдубу?..

— Жок. Эч кимиси антип келгени жок.

Түлкү сөзүн улады:

— Ден соолукту сурап коюш кыйын иш эмес, ал ар кимдин колуна келет...

Мен байкуш, күн-түн дебей сизди сыркоонуздан айыктырып, кайрадан ал-күчкө келтирип, кайратыңызга кайрат кошсом, — деп ойлоп көп мамлекеттерде болуп кайттым.

Мына ошентип, аракеттенип жүрүп кечигип келип олтурсам... Сиз мага таарынасыз, — деп жашып жиберди.

Мындай жагымдуу сөздү угуп жолборс жаздыктан башын көтөрүп абдан кубанды.

— Менин буйругум менен, карышкыр сага жетип, сени өлтүрбөгөнү, жакшы болбодубу!.. Кана түлкүжан алып келген даарыңды тезирээк мага бере салчы?.. — Эгерде даарың дартыма даба болсо, айтып коёюн, сени биринчи министрим, — кылып дайындаймын!

Түлкү жойпуланып:

— Мен, ондогон мамлекетте болуп, акыры Индиядагы мыкты дарыгерден кенеш сурадым:

— Биздин улуу падышабыз, тоо-токоюбуздун ээси, катуу ооруп калды аны, канткенде айыктырып алабыз, — деп сураганымда:

Индиядагы эң атактуу дарыгер: — Эгерде силердин падышанар, жаңы гана союлган карышкырдын терисинде туура он күн оролуп уктаса, өз оорусунан биротоло сакайып кетет, — деп кенешин берди.

Бул сөздөрдү айтып түлкү акен, акырын гана сыртка жылып чыгып кетти.

Жолборс жан-жөөкөрлөрүнө: — Тезирээк карышкырды кармап келип, сойдуруп терисине мени ороп жаткыргыла! — деп катуу буйрук берди.

Ошентип жолборс карышкырдын терисине оролуп жатып, качан сакаярын күтүп, күн санады...

Ал учурда куу түлкү, керектүү нерселерин түйүнчөккө ороп, жакын жайгашкан кошуна токойду көздөй жылт коюп, качып кетти.

Арадан тез эле он күн өттү. Бирок жолборстун оорусу күч алып, алдан тайыды... Куу түлкүгө алданып калганын билген жолборс, токойдон түлкүнү издеттирип, таптыра албады.

Баарынан да, карышкырдыкы жаман болбодубу:

— «Бирөөгө көр казсан, өзүн түшөсүн», — болуп. Ай бечара, бечара!..

Мына ошентип, карышкыр терисиз калыптыр.

ЭМНЕ ҮЧҮН ТАРАНЧЫ ЧЫМЧЫКТАР СЕКИРИП БАСЫШАТ?

Мурда таранчы чымчыктар мейкиндикте тез учуп гана тим болушпастан, жерде да тез чуркап жүрө турган. Бир күнү таранчы чымчык падышанын сарайына капысынан учуп кирип калат. Бул учурда ак сарайда, майрам жүрүп жаткан. Падыша өзүнүн жан-жөөкөрлөрү менен жайылган дасторкон үстүндө жыргап олтурса, таранчы чымчык терезеге келип конуп чыйкылдап калат.

— Мынча жакшы жер!.. Кандай ажайып кооздук! — деп таранчы суктанып жатып, дасторкон үстүндөгү кантка учуп-конуп жүргөн аарыны көрүп калат.

Аарынын кылыгына, капа болду чымчык! Анан үнүнүн бардыгынча чыйкылдап жатты!

— Аары, сенин тартибин жок, каракчысың! Падышадан озуп анын тамагына конот деген эмне?.. Аарынын башын жулуш керек, мындай тартипсиз иши үчүн, — деди.

— Сен өзүң каракчысың, — деп жооп кайтарды аары. Сен

уурусун!.. Адамдан мурда озунуп, күрүч талаасындагы күрүчтөрдү уурдап жейсин. — Сени соттош керек.

— Өзүң уурусун. Сен, гүлдөрдүн нектарларын уурдап качып жүрбөйсүңбү. Аны баары билет, — деди таранчы.

— Мен, мен ууру эмесмин. Мен эмгекчил, ж-ж-жумушчу-мун, сен бирөөнүн эмгеги менен ж-жаш-жашайсың, — деп дыңылдады аары.

— Жүр экөөбүздүн, талашыбызды адам чечсин. Адам деген дүйнөдөгү эң акыйкат жан. Кеттик!..

Алар кошуна кыштактагы, эски үйдө жашаган кедей дыйканга келишти.

Дыйкан тиги экөөнүн сөздөрүн угуп:

— Аарынын айтканы туура, — деди.

Дыйкандар көп жолу кыйналып, талыкпай эмгектенип жүрүп түшүм алышат. Ошондуктан ар бир дандын тогологу — адамдарга таандык!

Таранчы чымчык аарынын сөзүнө таарынып, анын артынан кууп калды.

— Эй, токтогула! — деп дыйкан экөөнү токтотту.

— Сен таранчым, чындап эле каракчы экенсиң! Эмгекчил, кичинекей немени кууганың эмнен?.. Аары жерде жүргөнүндө, жок дегенде сенден коркпой жүрсүн, — деп таранчы чымчыктын эки бутун тушап салды.

Мына ошондон ушул күнгө чейин таранчы чымчыктар жерде мурдагыдай катуу чуркай албай, тескерисинче секирип-секирип басып калган экен.

М а з м у н у

Кытай эл жомоктору	
Конгуроо	5
Жүз миң жаанын огу	11
Керемет дары	17
Кембагалдын жүзаарчысы	20
Дарыя ажыдаарына кызды күйөөгө узатуу салты	24
Хуан Сяо	29
Узун күндү эңсеген Цзун	38
«Калпычынын казаны кайнабайт»	41
Сыйкырдуу казан	45
Алтын балык	49
Битиреген Сараң бай	57
Карыя менен айлакер-алдамчы	61
Эч качан ыраазы болбогон уйчу жөнүндө жомок	66
Алтын арал	74
Акылсыз жолборс	78
Женишке жеткен коён	83
Маймыл менен таш бака	94
Эмне үчүн ит мышыкты жактырбайт	100
Акылдуу болсоң — күчтүүсүн	105
Корей эл жомоктору	
«Бей бечараларды коргогон Хон Киль Тон»	109
Дыйкан кантип Чечжуну сактап калды	121
Күзгүнүн кулу	127
Эненин мээрими	135
Падыша куштун сыйлыгы	139
Зээндүү сот	149
Сараң байдын өлүмү	153
Бир туугандар	158

Кара темгил уй	160
Талкаланган күзгү	166
Шайтандар алтын, күмүш таяктарын кантип жоготушту	168
Дыйкан менен көгүчкөн	173
Алтын буурчак	176
Тапан бала	180
Бака кантип жолборсту алдады	182
Акылдуу коён	187
Жылдыз курт менен сөөлжан	196
Эмне үчүн карышкыр терисиз калды	199
Эмне үчүн таранчы чымчыктар секирип Сасышат?	203

КЫТАЙ, КОРЕЙ ЭЛ ЖОМОКТОРУ

Редактору *З. Майлыбаева*
Худ. редактору *З. Мидинова*
Тех. редактору *М. Курбанбаева*
Корректору *Р. Саkelова*

Компьютерге терген *Н. Атабеков, Н. Кусеева, Р. Айткеев*

Басууга 15.01.2006. кол коюлду. Форматы 60x841/8.
13,0. физ. басма табак. Нускасы 3000. Заказ № 2222.

Т. Суванбердиев атындагы «Кыргызполиграфкомбинат»
акционердик коому
720005. Бишкек, Т. Суванбердиев көчөсү 102.

Асакеева Бурул Амантуровна 1959-жылы Ысык-Көл областына караштуу Ак-Суу районунун Сары-Камыш айылында мугалимдердин үй бүлөсүндө төрөлүп, тарбияланган.

Кийин Ташкент шаарындагы А.Н.Островский атындагы театралдык-сурет институтун аяктайт.

Эмгек жолун 1981-жылы Республикалык куурчак театрынан баштайт.

1989-1991-жылдары балдар театрынын режиссеру болууну максат кылып, Киев шаарындагы Украин эл артисти дүйнөгө белгилүү балдар театрынын режиссеру Сергей Иванович Ефремовдун жетекчилигинде режиссердук кесипке ээ болуп кайтат.

1991-жылы Б. Асакеева Ош областтык куурчак театрын уюштуруп, түптөп анын иштеп кетүүсүнө чоң өбөлгө түзгөн. Ал театрда Ю. Даниэлдин «Акылсыз палыша» аттуу жомогунун негизинде спектаклин коет. Андан соң Ж. Садыковдун «Кереметтүү чоорун» көрүүчүлөргө тартуулайт.

Б. Асакеева республикалык куурчак театрында 1994-жылы Лео Спачилдин «Куурчактарга саякат», Б. Асакееванын «Капка тушун кармалдык», «Воришки-Лгунишки», А. Крестьянскийдин «Боорукер белтүрүк», «Апата» С. Абдыкадырованын «Жээренче чечен» ж.б. спектаклдерин коет. Республикалык «Нооруз» театралдык фестивалдарында бир нече ирет министрликтин ардак грамоталарына жана сыйлыктарына ээ болот.

Режиссердук иши менен биргеликте Б. Асакеева 1997-жылы Кыргыз Улуттук телерадиокорпорациясынын чакыруусу боюнча бөбөктөрдүн тана эмес ата-энелердин дагы сүймөнчүлүгүнө ээ болгон «Рабаят» телеберүүсүнүн алып баруучусу болуп, көп жыл эмгектенди.

Учурда балдардын «Рабаят» чыгармачылык бирикмесинин президенти, «Рабаят» куурчак театрынын көркөм жетекчиси болуп эмгек жолун улантып келет.

Кыргыз журтунун ардактуу кызы Бурул Асакеева «Рабаят эже» катары калын элге белгилүү инсан.